

FEHÉR-MEGYE

POLITIKAI-, EGYHÁZI- ÉS NEMZETGAZDÁSZATI

Statistikája és Topographiája.

Szerzi a helyszinén gyűjtött adatokból:

ZÁCH JÓZSEF.

okleveles reáltanár.

Első kötet:

Topographiai statistika.

ORSZÁGOS MAGYAR STATISZTIKAI
HIVATAL
KÖNYVTÁRA

FEHÉR-MEGYE

TOPOGRAPHIAI STATISZTIKÁJA

politikai-, egyházi- és nemzetgazdászati

HELYLEIRÁSA.

Szerzi a helyszinén gyűjtött adatokból:

ZÁCH JÓZSEF,

okleveles reáltanár.

ORSZÁGOS MAGYAR STATISZTIKAI
HIVATAL

Székes-Fehérvárott,
özt. Számmer Pálné betűivel. 1863.

KÖNYV-REGISZTRÁCIÓS KÖNYV

REGISZTRÁCIÓS KÖNYV

Bb 20772

402280

KATALOGUSBA FELVEVE

MED 927

1911. 1. 10.

230013

Aba falu.

A monda szerint Aba Sámuelnek volt mulatóhelye. A régi falut hajdan a sárvíz nádasai vették körül, hová a törökök elől menekültek lakói. A török dúlások után mai helyére épült; pecsétje a török idő alatt készült és a búzakéve mellett díszlő félhold és csillag mutatja, hogy a község a törökökkel jó lábon akart állani.

A régi időkben a jánoslovagok birták; 1551-ben Dalmadhy Sebestyén azelőtt a fehérvári, később a sopronyi jánoslovagok főnöke tiltakozik a pozsonyi káptalan előtt egyebek közt e helység lefoglalása és eladományozása ellen is. A jánoslovagokról az Arany családra szállott, kik egy ideig birták is, de a birtok miatt a Fiáth családdal, mely újabb donatiót nyert reá, pörbe keveredvén, egyezkedett és utóbbiaktól harminc sessiót kaptak.

Határa nagyjából lapály, földjének fölüllete agyagos kovalomok, alatta sárga agyag vagy kovalomok keverve mészszel. Határa némely részén szikát söpörnek. Van több hideg ásványvízforrása, minőségi vegytartalma (qualitative Bestandtheile): nagymennyiségű szén-savas mész- és keserűleg; kénsavas szikéleg; kevesebb szén-savas szikéleg és szikhalvag (kohle-saures Kalkoxyd und Magnesia; schwefel-saures Natron; kohle-saures Natron und Chlornatrium.)

Zich Fehér-m. Statist.

Fái között legtöbb az ákác; gyümölcsfa nem igen tenyész csak circa 2000 db. nemesített gyümölcsfája van.

Lakja 3219 lélek, ezek 645 magyar családot képeznek és 448 házban laknak (Aba faluban van 339 ház, a pusztákon 109.)

Vallás szerint:

cath. 1128.

helv. 1593.

ágost. 6.

zsidó 492.

Határterülete: 20824 $\frac{791}{1200}$ □ hold; ebből:

szántófield 9934 $\frac{267}{1200}$

rét 2138 $\frac{4}{1200}$

szőlő 251 $\frac{1109}{1200}$

legelő 6495 $\frac{22}{1200}$

nádas 708 $\frac{812}{1200}$

terméketlen 1296 $\frac{987}{1200}$

összesen: 20824 $\frac{791}{1200}$ □ hold.

Politically hozzá tartozó puszták: (Aba-) Szent-Iván, birja Zichy Domonkos gróf; Báránd az egyházi és tanulmányi alap ingatlana; Kajtor közbirtokosoké.

A kitett határterületből esik Szent-Ivánra:

szántófield 1932 $\frac{711}{1200}$

rét 490 $\frac{655}{1200}$

szőlő 4 $\frac{951}{1200}$

legelő 3003 $\frac{319}{1200}$

nádas 48 $\frac{251}{1200}$

terméketlen 333 $\frac{481}{1200}$

összesen: 5812 $\frac{1916}{1200}$ □ hold.

Báránd pusztára:

szántófield 3396 $\frac{1070}{1200}$

rét 689 $\frac{990}{1200}$

legelő 1196 $\frac{130}{1200}$

nádas 122 $\frac{1010}{1200}$

terméketlen 115 $\frac{710}{1200}$

összesen: 5521 $\frac{370}{1200}$ □ hold.

A Kajtor pusztát 23 közbirtokos birja, a legkisebb közbirtok 50 hold, a legnagyobb, mely az egész pusztát éppen felét teszi, Fiáth György örököseié, e legnagyobb közbirtok felosztása:

szántófield 1587 $\frac{1030}{1200}$

rét 203 $\frac{490}{1200}$

legelő 313 $\frac{230}{1200}$

nádas 147 $\frac{290}{1200}$

terméketlen 40 $\frac{754}{1200}$

összesen: 2292 $\frac{151}{1200}$ □ hold.

Az összes 9934 $\frac{267}{1200}$ □ holdnyi szántófield területén természet évenként átlag:

búzát 2541 holdon, egy holdon 9 p. m. = 22869 p. m.

rozst 1694 " " " 10 " = 16940 "

árpát 1129 " " " 10 " = 11290 "

zabot 753 " " " 10 " = 7530 "

tengerit 1236 " " " 15 " = 18540 "

burgonyát 270 " " " 70 mázsát = 18900 mázsát

Marad 2311 $\frac{267}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá.

Bora terem évenként átlag 4500 akó.

Birtok-felosztás:

Egész (62 hold) telkes gazda van	2
fél " " "	7
negyed " " "	30
nyolcad " " "	80
házas zsellér legelő illetékkal van	45
házas zsellér leg. illet. nélkül van	170
csupán szőlővel bíró gazda van	6

Összesen van 340

chéz 23 közbirtokos, tehát 363 birtokos és 282 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	3.
ács	2.
bognár	1.
csizmadia	6.
kovács	6.
kádár	1.
közműves	2.
kötélgyártó	1.
kereskedő	2.
koresháros	5.
lakatos	1.
molnár	4.
mészáros	1.
szabó	6.
szíjgyártó	1.
sütő	1.
takács	20.
lelkész	2. (cath. hely.)
tanító	3. (" " és zsidó.)

községi hivat.	1 (jegyző).
orvos	2.
gazdatiszt	4.

Összesen 75 család.

Állattenyésztés és marhatartás:

ló van 250.

jármos ökör 180.

tehén 240.

birka 21,550 nagyobbára nemesített faj,

538 mázsa gyapjuval.

sértés 514.

Baromfitenyésztés: tyúk 13,640 db.; egy házra esik átlag 30 db. — liba 896 db.; egy házra esik átlag 2 darab.

Méhkas van circa 60 db.

Van cath. és hely. egyháza, parochiája; cath. hely. és zsidó elemi iskolája. A cath. parochia filiái: Báránd, Kajtor, Petele, Aba-Szent-Iván (Felső-Szent-Iván.) A hely. egyháznak már 1631-ben voltak itt lelkipásztorai; filiái: Báránd, Kajtor, Petele, Aba-Szent-Iván.

A község fekszik a sármelléki járásban: Sár-Keresztúrtól $\frac{3}{8}$, Kálóztól $\frac{1}{8}$, Sárosdtól $\frac{1}{8}$, Seregélyestől $\frac{1}{4}$, Sár-Bogárdtól $\frac{2}{4}$, Székes-Fehérvártól $\frac{2}{8}$, Adonytól $\frac{3}{2}$, Duna-Pentelétől $\frac{3}{8}$, Buda-Pesttől $\frac{8}{8}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó karban levő útjai, a $\frac{2}{8}$ mértföldnyire fekvő esikvári (Szabad-Batthyán) és székes-fehérvári gözkocsi- valamint az adonyi és duna-pentelei gőzhajó-állomások segítik elő; utolsó postája: Sár-Keresztur.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Acsa falu.

Hajdan a kegyetlen Sebök ezredes birta, ki harcban vonult mi alatt Ujvári, acsuthi birtokos szállotta meg Acsát, azt több évig birta, míg végre donatiót és statutiót nyert reá. Sebök visszakerült, és birtokát követelve, Ujvárit minden donatio és statutiója dacára kiverte. Ujvári meghalt. — Később Acsuthot szinte elfoglalta Sebök, miért is a birtokosság egy része Pató vezetése alatt reá tört és megölte. Inquisitio rendeltetett emiatt, melynek következménye volt, hogy a gyilkolás részesei közül kilenczet Acsán a maig is Patóról nevezett szőlőhegyen kivégeztek. Acsa az özvegy Ujvárinénak jutott, ki azt a baracscai Pálfi családnak adta el s ennek ivadékiról jutott a paulinus szerzetre. Ezek után a magy. kir. kamarára s végre József nádor főhercegre s örököseire esett, kik maig is birják.

A cath. egyház boltozatán ez áll:
In Vento saLVtis pretIo CrVCI gloriose hanC ecCLe-
siam ponIt reLIgIo paVLIa.

Említik itt még Acsának régi pecsétnyomóját, melynek körirata „Aranylábu nemes Acsa“ lett volna.

Határa hullámalaku, földjének fölülete agyagos homok, alatta agyag, hováhomok, meszeshomok, helyről-helyre kova. Fái között terem: cser, tölgy, nyár, fűz, som, ákác; gyümölcsfái között nemesített cseresznye,

meggy, alma, körte, dió, szilva, barack, mandula circa 4000 db. fán.

Lélekszáma 1959, ezek 367 családot képeznek és 301 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 1599.

helv. 353.

zsidó 7.

Nyelvre nézve:

magyar 1252.

német 707.

A németek is beszlik a magyar nyelvet. Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete: 8357 ³⁷⁷/₁₂₀₀ □ hold, ebből az uraság (József főherceg nádor örökösei István és József) bir 3195 ⁹²/₁₂₀₀ □ hold, a község pedig bir 5161 ⁶⁷⁵/₁₂₀₀ □ holdat.

Az urasági részben van:

szántóföld	2412	420
rét	105	1135
szőlő	4	1118
legelő	117	1165
erdő	418	80
terméketlen	136	584

összesen: 3195 ⁹²/₁₂₀₀ □ hold.

A község pedig bir:

szántóföldet	3239	1137
rétet	367	279
szőlőt	255	1164
legelőt	1025	335
termékentent	272	1170

összesen: 5161 ⁶⁷⁵/₁₂₀₀ □ holdat.

Az összes 5652 ^{357/1270} □ holdnyi szántóföld területén termeszt:

búzát	1256 holdon, egy holdon	9 p.m. = 11304 p.m.
rozstot	1104 " " "	9 " = 9936 "
árpát	736 " " "	8 " = 5928 "
zabot	490 " " "	10 " = 4900 "
tengerit	750 " " "	16 " = 12000 "
répát	142 " " "	85 mázsát = 12070 mázs.
burgonyát	90 " " "	65 " = 5850 "

Marad 1084 ^{357/1270} □ hold részint ugar, részint mesterséges takarmány, kender, köles vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 4700 akó.

Birtokfelosztás a község lakói között:

$\frac{1}{2}$ (23 hold) telkes gazda van	146
$\frac{1}{4}$ " " " "	28
házas zsellér legelő illetékkal van	42
házas zsellér leg. illet. nélkül van	65
csupán szőlővel bíró gazda van	47

összesen van 328

birtokos család, ezeket a 367-ből kivonván marad 39 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	1.
csizmadia	7.
koresháros	2.
kovács	4.
kádár	2.
kereskedő	2.
takács	20.
lelkész	2 (cath. helv.)

tanító	2 (cath. helv.)
községi hiv.	1 (jegyző.)
orvos	1.
gazdatiszt	2.

összesen: 46 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	348 db.
járomos ökör	28 "
tehén	380 "
szamár	30 "
birka	6170 " nagyobbára nemesített faj 154 mázsa gyapjuval.
sertés	420 "

Baromfitenyésztése: tyúk 6020 db. egy házra esik 20 db.
liba 3612 " " " " 12 "

Méhek van circa 80 db.

Van Acsának cath. és helv. egyháza, plebániája és elemi-iskolája. A cath. egyház már a 14. században fennállott; filiái: az Uj-Major és Fészter-pusztá. A helv. egyháznak már 1626-ban is volt itt lelkipásztora, 1762-től 1805-ig előkönyörgő tanítók foglalkoztak itt, ezután felsőbb engedély következtében rendes papot hoztak a helvetic.

Politikailag hozzátartozik: Ujmajor és Fészter-pusztá.

Acsa fekszik a csákvári járásban: Lovasberénytől $\frac{3}{4}$, Vááltól 1, Csákvártól $1\frac{1}{8}$, Bicskétől $1\frac{3}{4}$, Nyéktől 2, Martonvásártól $2\frac{1}{4}$, Sz.-Fehérvártól 3, Ercsénytől $3\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől 5 mértföldnyire.

Közlekedési útjai jókarban vannak, gőzkocsi-állomások, melyek legközelebb fekszenek: Nyék, Martonvásár, Sz.-Fehérvár; a legközelebbi gőzhajó-állomása Ercsényben van. Utolsó postája az $1\frac{1}{8}$ mértföldnyire fekvő Velenceze.

Egészségi viszonyai igen kielégítők.

Adony mezőváros.

Hajdan a rómaiak lakták, mire a számosan itt talált római pénzek és faragott kövek mutatnak; a határ déli részén török maradványok láthatók.

Határa hullámalakú, földjének fölülete agyagos homok, alatta agyag, mely kavicsokon nyugszik. Fái között terem: cser, tölgy, fűz, nyár, nyír, ákác; gyümölcsfái között van circa 4500 db. nemesített cseresznye, meggy, szilva, barack, alma, körte. Halászata a Dunavízében évenként circa 1300 mázsára megy.

Fekszik a Duna mellett 469 házzal, melyek 630 családot képező 3699 lélek által lakatnak.

Vallásra nézve:

cath.	3476.
helv.	83.
ágost.	10.
gör. n. e.	55.
zsidó	75.

Nyelvre nézve:

magyar	2401.
német	1243.
illyr	55.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete 6628^{89}_{1200} □ hold, ebből a gróf Zichy család bir 4270^{72}_{1200} □ holdat, így marad a községnek 2357^{569}_{1200} □ holdja. Az egészben van:

szántóföld	1525	⁸⁰⁰
rét	501	⁶²
szőlő	298	¹¹⁶⁶
legelő	1925	¹⁰⁷¹
erdő	194	⁷⁵⁷
terméketlen	2181	¹⁰³³

összesen: 6628^{89}_{1200} □ hold, ebből az uraságé:

szántóföld	772	⁹⁷⁶
rét	215	¹¹⁴⁹
szőlő	6	⁸⁰⁰
legelő	1302	⁶⁷⁵
erdő	194	⁷⁵⁷
terméketlen	1787	¹¹⁶³

összesen: 4270^{72}_{1200} □ hold.

Az 1525^{800}_{1200} □ hold szántóföld területén termeszt átlag:

búzát	281 holdon,	egy holdon	9 p. m. =	2529 p. m.
rozstot	287	" "	10 "	= 2870 "
árpát	192	" "	8 "	= 1536 "
zabot	128	" "	10 "	= 1280 "
tengerit	176	" "	15 "	= 2640 "
burgonyát	80	" "	75 mázsát =	6000 mázsát.

Marad 381^{800}_{1200} □ hold ugarnak, de részben termővé is tétetik.

Bora terem évenként átlag 5400 akó.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van . . .	600 db.	
jármos ökör . . .	120 "	
tehén . . .	334 "	
birka . . .	6000 "	150 mázsa gyapjuval.
sértés . . .	600 "	

Baromfitenyésztése: tyúk 14070 db. egy házra esik 30 db.

liba 4690 "	"	"	"	10 "
réce 7035 "	"	"	"	15 "

Méhkas van circa 250 db.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

asztalos	5.
ács	11.
bognár	3.
bábos	2.
bádogos	1.
csizmadia	11.
gépész	1.
kereskedő	9.
kőműves	8.
kovács	6.
kádár	5.
korcsmáros	9.
kalapos	1.
kötélgyártó	2.
lakatos	6.
molnár	27.
mészáros	4.
nyerges	1.
szabó	7.
sütő	2.
szűrszabó	1.

-takács	13.
lelkész	2 (cath. gör. n. e.)
tanító	3 (cath. gör. n. e. és zsidó.)
községi hivat.	1 (jegyző).
mérnök	3.
orvos	2.
sebész	1.
gazdatiszt	4.
pósta hivat.	2.
gőzhajó hivat.	2.

összesen: 153 család.

Birtok-felosztás:

$\frac{1}{8}$ ($6\frac{1}{2}$ hold) telkes gazda van	180
házas zsellér legelő illetékkal van	289
esupán szöllővel bíró van . . .	79

összesen van tehát: 548 birtokos és 82 birtoktalan család.

Van cath. és görög n. e. egyháza, parochiája és elemi-iskolája; a cath. egyháznak filiái: Alsó-Besnyő, Alsó-Czikola, Felső-Czikola, Ivánca, Szaboles, Csongrád, Szt.-Mihály, Téglaház, Szalma-Csárda, Keserü-Völgy.

Politikailag hozzátartozik: Alsó- és Felső-Czikola, Csongrád, Szaboles, Szent-Mihály.

Fekszik a csákvári járásban: Eresénytől $1\frac{1}{8}$, Duna-Pentelétől $2\frac{1}{8}$, Sárosdtól $2\frac{1}{2}$, Nyéktől $2\frac{1}{2}$, Martonvásártól $2\frac{1}{8}$, Seregélyestől $2\frac{1}{8}$, Erdtől $3\frac{3}{8}$, Sárbogárdtól $4\frac{1}{8}$, Kálóztól $4\frac{3}{8}$, Duna-Földvártól $4\frac{5}{8}$, Sz.-Fehérvártól $4\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől 6 mértföldnyire.

Közlekedését jó utak, a helybenlevő két gőzhajó-állomás, a nyéki, martonvásári gőzkocsi-állomások segítik elő. Utolsó postája: Adony.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Szent-Ágotha puszta.

A traditio szerint a templariusok birtoka volt, később a jezsuiták birták, kiknek kezéről a magyar tanulmányi alapnak lett része. Jelenleg a Szitányi Ullmann testvérek birják bérben.

Határa lapály, földjének fölülete agyagos s kovahomókkal kevert televény, alatta kovahomok, agyag, turfa. Nevezetesek a határában levő terjedelmes sziksós laposok. Lakja 791 lélek, kik 162 családot képeznek és 80 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 542.

helv. 197.

ágost. 39.

zsidó 13.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete: 10140 ⁶³/_{12,0} □ hold, ebből:

szántóföld 5676 ⁸³⁰

rét 1278 ⁷⁶⁰

legelő 2399 ²²⁰

terméketlen 786 ²⁰

összesen: 10140 ⁶³⁰/_{12,0} □ hold.

Ezen pusztán laknak az úgynevezett gratialisták, kiknek tulajdonuk nincs. Ezek elaggott szolgálktól származnak, kiket az uraság (talán még a szerzet) telepített ide, engedélyt adván assignalt helyre építeni; egyéb szükségük fedezésére földet is rendelt számukra, de minden évben a határ más részén, hogy arra jogot soha ne formálhassanak. A javak élvezeteért bizonyos szolgáltatásokat kellett és kell végezniük. Ma a gratialisták 16 családot képeznek, kik földjeik megváltásáért folyamodtak; a többi 146 család gazdatiszt és cseléd.

A szántóföld területén természetesen átlagosan:

buzát	1261 holdon,	egy holdon	10 p. m.	12610 p. m.
árpát	841	"	"	8410 "
zabot	560	"	"	5600 "
tengerit	1072	"	"	16080 "
burgonyát	50	"	"	70 mászát 3500 mászát.

Marad 1892 ⁸³⁰/_{12,00} □ hold részint ugarnak, részint köles, reepeze, mesterséges takarmány stb. alá.

A fölmivélésen kívül foglalkozik:

bognár	1.
kovács	1.
koresháros	2.
molnár	1.
jegyző-tanító	1 (cath.)
gazdatiszt	4.

összesen: 10 család.

Állattenyésztés és marhatartás:

ló van	60 db.
jármos ökör	200	"
tehén	200 "
gulya	120 "

birka . . . 10000 db. merino-negretti és eredeti rambouillet kosok által nemesítve, évenként 250 mázsa gyapjuval.

sértés . . . 250 „

Baromfitenyésztése: tyúk 6400 db. egy házra csik 80 db. átlag.

Fekszik a sármelléki járásban: Kálóztól $\frac{1}{2}$, Sár-Keresztúrtól $\frac{5}{8}$, Sár-Bogárdtól $1\frac{1}{4}$, Sárosdtól $1\frac{1}{2}$, Seregélyestől $2\frac{1}{4}$, Duna-Pentelctől $3\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól $3\frac{3}{8}$, Adonytól $3\frac{5}{8}$, Buda-Pesttől 9 mértföldnyire.

A legközelebbi gőzkocsi-állomások: a 3 mértföldnyire fekvő Csikvár (Szabad-Batthyán), Székes-Fehérvár; gőzhajó-állomások: Adonyban és Duna-Pentelén; utolsó póstája: Sár-Keresztúr.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Egyházi tekintetben filiája a sár-keresztúri cath. és helv. egyháznak.

Alsó- és Felső-Alap falu.

Határa lapály, földjének fölülete meszeshomokkal kevert agyagos homok, alatta kova-kavicsokon vagy mészrétegen nyugvó agyag. Fái közt legtöbb az ákác, terem azonban nyár, nyír, fűz is; gyümölcsfája nemesített circa 4000 db. alma, körte, cseresznye, meggy, szilva, barack. Ásványos vízforrása csak 1853-ban fedezett fel, s így nem csoda, ha a legjelesebb orvostudórok által a hírhedett püllnai, fridrichshalli, saidschützi, ivándai, seidlitz, budai, marienbadi, eger-franzensbadi és karlsbadi források vizei fölé helyezve, még nem kapott azon hírre, mint az említett régen látogatott és egykor páratlan gyógyfürdők.

Nem tekintve a mostoha viszonyok által zavart financialis helyzetünket, mely minden egyest takaróosságra int, a külföldi fürdőkbe való költségesebb utazást és más gyakran még költségesebb élvezeteket kerülni javasol, hanem ajánlja azon körülmény, hogy e fürdő gyógyereje altesti vérpangásban, dugulásban, székszorulásban, aranyérben, sárgaságban, köszvényben, köbajban, csúzbán, elnyálkásodásban, idült hurutban, torlódásokban, túltengésben léte rövid ideje alatt minden oddig ismert fürdők hatásán tultett s ki az említett bajokban e forráshoz folyamodott, csodaszerű hatása által még legvérmesebb

Szihárd létrészlek I. polg. fontban, besz. szemben	Alsó-Alap	Felső- Alapi	Püllmai	Fridrichs- hali	Said- schützi	Ivándai	Sedlitz	Budai	Marien- badi	Eger- Franzens- badi	Karlsbadi
Kénsvas hamtleveg	0,320	0,238	4,800	1,523	4,096	0,112	—	0,099	—	—	nyoma
" szikléveg	147,050	43,831	123,800	46,310	40,801	117,313	—	62,538	33,115	24,504	nyoma
" keserőveg	22,314	24,088	95,089	39,533	84,166	—	104,0	35,451	—	—	—
" mészveg	4,890	14,041	2,600	10,341	10,077	25,997	8,0	5,437	—	—	—
Szihárdveg (Konyhasó.)	104,916	32,130	—	61,102	—	—	—	8,095	13,563	9,230	7,975
Keserőveg (jód. mad.)	5,178	7,235	19,666	30,252	2,169	14,609	3,0	—	—	—	—
Keserőveg (jód. mad.)	0,036	0,922	—	—	0,036	—	—	—	—	—	nyoma
Szénsavas szikléveg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" keserőveg	1,810	1,437	6,406	3,992	4,985	0,209	3,0	1,451	7,133	5,188	9,695
" mészveg	—	0,722	0,779	0,113	—	2,302	8,0	1,805	2,718	0,672	1,369
" vasleveg	—	0,163	—	—	—	—	—	nyoma	3,931	1,800	2,370
" eszleveg	(0,060	0,067	—	—	(0,192	nyoma	—	nyoma	0,175	0,235	0,227
Vilsvas agyagföld	0,050	0,222	—	—	—	—	—	nyoma	0,038	0,013	0,006
Kovász	0,008	0,333	0,176	—	0,036	0,184	—	0,192	0,003	0,012	0,002
Keserőveg (Jronagn.)	nyoma	nyoma	—	0,875	nyoma	—	—	—	0,387	0,43	0,577
Salástromsavas keserőveg	—	—	—	—	25,171	2,864	—	—	—	—	nyoma
A szihárd létrészlek összege	289,000	127,140	251,307	194,261	173,658	164,759	126,0	116,197	66,189	42,223	41,927

reményeit is kielégítve látta. Mondhatnék csodákat e fürdő erejéről, de elégnék tartom megemlíteni, hogy több külföldi, kik a fönntemlitett fürdőkhoz közelebb voltak s hasztalan keresték azokban gyógyulásukat, végre ide folyamodtak és rövid idő alatt egészségben térhettek övéik körébe.

Minőségi és mennyiségi tekintetben vegytartalmát jeles természetbúvárunk Nentvich Károly ez összehasonlító táblázatban így adja:

Az évenként több ideig itt tartózkodó vendégek száma átlagosan 50-re tehető, de folytonosan növekedő e szám, itt nem tartózkodó vendégek száma évenként 2000-re is rúg. Az üvegekben szétküldött viz hazánk és a külföld majdnem minden vidékén a legnagyobb elismerésben részesül. A vendégek elszállásolására — az alapi közbirtokosság szívesen nyitja meg családjai rendét, — valamint az évenként nagyobbodó s több csinosan bútorozott szobákkal ellátott vendéglő is szolgál. Van díszes kertje s gyönyörű kilátás a környék pusztáira.

Alap igen régi helység, már 1359-ben van nyoma, a mikor is Alapy Endre a fehérvári kereszties lovagok előtt Gálfölde és Csselfölde nevű e határban fekvő birtokrészeket Salamon és Barnabás nevű unokáinak adományozta (talán ez időben származtak be a közbirtokosok). 1367-ben Ajani Miklós az idevaló templom felépítésére hagyományozott. Jóllehet, hogy a templom fel is épült, de a későbbi idők dulasai annak még nyomát is eltörték. Csak a legújabb időben alakított a közbirtokosság egyik lakházból kisszerű oratoriumot és választott cath. plebánost, azelőtt filiája volt a sár-szent miklósi parochiának. 1859-ben ugyan a közbirtokosság a cath. iskolát kétosztályúvá tágította s faiskolát alapított mellé. — Van hely. és zsidó elemi-tanodája is; Alap filiája a czecezi anyaecclesiának.

Házak száma : 220, lakosa : 1815, kik 441 családot képeznek.

Vallás szerint :

cath. 1533.
hely. 120.
ágost. 57.
zsidó 105.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete : 11349 $\frac{22}{1200}$ □ hold, ebből :

szántóföld	7284	⁷⁰⁷
rét	1251	³⁸³
legelő	2300	⁹⁶⁰
terméketlen	512	³⁷²

összesen : 11349 $\frac{22}{1200}$ □ hold.

Az egész határ 217 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 2000 □ hold, a legkisebb 126 □ öl.

A 441 családból 217 birtokos s 224 birtoktalan család, ez ubbiakból : 180 család eseléd, 44 következő foglalkozású :

asztalos	1.
bognár	1.
csizmadia	2.
kereskedő	6.
koresháros	5.
kovács	4.
molnár	5.
mészáros	1.
szabó	4.
sütő	1.
takács	6.
tanító	3 (cath. hely. zsidó.)
lelkész	1 („)
községi hivat.	1 (jegyző).
gazdatiszt	2.
orvos	1.

összesen : 44 család.

Állattenyésztés és marhatartás:

ló van . . .	230 db.	
jármos ökör	80 "	
tehén . . .	280 "	
gulya . . .	115 "	
birka . . .	8000 "	nemesített faj, évenként 200 mázsa gyapjuval.
sertés . . .	470 "	

Baromfitenyésztése: tyúk 11000 db. egy házra esik 50 db.

liba	2200 "	"	"	"	10 "
réce	3300 "	"	"	"	15 "

Méhkas van circa 125 db.

Terményei a szántóföld területén átlagosan:

búza	1821 holdon, egy holdon	9 p. m. = 16389 p. m.
rozsa	1214 " " "	10 " = 12140 "
árpa	809 " " "	10 " = 8090 "
zab	539 " " "	10 " = 5390 "
tengeri	1000 " " "	15 " = 15000 "
burgonya	80 " " "	70 mázsa = 5600 mázsa.

Marad ugarnak, vagy köles, kender, mesterséges takarmány, hüvelyes növények alá 1821⁷⁰⁷/₁₂₀₀ □ hold.

Alap fekszik a sármelléki járásban: Sár-Bogárdtól $\frac{1}{2}$, Czeczétől $\frac{1}{8}$, Kálóztól $2\frac{1}{4}$, Duna-Földvártól $2\frac{1}{2}$, Duna-Pentelétől $3\frac{3}{8}$, Seregélyestől $4\frac{1}{4}$, Adonytól $4\frac{5}{8}$, Székes-Fehérvártól $5\frac{1}{8}$, Buda-Pestől $10\frac{3}{8}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak, s a Duna-Földváron és Duna-Pentelén levő gőzhajó-állomások segítik elő. Utolsó póstója: Czece vagy Sár-Bogárd.

Politikailag hozzátartozik: Péterszállás.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Alesúth falu.

Határa hegyes-völgyes, alzata mészkő, föllete meszeshomokkal kevert televény, mely agyagon vagy agyagos kovahomokon nyugszik. Fái között a számtalan amerikai és más külföldi fánemeken kívül, van eser, tölgy, kőris, akác, hárs, nyár, fűz, nyír, som stb. Nemesített gyümölese a legkülönneműbb fajokból 22000 fán körülbelül.

Határának legnagyobb része római régiségeket rejt.

A községnek 1671-ből van pecsétnyomója, vésvénye: szárnyas címer, közepén kardot tartó kéz „Nobili Alezut“ körirattal. Hajdan közbirtokosok bírták, főleg Csúthi Dezső, Ujvári vérség; később a paulinus szerzetnek jutott, kikről a kamarára s végre 1819-ben József nádornak és örökösének adományoztatott, kik maig is birják.*)

(Történetét lásd Acsa és Felesúth történeti mondái között).

Lakja 986 lélek, kik 226 családot képeznek és 146 házban laknak.

*) Kit hazánk e legjelesebb, de a külföldön is majdnem páratlan gazdászata különösen érdekel, nézze: „Magyarország legjelesb gazdasági s iparvállalatainak ismertetése.“ Kiadja a magyar Gazdasági Egyesület. I. füzet. Alesúth gazdasági tekintetben. Budán a magyar kir. egyetem betűivel. 1841. Irta: Török János.

Vallás szerint:

cath. 314.

helv. 666.

ágost. 2.

zsidó 4.

Nyelvre nézve mind magyar.]

Határterülete: $11435 \frac{896}{1200}$ □ hold; ebből:

szántófield 5653 ⁴⁶

rét 344 ¹¹³³

szőlő 931 ⁴²

legelő 2715 ⁹⁸⁹

erdő 1118 ⁴⁶

terméketlen 672 ¹⁰¹⁰

összesen: $11435 \frac{896}{1200}$ □ hold.

Az uraság bir $8643 \frac{898}{1200}$ □ holdat; ebből:

szántófield 3899 ⁷⁸⁰

rét 300 ⁶⁵

szőlő 458 ⁸²

legelő 2309 ³⁵

erdő 1068 ¹¹²⁰

terméketlen 607 ⁶¹⁶

összesen: $8643 \frac{298}{1200}$ □ hold.

Terményei az $5653 \frac{16}{1200}$ □ holdnyi szántófield területén átlagosan:

búza	1256 holdon, egy holdon	10 p.m. = 12560 p.m.
rozs	837 " " "	10 " = 8370 "
árpa	558 " " "	9 " = 5052 "
zab	372 " " "	10 " = 3720 "
tengeri	720 " " "	15 " = 10900 "
burgonya	26 " " "	80 mázsa = 2080 mázsa

Marad $3767 \frac{46}{1200}$ □ hold, melyből circa 650 hold a községi földeken ugar (az urodalom ugar nélkül gazdálkodik) a többi $3117 \frac{46}{1200}$ □ hold repce, mesterséges takarmány vagy más növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlagosan 16800 akó.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van . . . 340 db.

jármos ökör 312 "

tehén . . . 180 "

gulya . . . 200 "

birka . . . 11000 " nemes faj, évenként 280 mázsa gyapjuval.

sertés . . . 360 "

Baromfitenyésztése: tyúk 2920 db. egy házra csik 20 db.

liba 1460 " " " " 10 "

réce 730 " " " " 5 "

Méhkas van circa 150 db.

Birtokfelosztás:

$\frac{3}{4}$ (30 hold) telkes gazda van 28

$\frac{1}{2}$ " " " 33

$\frac{1}{4}$ " " " 62

házas zsellér legelő illetékkal van 29

házas zsellér leg. illet. nélkül van 5

csupán szőlővel bíró gazda van 7

összesen van 164 bir-

tokos és 62 birtoktalan család.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

asztalos 1.

ács 1.

bognár 1.

csizmadia 5.

kovács	4.
kőműves	3.
kereskedő	2.
koreszmáros	2.
lakatos	3.
molnár	3.
mészáros	3.
szabó	1.
szíjgyártó	1.
takács	6.
lelkész	1. (helv.)
tanító	2 (cath. és helv.)
községi hívat.	1 (jegyző).
orvos	1.
gazdatiszt	5.

összesen 46 család.

Neveztes Alcsúthon a József főherczeg nádor által építettett kastély, mesterséges készületű órával, melynek ütése tiszta esendes időben egy óra távolságra hallik; gyönyörű angolkert, mely ritka növények gazdagsága által kitünő és párját ritkítja.

Van cath. és helvét elemi-iskolája; helvét egyháza és parochiája, melynek filiája: Máriavölgy, Hatvan, Kinza, Göböljárás, Vérth-Szent-György. A helv. egyháznak már 1620-ban volt itt lelkipásztora, 1762-től 1765-ig előkönyörgők, azóta lelkipásztorok végezik az istenszolgálatot.

Alcsúth filiája a felesúthi cath. parochiának.

Politikailag a községhez tartozik: Göböljárás, Kinza, Hatvan, Máriavölgy, Vérth-Szent-György, Bányavölgy.

Fekszik a bieskei járásban: Bieskétől 1, Vááltól $1\frac{1}{4}$, Csákvártól $1\frac{3}{8}$, Lovasberénytől $1\frac{1}{2}$, Martonvásártól $2\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól $3\frac{3}{4}$, Eresénytől 4, Buda-Pesttől $4\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Utjai jók, gőzkoesi-állomások Martonvásáron és Székes-Fehérváron; gőzhajó-állomás Eresényben. Utolsó postája: Martonvásár.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Magyar-Almás falu.

Határa dombos, hegyes; földje 1 lábnyi meszes-homok, az alatt 1 öl sárga agyag, mely murván vagy mészköveken nyugszik. Építésre igen alkalmas köveket fejt évenként circa 300 köb ölet, több murvagödrei vannak; sárga, hamvas és fehér — edény készítésre igen alkalmas, de nem használt — finom agyagja a mesterek idomító kezeit várja. A „kis-tódombi“ nyáron hideg és télen meleg forrás kősziklából fakad, minőségi vegy-tartalma: szénsavas keserföld, szénsavas szikéleg, szik-halvag, kénsavas haméleg, mészhalvag. A forrás előtt a kibugyogó viz tavat képez, melynek lefolyása malmot hajt. E víz is vállalkozóra vár.

Nevét honnan vehette, nem tudatik; az Eszterházy család, mint a monda tartja, előbbi birtokosától, egy tábornoktól két agárért vette. (Ma már nincs kutyavásár!)

Határában van egy „Árpádvölgy“ nevű völgy, a monda említi, hogy itt a magyar ősidőben Árpád kapitány esett el; a „Táborhely“ nevű dűlő ma szántóföld s igen sok régiségeket rejt hadiszerekben; a „Burján erdő“-ben táborozott a törökök ellen harcoló Burján kapitány; a „Strázsahegy“ és „Őrhegy“ nevű dombok jelőrhegyek voltak a törökvilágban.

Országos hírű tormája, mely édesded kellemes íze miatt kerestetik, sőt még a jövő év termése is előre foglaltatik le. Termeszt évenként circa 1000 mázsát. Fái között terem cser, tölgy, jávor, köris, som, ákác. Nemesített gyümölcse circa 2000 fán.

Magyar-Almás helv. egyháza mikor kezdődött nem tudni, 1642-ben már több lelkész működött itt s a gyülekezetnek nagy kőből épült oratoriuma volt, mely 1699-ben a helvétiak által javítottatott utoljára. Később gróf Eszterházy Károly urijogánál fogva az említett templomot és a helvét iskolát a katolikusoknak adományozta, engedélyt adván a helvétiaknek más templomot és iskolát építeni.

Lakja a községet 254 magyar családot képező 1056 lélek. Házak száma 138.

Vallásra nézve:

cath.	472.
helv.	553.
ágost.	15.
zsidó	16.

Határterülete: 5534 ¹¹²⁹/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántóföld	2311	34
rét	51	59
szőlő	190	400
legelő	790	390
erdő	1943	562
terméketlen	248	893

összesen: 5534 ¹¹²⁹/₁₂₀₀ □ hold.

Ebből gróf Eszterházy Mór bir 3626 ⁷³⁵/₁₂₀₀ □ holdat, és pedig:

szántóföld	1079	⁵¹⁰
rét	51	⁵⁰
legelő	589	⁸⁴⁰
erdő	1851	⁶²
terméketlen	55	⁴⁹³

összesen: 3626 ⁷⁵⁵/₁₂₀₀ □ hold.

Termesztményei az összes 2311³⁴/₁₂₀₀ □ holdnyi szántóföld területén átlagosan:

búza	577 holdon, egy holdon	9 p.m. = 5193 p.m.
rozs	385 " " "	10 " = 3850 "
árpa	257 " " "	10 " = 2570 "
zab	171 " " "	10 " = 1710 "
tengeri	250 " " "	15 " = 3750 "
burgonya	93 " " "	80 mázsa = 7440 mázsa.

Marad 578³⁴/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint más tenyésznövények alá.

Bora terem évenként átlag 3420 akó.

Birtokfelosztása:

$\frac{1}{2}$ (28 hold) telkes gazda van	10
$\frac{1}{4}$ " " " "	55
házas zsellér legelő illetékkal van	47
házas zsellér leg. illet. nélkül van	20
csupán szőlővel bíró gazda van	6

összesen van: 138 birtokos

és 116 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

ács	1.
asztalos	2.
bognár	1.
csizmadia	3.
kádár	1.

kereskedő	2.
korcsmáros	1.
kovács	3.
molnár	1.
mészáros	1.
szabó	1.
takács	7.
lelkész	2 (cath. hely.)
tanító	2 (cath. hely.)
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen: 29 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van 150 db.

járomos ökör 60 "

tehén 80 "

birka 1000 " nagyobbára nemesített faj 25 mázsa gyapjuval.

sertés 250 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1380 db.; egy házra csik 10 db.

liba 690 " " " " " " "

Méhkas van circa 80 db.

Van cath. helv. parochiája és iskolája; a cath. parochia filiája: Keresztes és Borbála puszta.

Fekszik a sármelléki járásban: Mohától $\frac{1}{2}$, Bodajktól 1, Móórtól $1\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól $1\frac{3}{4}$, Csákvártól 2, Lovasberénytől $2\frac{3}{8}$, Vááltól $3\frac{3}{8}$, Bicskétől $4\frac{1}{8}$, Martonvásártól $4\frac{5}{8}$, Buda-Pesttől $7\frac{3}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak, valamint a mohai, bodajki, móóri, székes-fehérvári gőzkoeci-állomások segítik elő.

Utolsó póstája: Sz.-Fehérvár.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Rác-Almás falu.

Régi helység, melynek emléke már 1280. évről fenn van. — 1350. évről az ide való nemes Almásy Pál és János Duna-Pentelén is birt. jószágot; az egész Pentele monostora felett kegyúri jogot ez almási nemesek gyakoroltak egy 1330. évi okmány szerint. Maga e helység Gesztes várához tartozott, legalább a XVII. században egész bizonyossággal, s ekkor népes is lehetett, miután „possessio populosa et aedificiosa“-nak mondatik. 1636. évben körösszegi Csáky László pápai várparancsnok és kir. kamarás a gesztesi várral együtt e helységet is elzálogítá 2 évre Zichy Pál győri alparancsnoknak a pozsonyi káptalan előtt. — (Egyetemes magyar encycl. II. köt. 876. l.)

Határa hullámalaku, földjének fölülete agyagos kovahomok, alatta sárga agyag, kova. Fái között terem úkác, nyár, nyír, fűz, köris, som; gyümölcsfái között van circa 15000 nemesített cseresznye, meggy, alma, szilva, körtve, mandola, barack, dió. Halászata évenként circa 1600 mázsára terjed.

Lakja 3317 lélek, kik 616 családot képeznek és 538 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath.	2856.
helv.	82.
ágost.	44.
gör. n. e.	176.
zsidó	159.

Nyelvre nézve:

magyar	2987.
német	154.
illyr	176.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete 14917 ¹¹¹⁰/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántó föld	9468
rét	781 ⁴⁰⁰
szőlő	1016
legelő	1725 ⁴⁰⁰
erdő	358 ⁸⁰⁰
terméketlen	1568 ⁷¹⁰

összesen: 14917 ¹¹¹⁰/₁₂₀₀ □ hold *).

Birtokfelosztás:

13290 ¹⁷⁷/₁₂₀₀ □ hold 24 közbirtokos család között van elosztva, a legnagyobb közbirtok 3000 □ hold, a legkisebb 60 □ hold.

A fennmaradt 1627 ⁵³³/₁₂₀₀ □ hold a volt jobbágyság között következőképp van elosztva:

*) Betudva következők:

Duna-sziget	555 ⁶⁰⁰ / ₁₂₀₀ □ h.	} a terméketlenbe.
Duna-folyó	950 ⁸⁰⁰ / ₁₂₀₀ □ h.	
utak-árkok	204 ⁹⁰⁰ / ₁₂₀₀ □ h.	

egész (46 hold) telkes gazda van	12.
$\frac{3}{4}$ " " "	9.
$\frac{1}{2}$ " " "	23.
$\frac{1}{4}$ " " "	28.
házas zsellér legelő illetékkal van	206.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	140.
csupán szöllővel biró gazda van	60.

összesen van 478 és 24

közbirtokos, tehát 502 birtokos és 114 birtoktalan család.

Termesztményei a szántóföld területén:

búza	2367 holdon, egy holdon 10 p. m. = 23670 p. m.
rozs	1578 " " " 10 " = 15780 "
árpa	1052 " " " 9 " = 9468 "
zab	701 " " " 9 " = 6309 "
tengeri	1225 " " " 15 " = 15375 "
burgonya	174 " " " 70 mázsa = 12180 mázsa.

Marad 2367 □ hold nagyobbára tisztán ugarnak, de részben termővé is tétetik.

Bora terem évenként átlag 18300 akó.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van	197 db.
jármos ökör	234 "
tehén	240 "
gulya	97 " (rideg marha.)
birka	5543 nagyobbára nemesített faj, 138 mázsa gyapjuval.

sértés . . . 582 "

Baromfitenyésztése: tyúk 8070 db. egy házra esik 15 db.

liba 4304 " " " " 8 "

réce 3228 " " " " 6 "

Méhkas van circa 75 db.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	2.
bognár	1.
csizmadia	4.
kereskedő	15.
kádár	2.
korcsmáros	5.
kovács	5.
kőműves	2.
lakatos	2.
molnár	2.
mészáros	3.
nyerges	2.
szabó	4.
szücs	2.
sütő	1.
takács	7.
lelkész	2 (cath. g. n. e.)
tanító	4 (" " helv. zsidó.)
orvos	1.
községi hiv.	1 (jegyző.)
gazdatiszt	2.
mérnök	1.

összesen: 74 család.

Van cath. és gör. n. e. egyház és parochia, cath., helv., gör. n. e. és zsidó elemi tanoda. A cath. parochia filiái: Kules, Radicsa, Dombai és Új-Pusztá.

Politikailag hozzá tartozik: Daja, Kules, Radicsa, Dombai és Új-Pusztá.

Fekszik a Duna mellett, a csákvári járásban: Duna-Pentelétől $\frac{5}{8}$, Adonytól $1\frac{1}{2}$, Sárosdtól $2\frac{7}{8}$, Sárbogárdtól $3\frac{5}{8}$, Seregélyestől $3\frac{7}{8}$, Nyéktől 4, Kálóztól $4\frac{1}{4}$, Dinnyéstől $4\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $5\frac{5}{8}$, Buda-Pesttől $7\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak, a duna-pentelei és adonyi gőzhajó-, a nyéki, dinnyési és székes-fehérvári gőzkocsi-állomások könnyítik. Utolsó postája: Duna-Pentele.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Balinka falu.

Határa televény, keverve kékes agyaggal, alatta kékes agyag és murva. Földje hegyes-völgyes, erdős, Gaja vize által mosatva. Fái között terem: eszer, tölgy, jávor, köris, szil, nyár, fűz, som. Gyümölcsfái között van circa 1500 db. nemesített alma, körte, szilva, barack, meggy, cseresznye.

A lakosság pénzt leginkább káposzta-termeléséből szerez. Káposztája nagy tájon legjobbnak tartatik s Fehérvárott rendszeren más vidék káposztája mellett kétszeres áron kel el; előnye a jó íz és hogy nem rohad egy könnyen; egy negyed telkes gazda mintegy 6000 fejet termeszt évenként.

A Gajavizét, mely határát mossa, régebben sűrű erdő rejtette, de ez mintegy 14 év előtt teljesen ki lön vágva, mi által az említett folyócska annyira elapadt, hogy száraz nyárban porzik, azonban felhőszakadáskor vagy hóolvadáskor megárad, hogy határa nagy részét vízzel borítja.

Lakja 479 lélek, kik 81 német családot képeznek és 46 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 474.

zsidó 5.

tehén . . .	95 db.			
birka . . .	230 "	nagyobbára nemesített faj, 5 mázsa gyapjúval.		
sértés . . .	360 "			
Baromfityenyésztése: tyúk	920 db.	egy házra esik	20 db.	
liba	460 "	" " " "	10 "	
réce	460 "	" " " "	10 "	

Méhkas van 14 db.

A földmivelésén kívül foglalkozik:

bognár	1.
csizmadia	1.
kovács	2.
takács	2.
lelkész	1 (cath.)
jegyző-tanító	1 (")
gazdatiszt	3.

összesen: 11 család.

Van cath. egyháza, parochiája és elemi-iskolája.

Politikailag a községhez tartozik:

Nagy-Gyón, Kis-Gyón, Mecsér.

Fekszik a sármelléki járásban: Bodajktól $\frac{1}{2}$, Móórtól $\frac{7}{8}$, Székes-Fehérvártól 3, Csákvártól 3, Lovasberénytől $3\frac{3}{4}$, Vááltól 5, Bicskétől $5\frac{1}{8}$, Buda-Pesttől 9 mért-földnyire.

Közlekedését jó utak, valamint a bodajki, méóri és székes-fehérvári gőzkocsi-állomások könnyítik. Utolsó póstája: Móór.

Egészségi viszonyait mutassa azon körülmény, miképp 100 lélekre esik évenként 5 szülött és 2 halott.

Baracs (Alsó-, Felső- és Közép-) pusztá.

Határa dombos, földjének fölülete agyaggal kevert kovahomok, alatta kavicsokon nyugvó agyag. Fái között legtöbb az ákác, nyár; gyümölcsfái között van circa 1200 db. nemesített.

Határában sok római régiségek rejtvék, a római korból edények, pénzek, fegyver-maradványok, épület-alapok találtak; néhány év előtt ásott ki egy fel-talált épület-alap, melyben több edényfélleket, pénzeket és bálványképeket találtak: a téglákon „Cohors VII. Pannonica“ volt olvasható.

Lakja: 845 lélek, kik 173 magyar családot képeznek és 127 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 711.

helv. 53.

ágost. 42.

zsidó 39.

Határterülete: $12965\frac{427}{1200}$ □ hold, ebből:

szántó föld 10434 ¹⁰⁶⁷

rét 374 ²²¹

szőlő 173 ¹⁴⁵

legelő 1274 ³²¹

terméketlen 708 ¹⁰⁷³

összesen: $12865\frac{427}{1266}$ □ hold.

Az egész határ 75 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 1200 □ hold, a legkisebb 50 □ hold.

Van tehát 75 birtokos és 98 birtoktalan család.

Termeszterményei a szántóföld területén átlag:

búza	2608 holdon, egy holdon	10 p. m. = 26080 p. m.
rozs	1739 " " "	10 " = 17390 "
árpa	1159 " " "	10 " = 11520 "
zab	773 " " "	10 " = 7730 "
tengeri	1410 " " "	15 " = 84150 "
burgonya	137 " " "	80 mázsa = 10960 mázsa.

Marad $2608^{1067/1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 3460 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló	173 db.	
jármos ökör	190 "	
tchén	120 "	
gulya	80 "	
birka	1500 "	nagyobbára nemesített, évenként 38 m. gyapj.

sertés	300 "	
Baromfi-tenyésztése: tyúk	2540 db.	egy házra esik 20 db.
liba	1270 "	" " " " 10 "
réce	1270 "	" " " " 10 "

Méhkas van circa 50 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

Bognár 1. csizmadia 3. kereskedő 2. kovács 3. koresmáros 2. lakatos 1. mészáros 1. szabó 2. jegyző-tanító 1 (cath.). gazdatiszt 3. Összesen: 26 család.

Baracs filiája az előszállási cath. egyháznak; van cath. iskolája.

Politikailag hozzátartozik: Pázmánd.

Fekszik a csákvári járásban: Duna-Pentelétől $1\frac{1}{4}$, Duna-Földvártól $1\frac{3}{8}$, Sárosdtól $3\frac{1}{8}$, Adonytól $3\frac{1}{8}$, Káloztól $3\frac{3}{4}$, Seregélyestől $4\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $6\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $9\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak és a duna-földvári és -pentelei gőzhajó-állomások könnyítik. Utolsó postája: Duna-Földvár vagy Duna-Pentele.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Baracska falu.

Fekszik a bicskei járásban: $\frac{1}{2}$ mértföldnyire Martonvásártól délnyugotra; $3\frac{1}{2}$ mértföldnyire Székes-Fehérvártól és $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire Ercsénytől. Földje $\frac{1}{2}$ lábnyira meszeshomokkal kevert televény, ez alatt egy rendszeren 6—8 lábnyi meszeshomokkal kevert terméketlen kovahomok, mely egy helyről-helyre 4—5 lábnyi vastag meszeshomokkal kevert humusrétegen nyugszik: ez volt az ősi termőréteg, mi azon körülményből tűnik ki, hogy benne félig-meddig szenesült fatörzsek és növénymaradékok találhatók; ezen réteg 3 láb után lefelé kovahomokkal, meszeshomokkal és agyaggal mindig kevertebb, míg végre egy löszön nyugvó majdnem 2 ölnyi vastag kékes tiszta agyagréteg akad.

A falu maga két domblánc közötti éjszaknyugotról-délkeletre vonuló s folyammedrének látszó nedves völgyben fekszik 341 házzal; ref. egyházzal és synagógával.

Fái jelentéktelen mennyiségben vannak, terem fűz-, nyár-, éger-, akác- és szilfát; gyümölcsfa igen kevés, csak circa 300 db.

Az egész falu urasági nemes birtok és a 8782 ⁵⁷⁰/₁₂₀₀ □ hold 257 közbirtokos család között van elosztva. 1564 körül a Sándor és Dienes család birta sok más pusztákkal és falvakkal. Később örököseik között

oszlott szét és így lett közbirtokosság. A Sándor és Dienes utódjai maig is bírnak itt terjedelmes részeket.

Lakosok száma 1824 (az 1862. összeírás), kik 381 családot képeznek, ezek közül 257 birtokos, 124 birtoktalan, ezek közül ismét 78 cseléd, 46 pedig ipart, kereskedést üző vagy hivatalt viselő.

Vallásra nézve:

cath.	614.
helv.	1079.
zsidó	106.
ágost.	24.
gör. n. e.	1.

összesen: 1824 mind magyar nyelvű.

A birtoktalan nem cseléd családok következőkkel foglalkoznak:

ács	3.
asztalos	1.
bognár	3.
borbély	1.
csizmadia	5.
kereskedő	4.
körműves	2.
korcsmáros	4.
kovács	3.
kádár	1.
lakatos	1.
mészáros	1.
molnár	2.
sütő	1.
szabó	3.
takács	6.

lelkész	1 (helv.)
tanító	3 (cath. helv. zsidó).
községi hivat.	1 (jegyző).

összesen: 46 család.

Határterülete: 8782 ⁷⁷⁰/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántóföld	7233	⁵²⁴
rét	1301	⁵⁴⁴
szőlő	11	⁵²⁰
terméketlen	236	³⁸²

összesen: 8782 ⁸⁷⁰/₁₂₀₀ □ hold.

A szántóföld területén termeszt:

buzát	2410 holdon, egy holdon	7 p.m. = 16870 p.m.
zabot	840 " " "	9 " = 7560 "
árpát	366 " " "	8 " = 2928 "
tengerit	645 " " "	10 " = 6450 "
burgonyát	561 " " "	50 mázsát = 28050 mázs.

Ugar 2411 hold; némely közbirtokos rendszeres váltógazdászatot visz, s így az ugarnak betudott holdak mennyisége tetemesen csökken.

Bora terem évenként átlag 270 akó, nem valami jóféle s nem is tartós.

Állattenyésztése meglehetősen karban van, számszerint:

ló van	250 db.
jármos ökör	424 "
tehen	158 "
sértés	850 "
birka	6125 " magyar faj, mely éven-

ként átlag 125 mázsa gyapjút ad.

A cselédség bir 25 db. tehenet és 145 db. sertést.

Tyukot igen sokat tenyészt Baracska, minden házra biztosan számíthatni 50 dbot, lesz 341 házra 21250 db., liba csupán 3 házra esik 2 db., tehát 512 db.

Egyházi tekintetben Baracska filiája a martonvásári cath. plébániának; — az itteni ref. parochiához tartozó filiák: Iváncsa, Adony, Alsó-Besnyő-pusztá, Göböljárás-pusztá, Ercsény, Rác-Keresztur, Rohoda-pusztá, Rác-Szentmiklós-pusztá, Rác-Szentlászló-pusztá, Martonvásár.

A ref. egyház kezdete Baracsán 1749-be esik, a mikor is itt lakó néhai Szücs Pál közbirtokos udvari papot kezdett tartani. 1752-ben udvari papot nem tartatván, 30 évig csak előkönyörgő iskolatanító végzé a papi tiszte; 1782-ben engedélyt nyert a község lelkipásztor tartására, mely engedélyt azonnal fel is használták, s azóta minden megszakadás nélkül van anyakönyvük és elkészük.

Politikai tekintetben hozzátartozó puszták Sz. Iván és Nagy-Halom.

Egészségi szempontból véve Baracsának fekvése valamint az ebből eredő és összeható körülmények igen megnyugtatók. 5 év alatt született 330 és meghalt 246 egyén.

Közlekedését elősegíti a $\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekvő martonvásári vasut- és pósta-állomás, a $\frac{3}{4}$ mértföldnyire fekvő kápolnás-nyéki vasutállomás, a $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire levő ercsényi duna-gőzhajó-állomás. Utolsó pósta Martonvásár.

Ó- és Új-Barok község.

Hajdan Bicskéhez tartozott, Mátyás király idejében a Bicskey család birtoka volt, ettől a király cserébe vette Bicskét minden hozzátartozó részekkel és birta mindaddig, míg Bicskey Péter a nádor közbenjárása által visszacserélte. Azonban ennek utódai az akkoriban híres fővezérnek és a veszprém-palotai vár főparancsnokának, Baracscai Pálfi Balázsnak adták zálogba az egész bicskei urodat. Baracscai Pálfi Balázs a bicskei erdők nagy részét Barok Richárdnak adta haszonbérbe, ki is azokat saját nevére kezdte nevezgetni. Baracscai Pálfi Balázs utaztában haramják által halálosan megsebesítettén, végintézetében egész birtokát egyetlen leányára a kis Katicára hagyja, mondván: „Bicskei erdeimnek nagy részét Barok Richárd haszonbérli, ő azon részt maga nevére nevezgeti: meghagyom leányom hűséges tótorainak, hogy mihelyt Barok Richárd szerződése kitelik, távolítsák őt el.“

Ezen intézmény végrehajtatott, de e részen maig is Barok neve maradt fenn.

Ma három közbirtokos birja.

Lakosai 1730 körül hozattak különféle német tartományokból s nagyobbára mesteremberek voltak, de utódaik földmivelők lettek.

Ó- és Új-Barok 767 lélek által lakatik, kik 101 német nyelvű családot képeznek és 98 házban laknak.

Új-Barokon van 68 ház, 452 lélekkel, ezek közül:
cath. 439.

zsidó 13.

Ó-Barokon van 30 ház, 315 lélekkel, ezek közül:
cath. 258.

helv. 48.

zsidó 9.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülte meszes-homokkal kevert fekete agyagoshomok, alatta murva.

Ó-Barok filiája a fölesúthi, Új-Barok pedig a szátri cath. parochiának. Cath. elemi-iskolája és egyháza Új-Barokon van.

Minden házhoz van 1 □ hold föld és 500 □ öl szőlő. Minden házhelyért és 1 hold földért fizetnek a lakók 2 frt. 40 kr. o. é. az 500 □ öl szőlőért pedig 7-es dézmát adnak ősi szerződés szerint.

Határterülete: 3337 ³⁶³/₁₂₀₀ □ hold; ebből:

szántóföld 1125 ⁹²³

rét 299 ²⁸⁵

szőlő 160 ¹¹⁰

legelő 291

erdő 1281 ⁹²³

terméketlen 179 ⁵²²

összesen: 3337 ³⁶³/₁₂₀₀ □ hold.

A szántóföld területén termeszt:

búzát	225 holdon, egy holdon	8 p. m. =	1800 p. m.
rozst	155 " " "	8 " =	1240 "
árpát	116 " " "	7 " =	812 "
zabot	125 " " "	7 " =	875 "
tengerit	150 " " "	12 " =	1800 "
burgonyát	73 " " "	45 mázsát =	3285 mázsát

Marad $381^{923}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint pedig kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 2240 akó, 7-es dézmája 320 akó.

Állattartása és tenyésztése következőkből tűnik ki:

ló van . . .	186 db.	
járomos ökör . . .	24 "	
tehén . . .	60 "	
birka . . .	900 "	közönséges faj, évenként 22 mázsa gyapjuval.
sertés . . .	348 "	

Baromfitenyésztése: tyúk 3920 db. egy házra esik 40 db.
liba 1176 " " " " 12 "

Méhkas van circa 120 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

csizmadia	3.
kádár	1.
kovács	1.
kereskedő	3.
koresháros	2.
szabó	2.
takács	4.
jegyző-tanító	1 (cath.)

összesen 17 család.

Útjai jók; fekszik a bieskei járásban: Bieskétől $\frac{3}{4}$, Csákvártól $1\frac{5}{8}$, Vááltól $2\frac{1}{8}$, Lovasberénytől $2\frac{1}{2}$, Martonvásártól $3\frac{3}{8}$, Székes Fehérvártól $4\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől 6 mértföldnyire. Utolsó postája: Bieske.

Batta falu.

Fekszik a Duna mellett, $1\frac{1}{4}$ mértföldnyire Eresénytől és $\frac{3}{8}$ mértföldnyire Érdtől. 1763-ig Százhalom nevet viselt, mint az itteni gör. n. e. egyház anyakönyvéből kiténik, 1764. már Batta van bejegyezve. A falu hajdan a mai helyétől $\frac{1}{4}$ mértföldnyire feküdt délnek, hol nyomai még fellelhetők. Határában a rómaiaktól maradt földsáncok vannak, valamint sok más római, török és magyar régiségek találatnak. Hazai történelmünkben kiváló kegyeletteljes emlékezteti, mert Árpád a honszerző az etelvárosi (Ó-Buda) nagy lakoma után Százhalomig vezette egész seregét, hol megállapodván, három részre osztá és küldé hódítani azt. (Anonymus Not. Cap. 46.)

Határa dombos, földjének legfelsőbb rétege 1 lábnyi agyagos televény, ez alatt sárga agyag, kovahomok.

Fái között legtöbb az akác, kevesebb a nyár- és szilfa; gyümölcsfája igen csekély.

A lelkek száma az 1862-iki összeírás szerint 905, kik 188 családot képeznek és 159 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath.	503 *)
gör. n. e.	367.
helv.	10.
zsidó	25.

*) 1763-ban csak 6 catholicus volt, és ez sem helybeli, hanem ide szegődött cseléd.

Nyelvre nézve:

magyar	203.
illyr	456.
tót	185.
német	61.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.
Határterülete $3880^{939}/_{1200}$ □ hold, mely 161 községi gazda és 10 közbirtokos között van elosztva. A határ következő részletekre esik:

szántóföld	2557	⁵²⁶
rét	318	²⁷⁵
szőlő	159	⁹¹⁰
legelő	775	⁷²⁴
terméketlen	69	^{904 *}

összesen: $3880^{939}/_{1200}$ □ hold.

Birtokfelosztását következők mutassák:

egész (48 hold) telkes gazda van	7
$\frac{3}{4}$ " " " "	2
$\frac{1}{2}$ " " " "	34
$\frac{1}{4}$ " " " "	35
házas zsellér legelő illetékkal van	52
házas zsellér leg. illet. nélkül van	15
csupán szőlővel bíró gazda van	16

összesen van 161 birtokos és 10 közbirtokos család, a 171 kivonván az összes 188 családszámból, marad 17 birtoktalan család.

Főtermesztményei a szántóföld területén:

búza	852 holdon, egy holdon	7 p.m. = 5964 p.m.
árpa	520 " " "	6 " = 3120 "
zab	332 " " "	6 " = 1992 "
tengeri	450 " " "	10 " = 4500 "
burgonya	250 " " "	42 mázsa = 10500 mázsa.

*) A terméketlenbe itt betudódott a beltelkek, egyház, temető, utak, árkok, dűlők, csapások, Dunafolyó stb. területe.

Ugar nincs, a megmaradt $153^{526}/_{1200}$ □ holdo természet kender és hüvelyes növényeket vagy takarmányt.
Bora terem évenként átlag 3200 akó.

A fölmivelőkön kívül van:

ács	2.
asztalos	1.
csizmadia	2.
kereskedő	3.
kőműves	1.
korcsmáros	1.
kovács	2.
mészáros	1.
molnár	3.
szücs	1.
takács	1.
lelkész	1 (gör. n. e.)
tanító	2 (gör. n. e. és cath.)
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen: 22 család.

Van 159 háza, gör. n. e. egyháza és paplaka, 2 tanodája t. i. egy cath. és egy gör. n. e.

Állatok létszáma:

ló	160 db. községi, 24 db. urasági (közbirtosok.)
jármes ökör	20 " " 8 " "
tehén	80 " " — " "
sertés	70 " " 40 " "
birka	1500 " " 900 " "
kecske	20 " " — " "

Baromfitenyésztése csak tyukok- és libákban gyakoroltatik, tyuk esik egy házra 10 db. tehát van 1590 db., liba pedig 6 db. s így összesen 954 db.

Évenkénti halászata circa 260 mázsára terjed.
Batta filiája az érdi cath. egyháznak.

Politikailag hozzátartozik: Pusztá-Batta.

Közlekedését jó országutak, a Dunán, $1\frac{1}{4}$ mért-
földnyire levő ercsényi gőzhajó-állomás valamint az 1
mértföldnyire fekvő tárnoki gőzkocsi-állomás könnyítik.
Utolsó postája: Ercsény. Fekszik a bicskei járásban.

Falu-Batthyán falu.

Határa felváltva dombos és lapályos, földjének fölü-
lete 1 lábnyira agyagos televény, alatta meszeshomokkal
kevert agyagos kovahomok és murva. Fái között terem:
ákác, cser, tölgy, fűz, som, szil, nyár, nyír; gyümölcsfái
most nemesítettnek, mindazáltal van circa 6000 darab
nemesített cseresznye-, meggy-, alma-, körte-, szilva-,
barackfa.

Környékén volt hajdan „Ingova“ nevű város, a
Sárvíz mentében, mely hihetőleg ellenség által pusztított
el s lakói a város dögletes levegővel telt vidékét kerülvén,
azt újra fel sem építették, hanem a szárazabb és egész-
ségesebb Batthyán helyére vonultak, hol Batthyán-várost
építették, melynek elpusztulására a török dúlások, s az
azok után való területi elosztása Falu- és Szabad-Batthyánra
adhatott főokot. Hogy város volt, ezt a közvéleményen
kívül Szabad-Batthyán kardos pecsétje és Falu-Batthyán
már nem használt ezüst pecsétnyomója „Botian város
poczeti 1681“ körirattal nagyon támogatja.

Lakja: 905 lélek, kik 224 magyar családot képez-
nek és 162 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 260.

helv. 623.

ágost. 7.

zsidó 15.

Határterülete: 1703 $\frac{382}{1200}$ □ hold, ebből:

szántó föld	918
rét	45 ³⁸²
szőlő	352
legelő	306
terméketlen	82

összesen: 1703 $\frac{382}{1200}$ □ hold.

Urasága Batthyány grófi család, melynek része Szabad-Batthyán határába van kebelevezve.

Birtokfelosztása:

egész (48 hold) telkes gazda van	1.
$\frac{3}{4}$ " " "	1.
$\frac{1}{2}$ " " "	10.
$\frac{1}{4}$ " " "	79.
házas zsellér legelő illetékkal van	29.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	4.
esupán szőlővel bíró gazda van	59.

összesen van: 183 birtokos

és 41 birtoktalan család.

Termesztményei a szántó föld területén átlag:

búza	245 holdon, egy holdon	10 p.m. = 2450 p.m.
rozs	163 " " "	10 " = 1630 "
árpa	109 " " "	8 " = 872 "
zab	65 " " "	9 " = 585 "
tengeri	110 " " "	15 " = 1650 "
burgonya	43 " " "	70 mázsa = 3010 mázsa.

Marad 183 hold ugarnak, mely részben más növények alá termővé is tétetik.

Bora terem évenként átlag 6400 akó.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van	140 db.
járomos ökör	18 "
tehén	70 "
sértés	260 "

Baromfitenyésztése: tyúk 4860 db. egy házra esik 30 db.

liba 2430 " " " " 15 "

Méhkas van circa 60 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

bognár	1.
csizmadia	1.
kovács	2.
kereskedő	3.
korcsmáros	1.
olajütő	2.
szabó	2.
takács	15.
lelkész	1 (hely.)
tanító	1 (")
községi hivat.	1 (jegyző).

összesen: 30 család.

Van hely. egyháza, parochiája és elemi iskolája.

Falu-Batthyán filiája a szabad-batthyáni cath. parochiának.

Politikailag hozzá tartozik: a Szárhegy 714 láb magas, a Kis-Hegy és Öreg-Hegy nevű három szőlőhegy.

Fekszik a sármelléki járásban: Szabad-Batthyántól (a csikvári gőzkocsi-állomástól) $\frac{1}{8}$, Székes-Fehérvártól $1\frac{1}{8}$, Seregélyestől $2\frac{1}{8}$, Sárosdtól $3\frac{1}{8}$, Kálóztól $3\frac{1}{8}$, Sár-Bogárdtól $4\frac{3}{8}$, Adonytól $4\frac{7}{8}$, Duna-Pentelétől 5, Buda-Pesttől $7\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Útjai igen jók, közlekedését a csikvári gőzkocsi-állomás könnyíti. Utolsó póstája: Székes-Fehérvár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Szabad-Batthyán falu.

Határa sík, földjének fölülte 1 lábnyira meszes-homokkal kevert agyagos televény, alatta agyag, mely murván nyugszik. Van 1 kö- és murvabányája, 1 téglagégetése, mely évenként 200000 db. faltéglát és 150000 db. fűdélescserpet ad. Határában van a „Csikvár,” melyről némelyek a falut is nevezik. Csikvárról három monda létezik: az egyik az így nevezett várdá alakú toronyról tartja, hogy viz folyta körül (árkolásainak nyomai maig is láthatók), melyben sok csik-hal tartózkodott; — a másik monda Csik nevű basát mond a várdában lakottnak, kitől az épület és vidéke nevét vette; — a harmadik regéli, hogy a birtokot Csik nevű földesúr foglalta el, s midőn a törököt Fehérvárból kiverték, Csik e várdából védelmezte a környéket. Véleményem szerint ez a törökök által emelt épület mintbogy síkon van Sikvárnak, Csikvárnak neveztetik. (Lásd Sár-Szent-Mihály).

Nagyszerű sírköveket ásnak határában a római idökből, mi mutatja, hogy e hely patriciusok székhelye vagy legalább temetkezési helye volt.

Batthyántól vette a hasonnevű család nevét is, miből kitünik, hogy a hely ősi neve nem Csikvár, miután ez későbbi eredetű. Hogy hajdan város volt, a közvéleményen kívül más okok is bizonyítják.

Nevezetes még itt Batthyány Imre gróf pompás kastélya; angolkertjén a nádorcsatorna foly keresztül és terjedelmes halastavat képez.

Lélekszáma 1426, ezek 280 magyar családot képeznek és 158 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 1109.
helv. 315.
zsidó 2.

Határterülete 10469 ¹¹⁷⁷/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántóföld	4611	679
rét	779	975
szőlő	850	404
legelő	3100	1023
erdő	750	691
nádas	41	653
terméketlen	335	352

összesen: 10469 ¹¹⁷⁷/₁₂₀₀ □ hold.

Urasága Batthyány Lajos és Imre grófok, kiknek birtokok imitt következnek:

Batthyány Lajos gr. bir:

szántóföld	1288	426
rét	125	978
szőlő	7	1162
legelő	1649	973
erdő	405	399
terméketlen	22	113

összesen: 3499 ⁴⁷¹/₁₂₀₀ □ holdat.

Batthyány Imre gróf bir:

szántó föld	2477	⁵⁷²
rét	355	⁵⁶⁹
szőlő	9	²⁵⁸
legelő	1197	⁵⁰
erdő	305	¹⁵⁹
terméketlen	43	²⁹⁹

összesen: 4387 ⁵⁰⁷/₁₂₀₀ □ holdat.

Terményei az összes 4611⁶⁷⁹/₁₂₀₀ □ holdnyi szántó-föld területén átlag:

búza	1153 holdon, egy holdon 10 p.m. = 11530 p.m.
rozs	768 " " " 10 " = 7680 "
árpa	512 " " " 8 " = 4096 "
zab	342 " " " 9 " = 3078 "
tengeri	612 " " " 15 " = 9180 "
burgonya	72 " " " 70 mázsa = 5040 mázsa.

Marad 1152⁶⁷⁹/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint mesterséges takarmány vagy más növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 15300 akó.

Birtokfelosztása:

egész (46 hold) telkes gazda van	1.
³ / ₄ " " " "	1.
¹ / ₂ " " " "	4.
³ / ₈ " " " "	2.
¹ / ₄ " " " "	34.
házas zsellér legelő illetékkal van	56.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	12.
csupán szőlővel bíró gazda van	8.

összesen van tehát 118 birtokos és 162 birtoktalan család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló	250 db.
járomos ökör	120 "
tehén	120 "
gulya	80 "
birka	6000 " nemesített faj, évenként 180 mázsa gyapjuval.
sertés	500 "

Baromfitenyésztése: tyúk 4740 db. egy házra esik 30 db.
liba 2370 " " " " 15 "

Méhkas van circa 80 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	3.
bognár	1.
csizmadia	3.
kereskedő	1.
kőműves	2.
kovács	5.
kádár	1.
korcsmáros	1.
mészáros	1.
szabó	2.
takács	10.
lelkész	1 (cath.)
jegyző-tanító	1 (")
gazdatiszt	3.

összesen: 35 család.

Van cath. egyháza, parochiája és elemi iskolája. A cath. parochia filiái: Falu-Batthyán, Tász, Csabda, Fövény, Alsó-Somlyó, Felső-Somlyó, Kis-Somlyó, Kis-, Öreg- és Szár Hegy.

Politikailag hozzá tartozó: Csabda.

Fekszik a sármelléki járásban: Székes-Fehérvártól 1, Seregélyestől 2, Kálóztól 3, Sárosdtól 3, Sár-Bogárdtól $3\frac{3}{8}$, Adonytól $4\frac{7}{8}$, Duna-Pentelétől $5\frac{7}{8}$, Buda-Pesttől $8\frac{7}{8}$ mérföldnyire.

Közlekedését a helyben levő gőzkocsi-állomás és jó utak segítik elő. Utolsó póstája: Székes-Fehérvár.

Egészségi viszonyai megnyugtatók.

Bicske mezőváros.

Bicske nevérol a monda tartja, hogy erdőkkel benőtt laktalan vidék volt, az erdő közepén, az országút szélén koresma állott, melynek címe „a bicskéhez“*) volt; később irtások tétettek, a föld műveltetett, néhány földmivelők által lakott kunyhó épült és a bicskei pusztát képezte.

A legrégibb időkben a Bicskey családé volt, később Hunyady Mátyás király, mivel közel volt Budához és erdei sok vadat rejtettek, megkedvelte és a Bicskey családtól a Trencsény-megyében fekvő bicskei urodalomért elcserezte. Akkor Bicskéhez tartoztak: Mánya, Sz. László (akkoriban falu), Eörs (akkoriban falu, most puszta), Csapol (most Csabdi); Bicskét, melynek határa a királyi mérték szerint 7000 holdból állott, 35 jobbágy család lakta.

Bicskey Péter, ki Rozgony nádor testvérhugát bírta nőül, nádor sógora által kieszközölte, hogy Bicskét a most birtokában levő bicskei urodalomért visszacserezélhetette, azonban Bicskey Péter maradéki az akkoriban igen híres fővezérnek és a palotai vár parancsnokának Baracska Pálfi Balázsnak, ki csaknem felét bírta már Fehérmegyének, zálogba adták az egész bicskei birtokot.

*) A csizmadiáknak egyik vágószert nevezik így, de a vadrózsabokrokban levő vörös bogyókat is „bicskének“ mondják; talán a koresma körül vadrózsabokrok tenyésztek, vagy ilyen bicske volt a koresma címe?

Baracscai Pálffy Balázson utaztában a haramják halálos sebeket ejtven fiivadék nélkül halt el s egész birtoka egyetlen kis leányára, Katicára maradt, ki törzsasszonya lett a mai bicskei földesuraságnak.

Határában van a „Szemillik“ barlang, melyben a tatárjárás alkalmával hét falu népe keresett menedéket, észrevétlenül rejtezkedett benne az ijedt tömeg, míg egy gyermekes asszony, ki gyermekét jött ki megitatni a tatárok által üzőbe vétetvén, a barlangba futott s így az egész nép a barlang nyílása elé rakott nagy tűz által fojtatott meg.

A törökvilágban szinte feldulatott Bicske a törökök által.

A városházán levő legrégebb jegyzőkönyv 1757-ből szól, Bicske akkoriban még falu volt. — Számlákon és érdektelen dolgokon kívül következőket tartalmaz:

1765-ben írja a j. k. osztatott fel a Móri- és Kéri-pusztá rétekre a falu lakosai között. A Móri-pusztá ma csak egy kis tanya, Kéri-pusztá pedig egészen eltűnt, csupán egy kis rétecske mondatik még „Kéri rét“-nek.

Ugyanazon évben a „Vérthi-pusztá,“ mely most Alesúthhoz tartozik, Bicskéhez volt csatolva, a j. k. a haszonbérlovéli egyezkedésről szól.

1773-ból szóló j. k. már „Bicske város“ mészárosának conventiojáról értekezik. — Ez évben lett mezővárosnak beiktatva és kihirdetve; lett első vására; a mai cath. egyház építése ez évben fejeztetett be, és a hely. elemi-tanodának is ez évben tették le alapját.

Az említett jegyzőkönyvön kívül vannak némely okmányok, melyek közül reánk nézve legérdekesebbek:

1648-ból szóló gróf Batthyány Ádám-tól kiadott okirat említi, hogy régi szokás szerint adó fejébe adja

be a 100 tallért, 10 skárlát szőnyeget, a 10 sárga, 10 vörös- és 10 kék-karmasint.

Egy 1775-ből szóló okmányból kitűnik, hogy Bicske tizedeit terményeinek az acsai paulinus szerzetnek volt köteles adni.

Egy 1726-ban kelt okirat mutatja, hogy Bicskének sörfőzése volt, melyet a Batthyány család épített és adott haszonbérbe; — egy ugyanazon évben kelt s Batthyány Eleonora által aláírt okmány az elszaporodott zsidók kiűzetését rendeli el, ha 300 ft. türetési összeget nem fizetnek. Egy ugyanazon évben kelt és ugyanattól aláírt okirat egy Bicskén lakó nyugalmazott őrnagy és családja kiűzetését parancsolja, valamint figyelmezteti a község elöljáróit, hogy semmiféle katonatiszt letelepedését meg ne engedje.

A régi községi okmányokon látható pecsét „Bicske falu pecsétje 1605“ köriratot mutat, hihetőleg ez évben lett falu.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülte fekete agyagos homok, vagy helyről-helyre 1 lábnyi televény, alatta agyag, kovahomok, meszes homok, murva, mézskő. Fái között terem cser, tölgy, jávor, köris, jegenyé, nyír, fűz, akác; gyümölcsfái nemesítettek, terem alma, körte, cseresznye, meggy, szilva, mandula, dió, 22000 db. gyümölcsfán; 12 holdnyi gyümölcsfaiskolája. Erdőjében van szarvas, öz, vaddisznó, róka.

Lélekszáma 4335, ezek 1049 magyar nyelvű családot képeznek és 598 házbán laknak.

Vallásra nézve:

cath.	1229.
hely.	2878.
ágot.	18.
zsidó	210.

Határterülete 20647 $\frac{1082}{1200}$ □ hold, ebből az uraság (gróf Batthyány Gusztáv) részére esik 12075 $\frac{1141}{1200}$ □ hold, így a község része 8571 $\frac{1141}{1200}$ □ hold.

Az uraság földjei a művelési ágak szerint:

szántóföld	4096	¹⁶⁰
rét	815	³¹⁰
szőlő	7	
legelő	463	⁴²⁰
erdő	5894	²¹¹
terméketlen	800	⁴⁰

összesen: 12075 $\frac{1141}{1200}$ □ hold.

A község része:

szántóföld	6808	³⁵⁴
rét	258	¹⁷⁰
szőlő	423	⁶¹⁰
legelő	133	¹¹²⁰
erdő	783	^{600 *}
terméketlen	164	⁶⁵⁷

összesen: 8571 $\frac{1141}{1200}$ □ hold.
A 10904 $\frac{514}{1200}$ □ holdnyi szántóföld területén

termeszt:

buzát	2423 holdon,	egy holdon	10 p.m. = 24230 p.m.
rozstot	970 " " "	9 " = 8730 "	
zabot	862 " " "	10 " = 8620 "	
árpát	1292 " " "	9 " = 11628 "	
tengerit	1250 " " "	15 " = 18750 "	
burgonyát	472 " " "	65 mázsát = 30680 mázs.	
répát	673 " " "	80 " = 53840 "	

*) A község ezen erdejéből 638 □ holdat kiirtott s részint szőlőkké, részint legelővé alakította.

A fennmaradt 2962 $\frac{514}{1200}$ □ hold részint ugar, részint köles, kender és hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlagosan 7800 akó.

Birtokfelosztás:

egész (45 hold) telkes gazda van	33.
$\frac{3}{4}$ " " "	7.
$\frac{1}{2}$ " " "	238.
$\frac{1}{4}$ " " "	18.
házas zsellér legelő illetékkal	36.
házas zsellér legelő illeték nélkül	1.
fejszés gazda	97 *).
csupán szőlővel bíró gazda	92.

összesen van: 522 birtokos

család, ezeket az 1049-ből kivonván marad összesen 527 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
bábos	1.
bognár	3.
bádogos	1.
csizmadia	18.
esztergályos	1.
fazekas	10.
gombkötő	1.
hentes	4.
kovács	6.
kádár	4.
kalapos	2.

*) Így nevezik itt azon gazdákat, kiknek házuk és 7-8 hold földjük van legelő nélkül.

kötélgyártó	2.
kereskedő	13.
korosmáros	8.
lakatos	4.
molnár	3.
mészáros	3.
nyerges	2.
szabó	20.
szeszfűző	1 (gőzszeszgyára évenként 7200 akó borszeszt éget).
szíjgyártó	2.
takács	7.
üveges	3.
lelkész	2 (cath. hely.)
tanító	5 (2 „ 2 „ és 1 zsidó.)
közigazgat. hiv.	3 (szolgabíró, esküdt, jegyző).
orvos	2.
gyógyszerész	1.
gazdatiszt	6.

Összesen: 142 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	644 db.
járomos ökör	260 „
tehén	480 „
sertés	3200 „
birka	10600 „ nemesített faj, évenként 265 mázsa gyapjuval.

Baromfitenyésztése: tyúk 5980 db. egy házra esik 10 db.

liba 5980 „ „ „ „	10 „
réce 2990 „ „ „ „	5 „

Méhkas van circa 120 db.

Van gyönyörű kastélya angolkerttel; cath. hely. egyháza és synagógája.

A cath. egyház filiái Csabdi, Bányavölgy, Gőböljárás, Ginza, Sz. György, Nagy-Németegyház, Kis-Németegyház, Csordakút, Újmajor, Tornyó, Vérth.

Az itteni hely. egyház 1600 körül alapított, mint anyaegyház filiái: Németegyháza és Csordakút.

Bicske fekszik a bicskei járásban: Vááltól $1\frac{7}{8}$, Csákvártól $2\frac{3}{8}$, Lovas-Berénytől $2\frac{3}{8}$, Martonvásártól 3, Buda-Pesttől 4, Tatától 4, Esztergomtól $4\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól $4\frac{7}{8}$, Komáromtól $6\frac{1}{2}$ mérföldnyire.

Közlekedését jó utak segítik elő. Van posta-állomása de ez hetenkint csak kétszer expedial, a legközelebbi gőzhajó- és gőzkocsi-állomás Esztergomban és Buda-Pesten van.

Politikailag hozzá tartozó puszták: Nagy- és Kis-Németegyháza, Csordakút, Tornyó és Új-Major.

Egészségi állapota igen kielégítő.

Bodajk mezőváros.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülte kovahomokkal és meszeshomokkal kevert agyagos televény, alatta mészkövön nyugvó agyag. Fái között terem ákác, cser, tölgy, nyár, nyír, fűz, jávor, köris, szil, gyertyán; gyümölcsfái között kevés a nemesített, circa 200 db. Van égvényes savanyú vizű gyógyforrása és fürdője.

Hanekker tudór vegybontása szerint a viz fajsulyja 1,001; szilárd létrészek egy polgári fontban (7680 szememben):

Kétszénsavas mész . . .	2,165	szemer.
„ „ keserföld . . .	0,936	„
Szénsavas szikéleg . . .	0,714	„
Szikhalvag	0,053	„
Kénsavas haméleg . . .	0,107	„
Agyag	0,184	„
Kovasav	0,046	„
Közönyös szerves anyagok		nyoma.

Szállékony létrésze:

Szabad szénsav . . . 2,188 = 9,12 köbhüvelyk.

Sikerrel használtatik e fürdő: idült bőrkiütésekben, csúsz- és köszvényben, dugulásokban, méhbántalmakban, elgyengülésekben, görvélykórban, elgyengült nemzési tehetségben. Van szép sétánya, vendéglője.

Lakja: 1982 lélek, kik 431 családot képeznek és 352 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 1385.

helv. 551.

ágost. 19.

zsidó 27.

Nyelv szerint 1873 magyar és

109 német; nemzetiségre nézve mind

magyar.

Határterülete: 7801 $\frac{735}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 3196 ¹⁰⁶⁵

rét 962 ⁸³³

szöllő 67

legelő 766 ⁶⁸⁰

erdő 2491 ¹⁰⁵⁸

nádas 16 ⁹¹⁶

terméketlen 299 ⁹⁸⁴

összesen: 7801 $\frac{735}{1200}$ □ hold.

Ebből gróf Bethlen család bir Bodajkon és a hozzá tartozó Söréden:

szántóföld 973 ⁶⁸⁰

rét 398 ⁷²⁶

legelő 237 ⁶⁸⁰

erdő 2491 ¹⁰⁵⁸

nádas 16 ⁹¹⁶

terméketlen 58

összesen: 4176 $\frac{460}{1200}$ □ holdat.

Terményei az összes 3196 $\frac{1065}{1200}$ □ holdnyi szántóföld területén átlag:

búza	710 holdon, egy holdon 10 p. m. = 7100 p. m.
rozs	473 " " " 10 " = 4730 "
árpa	316 " " " 9 " = 2844 "
zab	210 " " " 9 " = 1890 "
tengeri	350 " " " 15 " = 5250 "
burgonya	72 " " " 80 mázsa = 5760 mázsa.

Marad $1065 \frac{1065}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint termő.

Bora terem évenként átlag 1200 akó.

Birtokfelosztása:

$\frac{3}{4}$ (45 hold) telkes gazda van	2.
$\frac{1}{2}$ " " " "	56.
$\frac{3}{8}$ " " " "	3.
$\frac{1}{4}$ " " " "	53.
házas zsellér legelő illetékkal van	146.
csupán szőlővel bíró gazda van	16.

összesen van tehát 276 bir-

tokos és 155 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	2.
bognár	2.
bábos	1.
csizmadia	8.
kovács	5.
kömüves	3.
kádár	1.
kereskedő	4.
korcsmáros	2.
lakatos	1.
molnár	8.

mészáros	1.
sütő	2.
szitás	1.
szabó	6.
szijgyártó	1.
takács	10.
lelkész	2 (1 cath. 1 hely).
tanító	2 (1 " 1 ").
községi hivat.	1 (jegyző).
gazdatiszt	4.

összesen: 71 család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló	150 db.
jármos ökör	180 "
tehén	175 "
gulya	60 "
sertés	300 "
birka	4000 " nemesített faj, évenként 100 mázsa gyapjuval.

Baromfitenyésztése: tyúk 1760 db. egy házra esik 5 db.
liba 704 " " " " 2 "

Méhek van circa 100 db.

Van cath. és hely. egyháza, parochiája és elemi-iskolája; a cath. egyház filiái: Csurgó, Igar-puszta, Szilva-Kút, Nagy-Tárnok, Kis-Tárnok, Varjuvár, Törös-Major. Bodajk maga búcsúhely, hová a Boldogságos Szűz Mária kegyelemképehez máriaiünnepeken ájtatos keresztények zarándokolnak.

Helvét egyháza keletkeztéről sem szóbeli, sem írott hagyomány nincs 1725-ig, mikor Csóó nevű lelkipásztort hoztak ide, ki több előtte itt működött apról tesz emli-

tést. Csóó 1751-ben halt meg, s így 1781-ig lelkész és tanító nélkül volt az egyház, csak ezután hoztak papot és tanítót, 1788-ban építettek tornyos templomot, és parochialis házat, s 1791 óta folytonosan van itt lelkész és tanító.

Politikailag hozzá tartozó részek: Nagy- és Kis-Tárnok, Szilvakút, Varjuvár vagy Kajmád (a kajmádi vár romjaival), Söréd.

Fekszik a sármelléki járásban: Móórtól $\frac{3}{4}$, Csákvártól $2\frac{3}{8}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{2}$, Lovasberénytől $3\frac{1}{4}$, Vááltól $4\frac{3}{8}$, Bicskétől $4\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $8\frac{3}{8}$ mértföldnyire.

Közlekedését a helyben levő gözkocsi-állomás, valamint a jó karban levő utak könnyítik. Utolsó postája: Móór.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Bodmér falu.

Hajdan „Bogmérnak“ iratott; 1848 előtt még puszta volt. Egy dülöt a nép „Törökvágásnak“ mond és csatahelynek tart, nem is ok nélkül, mert e véleményt a számosan itt talált török pénzek és fegyver-fragmentumok támogatják. A „Pusztá-Templom“ nevű dülő hajdan török mecset vagy erősség volt, köveit azonban már malomépítésre használták fel s így ma már alig van nyoma e történelmi emlékeknek. A nyugoti részén a határnak földsáncok és építvények romjai láthatók, melyek erősségeket mutatnak.

Határa hegyes-völgyes, földje agyagos homok, ez alatt sárga agyag vagy kovahomok, helyről-helyre murva. Fái között terem akác, fűz, jegenye, köris, topoly; tenyészt nemesített gyümölcsöt 600 fán szilvát, meggyet, cseresznyét, almát, körtét, barackot.

A falu 76 házával nedves völgyben fekszik és 325 lelket számlál, kik 79 családot képeznek; nyelvre nézve mind magyar.

Vallás szerint:

cath. 63.

helv. 355.

zsidó 7.

Határterülete: 1659 $\frac{856}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	1339	⁵⁷
rét	160	⁷⁶⁶
szőlő	44	⁸¹⁹
legelő	17	⁴⁸⁸
terméketlen	97	¹¹²⁶

összesen: 1659 $\frac{856}{1200}$ □ hold.

Az egész terület 86 közbirtokos család között van elosztva, ezek közül azonban csak 55 lakik helyben.

A legnagyobb közbirtok 400 □ hold, a legkisebb pedig 60 □ öl.

A szántóföld területén termeszt:

búzát	335 holdon, egy holdon	9 p.m. =	3015 p.m.
rozstot	250 " " "	9 " =	2250 "
zabot	139 " " "	10 " =	1390 "
tengerit	215 " " "	15 " =	3225 "
burgonyát	65 " " "	60 mázsát =	3900 mázsát

A megmaradt $335\frac{57}{1200}$ □ hold részint ugar, részint trágyázás mellett termővé tétetik.

Bora terem évenként átlag 800 akó.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

kovács	1.
molnár	1.
szabó	1.
lolkész	1 (hely.)
jegyző-tanító	1 (")

összesen: 5 család, 19 cseléd család, tehát 24 birtoktalan család és 55 birtokos család.

Allattenyésztés és marhatartás:

ló van	55 db.
jármos ökör	18 "
tehén	58 "
sertés	150 "
kecske	20 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1520 db. egy házra esik 20 db.
-liba 1900 " " " " 25 "

Méhkas van circa 120 db.

Bodmér filiája a boglári cath. parochiának; van hely. egyháza és parochiája, mely 1790 óta rendes lelkes által igazgattatik, ennek filiái: Felesúth és Barok.

Útjai jók. Fekszik a bicskei járásban: Csákvártól 1, Bicskétől $1\frac{1}{4}$, Lovasberénytől 2, Vááltól 2, Martonvásártól $3\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $3\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől 5 mértföldnyire. Utolsó postája: Csákvár.

Egészségi állapota megnyugtató.

Sár-Bogárd és Tinód mezőváros.

Határa lapályos és dombos fölváltva; földjének fölülete agyagos kovahomok, alatta agyag. Fái között legtöbb ákác, van azonban nyár, nyír, fűz is; gyümölcsfái között van circa 2000 db. nemesített. Határában van az úgynevezett „Bolondvár,” ezt Balla generális birta, s tulajdonképp Ballavár a neve; a kurucvilágban hányattott szét.

A XV-ik század közepéig Ampótfölde volt, akkoriban hozzá tartozott Tinód, a Felső- és Alsó-Töbörzsök puszták, ezután lett Bogárd, miután a Sárviz mellett van Sár-Bogárd.

Tinód határa Sár-Bogárdtól elválasztatván, Tinód a Tinódiaké volt, Sár-Bogárdot pedig a Német család birta, de a két család összeházasodván és a határok megnépesedvén, ismét Bogárd és Tinód név alatt összeolvadt. Mai birtokosai nagyjából leányágon házasodtak be, vannak azonban, kik fiui örökösödés vagy vételutján jöttek.

A török által elpusztult Bogárd a maitól $\frac{1}{4}$ órányira feküdt keletre, hol még maig is nyoma látszik s „puszta-templom” névvel van jelölve. Bogárdot Tinódtól az országut választja el.

Lakja 4687 lélek, kik 946 családot képeznek és 631 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 1798.
helv. 2171.
ágost. 152.
gör. n. e. 4.
zsidó 562.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete: 17123 $\frac{343}{1200}$ □ hold; ebből:

szántóföld	10301	³⁵⁸
rét	3248	⁴²
szöllő	43	⁸³
legelő	2719	³⁸⁸
terméketlen	811	⁶⁷²

összesen: 17123 $\frac{343}{1200}$ □ hold.

Az egész határt 729 közbirtokos bírja, a legnagyobb közbirtok 557 □ hold, a legkisebb pedig 12 □ hold. Van tehát 729 birtokos és 223 birtoktalan család.

Terményei a szántóföld területén évenként átlag:

búza	2289 holdon, egy holdon	10 p. m. = 22890 p. m.
rozs	1526 " " "	10 " = 15260 "
árpa	1017 " " "	10 " = 10170 "
zab	678 " " "	9 " = 6102 "
tengeri	1220 " " "	15 " = 18300 "
burgonya	183 " " "	80 mázsa = 11040 mázsa.

Marad $3433\frac{358}{1200}$ □ hold ugarnak, részint mesterséges takarmány vagy más növények alá.

Bora terem évenként átlag 800 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	. . .	230 db.
járomos ökör	. . .	70 "
tehén	. . .	150 "
birka	. . .	2000 "
sertés	. . .	400 "

" nagyobbára nemesített faj 50 mázsa gyapjuval.

Baromfitenyésztése : tyúk 12620 db. egy házra esik 20 db.

liba 6310 " " " " 10 "

réce 3105 " " " " 5 "

Méhkas van circa 150 db.

A földművelésen kívül foglalkozik :

ács	3.
asztalos	5.
bognár	2.
bádogos	3.
csizmadia	15.
kereskedő	30.
kőműves	6.
kovács	8.
korcsmáros	7.
kötélgyártó	1.
kéménysöprő	1.
lakatos	5.
molnár	8 (7 száraz és 1 gözmalom).
mészáros	2.
nyerges	2.
szabó	20.
sütő	2.
szücs	1.
takács	12.
lelkész	3 (1 cath. 1 hely. 1 zsidó.)
tanító	5 (1 " 2 " 2 ")
közigazgatási hiv.	3 (szolgabíró, esküdt, jegyző).
pósta hivatalnok	2.
orvos	1.
sebész	1.
mérnök	2.

összesen 150 család.

Van cath. és helvét egyháza, parochiája és elemi-iskolája; synagógája és zsidó iskolája.

Politikailag hozzá tartozik: Tinód, Alsó-, Felső-Töbörzsök, Alsó-, Felső-Körtvélyes.

Fekszik a sármelléki járásban: Kálóztól $1\frac{1}{2}$, Sárorodtól $2\frac{3}{8}$, Duna-Földvártól $2\frac{7}{8}$, Duna-Pentelétől $3\frac{1}{4}$, Seregélyestől $3\frac{3}{8}$, Adonytól 4, Székes-Fehérvártól 5, Buda-Pesttől $9\frac{3}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedési utjai jók; légközelebbi gőzhajó-állomások Duna-Földvár és Duna-Pentele. Utolsó postája: Sár-Bogárd.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Boglár falu.

1750 körül hozott az Eszterházy család württembergi németeket e határba, kiket itt letelepítettvén, általuk az akkor még egészen erdőkkel vadon benőtt részt irtatta és termővé tette. De az első években igen rosszul ment soruk, mert a föld, értelmetlen művelés miatt, oly terméketlen volt, hogy nem adta meg a mindennapi kenyeret. Ezen nyomornak véget vetendő némely gazda cölöpöt vert a földbe, házát szalmakötéssel hozzá kötötte és reggelre családjával együtt elszökött. Házát és földjét lehetőleg azért kötötte meg, hogy a hajlék tüzhelyének boldogsága utána ne szökjék.

Határa dombos; földjének fölülete agyagos homok, alatta kovahomok, agyag, mélyebben murva. Fái között terem: cser, tölgy, kőris, hárs, akác. Gyümölcsfája igen kevés, circa 1200 fán terem nemesített cseresznye, meggy, barack, szilva, körte, alma, mandola, dió. Erdejében van: szarvas, öz, vaddisznó.

Lélekszáma: 1088, ebből:

cath. 1082.

zsidó 6.

Ezek 162 német nyelvű családot képeznek és 154 házban laknak.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.

Határterülete: 5272 $\frac{117}{1200}$ □ hold, ebből az uraságé (gróf Eszterházy Mór) 1717 $\frac{02}{1200}$ □, így marad a községnek 3555 $\frac{55}{1200}$ □ holdja.

A határban van:

szántóföld	2547	$\frac{1168}{1200}$
rét	422	$\frac{1023}{1200}$
szőlő	117	$\frac{315}{1200}$
legelő	937	$\frac{706}{1200}$
erdő	1131	
terméketlen	115	$\frac{505}{1200}$

összesen: 5272 $\frac{117}{1200}$ □ hold.

Birtokfelosztása:

$\frac{1}{2}$ (16 $\frac{1}{2}$ hold) telkes gazda van	72.
házas zsellér legelő illetékkal van	61.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	21.
csupán szőlővel bíró gazda van	3.

összesen van: 157 birtokos

és 5 birtoktalan család.

A szántóföld területén termeszt:

búzát	567 holdon, egy holdon	9 p.m. = 5103 p.m.
rozst	378 " " "	10 " = 3780 "
árpát	252 " " "	9 " = 2265 "
zabot	168 " " "	9 " = 1512 "
tengerit	215 " " "	18 " = 3870 "
burgonyát	122 " " "	70 mázsát = 8540 mázs.

Marad 845 $\frac{1168}{1200}$ □ hold részint ugar, részint kender vagy hüvelyes növények alá.

Bora terem évenként átlagosan 2100 akó.

A földművelésen kívül foglalkozik :

ács	2.
csizmadia	5.
kőműves	2.
korcsmáros	1.
kovács	3.
szabó	4.
takács	6.
lelkész	1 (cath.)
tanító	1 (,,)
községi hivat.	1 (jegyző).

összesen : 26 család.

Marhatartása és állattenyésztése :

ló van . . . 148 db. igen szép jóltartott erős
lovaik vannak.

járomos ökör	120	„
tehén	103	„
gulya	110	„
birka	1500	„ közönséges faj, 35 m. gyapjuval évenként.

sertés . . . 200 „

Baromfitenyésztése: tyúk 924 db. egy házra csik 6 db.
liba 616 „ „ „ „ 4 „

Van cath. egyháza plebániája és elemi-iskolája; az
itteni plebániának filiája: Bodmér.

Fekszik a csákvári járásban: Csákvártól $\frac{3}{4}$, Bics-
kétől $1\frac{3}{8}$, Lovasberénytől $1\frac{5}{8}$, Vááltól $1\frac{3}{4}$, Marton-
vásártól 3, Nyéktől 3, Móórtól $3\frac{1}{8}$, Bodaiktól $3\frac{1}{4}$,
Székes-Fehérvártól $3\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $5\frac{1}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók, közlekedését a martonvásári, nyéki, móóri
és bodajki gőzkocsi-állomások is könnyítik némileg. —
Utolsó póstája: Csákvár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Bóth puszta.

Hajdan apátság volt; van catholicus egyháza, számlál
a hozzá tartozó Három-Rózsa, Uj-Major és Richárd-Major
nevű majorokkal 233 lelket, kik 24 családot képeznek;
ezek csupán cselédjei a birtokos Szlavniczai Sándor esa-
ládnak.

Vallásra nézve :

cath.	172.
helv.	52.
ágost.	9.

Határterülete összesen 4876 □ hold (1200 □ ölivel
számitván).

szántóföld	2625.
rét	722.
legelő	1083.
terméketlen	446.

Fekszik a bicskei járásban: $\frac{1}{4}$ mértföldnyire
Ettyektől.

Csabdi falu.

Hajdan Bicskéhez tartozott s neve „Csapol“ volt, mely az itt lecsapoltatott nagy vizállástól vette eredetét; Toldi Miklósnak adományoztatott a Szeged mellett fekvő „Kis-Péteri“ pusztával sok hűséges szolgálataiért, de Toldi Miklós halála után a király conferálása következtében valamely szerzet birta, ennek emléke a most romokba heverő, régenten nagy fényességű kéttornyú templom. A szerzet a ma Vasztély (recte Kastély) nevű pusztán egy várral körített kastélyban lakott, helyét „Dombvárnak“ mondja a nép; a török azonban Csapolt feldulta, kéttornyú templomát kirabolta és romba döntötte, hasonló sorsban részesült a kastélyi kis vár, hol a szerzeteseket is kiölte. Csabdi laktalan elhagyott pusztá lett, csak 1724-ben épült újra; maig is mutatnak egy rozszant házat a malom mellett, mely a hamvakból feltámadott Csapolnak kezdőbetűje volt. Azóta közbirtokosok lakják.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülete agyagos homok, alatta agyag, kovahomok, némely helyen murva és mészkő. Fái között terem: cser, tölgy, nyír, nyár, fűz, ákác, som, jávor, kőris. Gyümölcs kevés tenyész.

A falu nedves völgyben fekszik, 872 lélekkel, kik 180 családot képeznek és 130 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath.	75.
helv.	450.
ágost.	267.
zsidó	80.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete: 3861 ²⁹⁷/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

beltelkek	84	274
tőfenék	71	357
Vasztély beltelkei	40	925
szántóföldek	1444	400
rétek	242	296
szőlők	317	410
erdők	1322	925
berkek	101	821
extra serialisták	74	236
közösföld	56	916
haszontalan	105	737

összesen: 3861 ²⁹⁷/₁₂₀₀ □ hold.

Az egész határ 37 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 505 hold, a legkisebb pedig 3 hold. Van tehát 143 birtoktalan család, kik közül 109 család, 34 pedig következő foglalkozású:

csizmadia	6.
kovács	1.
kereskedő	3.
korcsmáros	2.
molnár	1.
szabó	3.
takács	11.
lelkész	2 (helv. ágost.)
tanító	4 (cath. helv. ág. zsidó).
községi hiv.	1 (jegyző).

A szántóföld területén termeszt:

buzát	361 holdon, egy holdon	9 p.m. =	3249 p. m.
rozsot	240 " " "	10 " =	2400 "
árpát	160 " " "	8 " =	1280 "
zabot	107 " " "	10 " =	1070 "
tengerit	180 " " "	15 " =	2700 "
burgonyát	35 " " "	70 mázsát =	2450 mázsát.

Bora terem évenként átlagosan 5700 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	. . .	60 db.	
jármos ökör		140 "	
tehén	. . .	60 "	
sertés	. . .	512 "	
birka	. . .	1800 "	részben nemesített faj, évenként 47 m. gyapj.

Baromfitenyésztése: tyúk 2600 db.; egy házra esik 20 db.

liba	1300 "	"	"	10 "
réce	780 "	"	"	6 "

Méhkas van circa 60 db.

Van helv. és ágostai egyháza és parochiája, synagógája; cath., helv., ágost. és zsidó tanodája; filiája a bicskei cath. egyháznak; az itteni helv. parochia 1792-ben állított fel, főkegyháza Vasztély.

Politikailag hozzá tartozó pusztá Vasztély 230 lélekkel és 45 lakházzal, filiája a mányi cath. parochiának.

Közlekedését jó utak segítik elő; fekszik a bicskei járásban: Bicskétől $\frac{3}{8}$, Csákvártól $2\frac{1}{4}$, Vááltól $2\frac{1}{4}$, Lovasberénytől 3, Tárnoktól $3\frac{1}{4}$, Martonvásártól $3\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $4\frac{1}{4}$, Székes Fehérvártól 5 mértföldnyire. Utolsó póstája Bicske.

Egészségi állapota megnyugtató.

Csák-Berény falu.

1663-ban a törökök erre vonultak és a falut teljesen elpusztították, lakóik nagyrészt leölték, a megmaradtak Lovász-Patonára menekültek, a törökök elvonulása után ismét visszajöttek. A helv. hitvallásuk a dulások után itt templomot építettek; 1740 körül templomuk össze-roskadván, helyébe 1743-ban kőből építettek új oratoriumot; minthogy az építésre az akkori rend szerint engedélyt nem kértek, az új templom és parochiális ház elfoglaltatott.

A helvétiek most a helytartótanácshoz folyamodtak építési engedélyért, s így hely rendeltetett számukra — hol a jelenlegi templom áll — oratorium és parochiális ház építésére. 1751-ben meghalálozván az itteni rendes lelkész, akkori földesura Hochburg Domonkos, kiről később a birtok a gróf Lamberg családra szállott, nem engedte meg többé, hogy predicator hozzanak, és így 1784-ig előkönyörgő tanítók működtek, 1784 után lelkészt hoztak, a templom és parochiális ház építéséhez fogtak s azóta rendszeresen van lelkészük.

Határa igen regényes, hegyes-völgyes, de kövessége miatt kevésbé termékeny; fölülete 1 lábnyira köves és meszes homokkal kevert televény, alatta agyag és mészkő, mely egy rendes bányában fejtetik és évenként circa 400

kőből építésre igen alkalmas köveket ad. Agyagos göd-
reiben hatalmas fehér-agyag rétegek vannak, ez szép
fehér-edények készítésére igen alkalmas és messzire
hordják el.

Fái között terem: eszter, tölgy, bükk, köris, som,
jegénye, nyír, ákác; gyümölcsfái között: szilva, körte,
alma, barack nemsített faj, circa 5000 fán. Erdejében
van: vaddisznó, őz, szarvas, róka stb. nagyszámban.

Téglaégetése 1 kályhával, melybe évenként 130000
db. faltéglát és 60000 db. földécserepet éget az uraság.

Két szeszgyár, melyek évenként 800 akó szeszt
égetnek.

Lakja 1895 lélek, kik 378 családot képeznek és
265 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 837.

helv. 1040.

zsidó 18.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete: 9335 $\frac{1002}{1200}$ □ hold, ebből az uraság
(gróf Lamberg Rudolf) bír 6730 $\frac{1072}{1200}$ □ holdat, a
községé pedig 2604 $\frac{1130}{1200}$ □ hold.

Felosztása az urasági résznek:

szántóföld	1316	²⁹¹
rét	136	⁹⁷⁰
szőlő	4	⁶⁰⁰
legelő	2145	⁸²⁹ (ez a községgel közös birtok).
erdő	2692	⁴⁰⁰
terméketlen	435	³⁵²

összesen: 6730 $\frac{1072}{1200}$ □ hold.

A községi részben:

szántóföld	1806	¹²⁹
rét	478	⁷²³
szőlő	171	²⁹³
legelő közös	—	
terméketlen	148	¹¹⁸⁵

összesen: 2604 $\frac{1130}{1200}$ □ hold.

Az összes 3122 $\frac{120}{1200}$ □ holdnyi szántóföld terü-
letén termeszt:

buzát	780 holdon, egy holdon	8 p.m. = 6240 p.m.
rozsot	514 " " "	8 " = 4112 "
árpat	349 " " "	6 " = 2094 "
zabot	233 " " "	6 " = 1398 "
tengerit	400 " " "	15 " = 6000 "
burgonyát	66 " " "	50 mázsát = 3300 mázs.

A megmaradt 780 $\frac{120}{1200}$ □ hold részint ugar,
részint kender, mesterséges takarmány, köles vagy hüve-
lyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlagosan 3150 akó.

Birtokfelosztás:

egész (38 hold) telkes gazda van	3.
$\frac{3}{4}$ " " "	3.
$\frac{1}{2}$ " " "	54.
$\frac{1}{4}$ " " "	70.
házas zsellér legelő illetékkal	102.
házas zsellér legelő illeték nélkül	12.
csupán szőlővel bíró gazda	44.

összesen van: 288 birtokos
család, s így 90 birtoktalan család.

A fölmivelésén kívül foglalkozik :

ács	2.
bognár	2.
csizmadia	5.
kovács	5.
kádár	1.
kőműves	1.
korcsmáros	2.
kereskedő	2.
szeszgyárnok	2.
lelkész	2 (cath. helv.)
tanító	2 (" ")
orvos	1.
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen: 28 család.

Állattenyésztése és marhatartása :

ló van . . .	130 db.
jármos ökör . . .	168 "
tehén . . .	150 "
gulya . . .	125 "
birka . . .	3000 " nagyobbára nemesített faj 75 mázsa gyapjuval.
sertés . . .	500 "

Baromfityesztése: tyúk 6625 db. egy házra esik 25 db.

liba 3180 " " " " 12 "

Méhkas van circa 80 db.

Van itt cath. és helv. egyház parochia, cath. és helv. elemi-iskolák, a cath. egyháznak filiája: Orond és Gránás.

A helységet gróf Lamberg Rudolf kastélya és izle-tesen berendezett kertje disziti.

Politikailag hozzá tartozik: Orond puszta.

Fekszik a csákvári járásban: Bodaiktól 1, Móórtól $1\frac{1}{4}$, Csákvártól $1\frac{1}{2}$, Mohától $1\frac{1}{2}$, Lovasberénytől $2\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{2}$, Vááltól $3\frac{3}{8}$, Buda-Pesttől $7\frac{3}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak, a közellevő bodajki, móóri, mohai és székes-fehérvári gőzkocsi-állomások igen könnyítik. Utolsó postája: Móór.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Csákvár mezőváros.

Hajdan Csákiak birtoka lehetett, mire a határban levő „Petrocseri“ erdő, mely Csáki Péteré volt és a „Csáki vár“ romjai mutatnak. A monda több helyeit a határnak táborhelynek mond, s ez állítás régi pénzek, törött kardok, sarkantyuk s t. ilyek által igazoltatik; ilyen táborhelyek lettek volna a „Tótölés“, a „Táborhegy“, a „Magyar utca“ és a „Hajduvágási völgy“ nevű erdők.

Egy monda arra emlékszik, hogy a törökök, mielőtt Érsekújvár ostromlására mentek volna Csákvárt elpusztították, tényleg nincs is Csákváron valami régibb építmény, de még egy fönnálló fala sincs az ősi városnak.

Érdekes a „Frádi lik“, a nép ezt egy a Rákóczy szétvert hadából ide menekült Frádi nevű vitéz által lakottnak mondja, ki ügyök bukta miatt bűnnek adta magát, s e barlangtól soha el nem jött; azonban, hogy keservteljes élete perceit rövidítse, háziszereket faragott, s az őt látogató lakosoknak adta élelmi szerekért.

A „Forna“ pusztá határában van egy hajdan „Adorjánháza“ (Hadrianus?), most „Bárocházá“-nak mondott barlang, melynek sziklafalai a bejárásnál régen három feliratot mutattak, azonban egy gonoszlelkű, kit a község felelemből fogadott kisbírónak, közülök mintegy 50 év előtt kertőt fejszével kifaragott; a még látható harmadik

felirat ezt mutatja: CONSTANTIN DIANNAE SACR.... néhány végbetű szinte ki van faragva. Ezen felirat, az Adorján név és a számtalan itt talált romai pénzek, téglák, s egyéb régiségek oda mutatnak, hogy itt hajdan római colonia volt.

A ma Csákvár határába keblezett pusztá Forná hajdan község volt*), ez a Bároc család birtoka lehetett, Fornát magát Bárocházának nevezték**). 72 éves regélőm mondja, hogy apja gyermekkorában a kisbíró Fornában, hol regélőm atyja szülőivel lakott, azon üzenettel menesztetett estve ablakról-ablakra, hogy az, ki Fornát Bárocházának nevezni, vagy a Tölcsermezejét pörösnek mondani meri: előszörre 12, másodsorra 24 pálcával, harmadszor pedig a falubóli kicsapatással büntettetik meg. Így lett Bárocházából Forná.

Határa keletre és délre igen szép sík, éjszakra dombos, nyugotra pedig a Vértesek vonulnak el. Föld-

*) Az 1761-ben vezetni kezdett lovasberényi helv. anyakönyvben ez áll Ináncsi Pap Mihály itteni lelkész és esperes által bejegyezve: „Emlékezetre méltónak találom ide tenni a maradékra nézve azt, hogy az 1794. esztendőben én az akkori sukorói predikátor Cserna Gergely uramtól azt hallottam, hogy Eő Kegyelme ifju deákságában Tatából utazván, a fornai predikátornál hált.“

Cserna Gergely 1769-ben jött Sukoróra predikátornak, hol 36 évig működött; tegyük fel, hogy 1769-ben 50 éves volt (mi ugyan nem igen hihető), s így 1719-ben született: — mondjuk végre, hogy 12 éves korában utazott Tatából (mi ismét alig hihető), tehát 1731-ben hált a fornai predikátornál. Ez a legméltányosabb calculus, e szerint ha Cserna Gergely uram a hely iránt nem tévedett, ugy 1731-ben Forná valóságosan község volt helv. parochiával s így egyházzal is. Hogy község volt bizonyítja a fönn következő monda, mely „kisbíró“ említ, hol kisbíró van, ott öregbíró is van, ezek pedig csak községekben lehetnek. De a létező vélemény szerint Fornának még cath. parochiája is volt.

***) Először volt Adorjánháza, később Bárocháza, végre Forná az előbbi lét név pedig a barlangra ruházódott.

jének fölülte 1 lábnyira televény, ez alatt kékes agyag vagy murva, kova és meszeshomok vagy mészkő; a délkeleti sík hajdan mocsár lehetett. Agyagjából készíti 194 fazekas mester a híres csákvári edényt. Hegyeiben építésre nem igen alkalmas köveket fejt. Van tégláégetése egy kályhával, s éget évenként 300,000 db. faltéglát 150,000 db. fődélcserépet. Fái között terem: tölgy, cser, juhar, jávor, köris, szil, gyertyán, som, ákác; gyümölcs-fái leginkább vadak, nemesített gyümölcs csak circa 3000 fán szilva, körte, alma, barack, meggy cseresznye. Erdéjében van öz, szarvas, vaddisznó, róka, néha farkas is; gróf Eszterházy Mór vadaskertjében mintegy 300 db. dämvad más nemes vadakon kívül.

Van 569 háza egy gyönyörű kéttornyú cath., egy helv., egy ágost. temploma és parochia, cath., helv., ágost. és zsidó elemi iskola; egy magány leánynövelde; egy a méltóságos gróf Eszterházy Mór kegyességéből fűntartott kórház; urasági kastély gyönyörű angolkerttel; gőzmalom.

Lakja 4730 lélek, kik 1148 családot képeznek.

Vallásra nézve:

cath.	2361.
helv.	2006.
ágost.	315.
zsidó	48.

Nyelvre nézve:

magyar	4367.
német	363.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete: $27352^{846}/_{1200}$ □ hold, ebből az uraság (gróf Eszterházy Mór) bir $22075^{712}/_{1200}$ □ holdat, a községnek marad így $5277^{131}/_{1200}$ □ hold. Az uraság minden birtokát nagyobb-kisebb részletekben haszonbérbe adja.

Felosztása:

szántóföld	10599	193
rét	2887	665
szőlő	555	1047
legelő	4935	862
erdő	7546	
terméketlen	828	479

Összesen: $27352^{846}/_{1200}$ □ hold.

A szántóföld területén természet évenként átlagosan:

búzát	2650 holdon, egy holdon	9 p. m. = 23850 p. m.
árpat	1766 " " "	7 " = 12362 "
zabot	1178 " " "	9 " = 10602 "
tengerit	1050 " " "	15 " = 60750 "
burgonyát	128 " " "	70 mázsa = 8960 mázsa.

Marad $2649^{193}/_{1200}$ □ hold, mely részint ugarnak, részint kender, köles vagy hüvelyes növényeknek tartatik fenn.

Bora terem évenként átlag 1250 akó.

Birtokfelosztás:

egész (50 hold) telkes gazda van	5.
$\frac{3}{4}$ " " "	10.
$\frac{1}{2}$ " " "	102.
$\frac{1}{4}$ " " "	131.
házas zsellér legelő illetékkal van	234.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	16.
csupán szőlővel bíró gazda van	670.

Összesen: 568 bir-

tokos és 575 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik :

ács	10.
asztalos	6.
bádogos	1.
botfaragó	2 *)
bognár	10.
csizmadia	12.
fazekas	194.
kőműves	11.
kovács	15.
kötélgyártó	2.
kádár	2.
koresmáros	3.
kalapos	2.
kéménysöprő	1.
kereskedő	20.
lakatos	2.
molnár	1 (gőzmalom).
mészáros	1.
szabó	12.
sütő	2.
szijgyártó	2.
szitakötő	1.
szücs	2.
takács	20.
lelkész	3 (cath. helv. ágost.)
tanító	4 (" " " és zsidó.)
növeldé tulajdonos	1 (leánynöveldé, magánintézet).
közigazgatási hiv.	3 (szolgabíró, esküdt, jegyző).
gazdatiszt	3.

Összesen 347 család.

*) Ezek sétatotokra különféle alakokat művésziösen faragnak.

Marhatartása és állattenyésztése :

ló	384 db.
járomos ökör	291 "
tehén	198 "
sertés	900 "
gulya	173 "
birka	6000 " nemesített faj, évenként 150 mázsa gyapjival.

Baromfitenyésztése: tyúk 1707 db. egy házra esik 3 db.
liba 1138 " " " " 2 "

Méhkas van circa 250 db.

A cath. parochiának filiája : Köhányás, Forna. A
helv. egyháznak már 1629-ben voltak itt lelkipásztorai;
filiája Forna.

Politikailag hozzá tartozik : Forna-puszta.

Fekszik a csákvári járásban : Lovasberénytől $1\frac{1}{2}$,
Vááltól $2\frac{1}{8}$, Bicskétől $2\frac{1}{4}$, Bodaiktól $2\frac{3}{8}$, Móórtól $2\frac{1}{2}$,
Székes-Fehérvártól $2\frac{7}{8}$, Nyéktől 3, Martonvásártól $3\frac{3}{8}$,
Buda-Pesttől $5\frac{3}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utjai segítik elő; gőzkocsi-állomások
vannak : Bodaikon, Móóron, Székes-Fehérváron, Nyéken,
Martonvásár, Utolsó postája : Csákvár.

Egészségi viszonyai igen kedvezők.

Csóór falu.

Határa éjszak felé hegyes-völgyes, dél felé szép lapály, de igen köves földdel, következő réteggel: egy lábnyira televény, ez alatt egy circa 1 ölnyi vastag murya-réteg, keverve agyaggal, mely mészkövön nyugszik. Hegyeit helyről-helyre 3 lábnyi igen köves agyagréteg fedi, melyben a szőlőtő pompásan tenyész. Van két kőbányája, melyben építésre igen alkalmas köveket fejt. Fái között terem: eser, bükk, som, ákác; gyümölesse kevés, főtterménye gyümölesben a eseresznye és meggy circa 3400 db. nemesített fáu.

Hajdan síkjának magasabb helyeit rengeteg eserfaerdők, mélyedéseit pedig posvány foglalta el s a falu Csóór nevét talán „esertől“ vette. A nádoresatorna által lecsapolt posványok feneké mintegy 3000 hold jó termő földet adott.

Vidéke forrásokban igen gazdag, van bővizű artesi kútja; a falu közepén a „Fóágy“ nevű tava oly gazdag forrású, hogy lefolyása öt malmot hajt.

A csóóri határban a „Leányvágó“ nevű szőlőhegy alatti szántóföldön lenesealakú és nagyságú mészkövecskék találtaknak, ezekről regéli a nép, hogy egy földműves nagypénteken lenesét vetett, s ezek váltak kövé és hevernek itt intő például, hogy az „ünnepnapokat szenteld.“

Mátyás királyról mondja a nép, hogy „Pusztá-Palota“ vadászkastélyába utazván, délre betért a csóóri

fogadóba. A koresmárosné csukát adott asztalára, de a torkos koresmáros, megette máját. A király tudakodott a máj után, mire azt a választ kapta, hogy „a csóóri csukának nincs mája;“ „a palotai pálcának sem lesz száma“ mondja reá egykedvűen Mátyás király. A koresmáros erről ismerte fel a király személyét helyben, de hatalmát csak Palotán.

Csóórt lakja 1690 lélek, kik 307 magyar családot képeznek és 208 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 979.

helv. 641.

ágost. 32.

zsidó 38.

Határterülete: $9506^{881}/_{1200}$ □ hold, ebből nemes Marics család bír $3854^{674}/_{1200}$, a Nedeczky család pedig 3867^{500} □ holdat.

Felosztása:

szántó föld	1879	796
rét	1365	1004
szőlő	509	751
legelő	3603	989
erdő	268	855
terméketlen	1852	59

Összesen: $9506^{881}/_{1200}$ □ hold.

Terményei a szántó föld területén évenként átlag:

búza	417 holdon,	egy holdon	10 p. m. =	4170 p. m.
rozs	278	”	”	” = 2780
árpa	186	”	”	” = 1860
zab	124	”	”	” = 1240
tengeri	190	”	”	” = 2850
burgonya	58	”	”	” = 4640 mázsa.

Marad $626^{796}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá.

Bora terem évenként átlag 3200 akó.

Birtokfelosztása:

egész (38 hold) telkes gazda van	1
$\frac{3}{4}$ " " " "	2
$\frac{1}{2}$ " " " "	35
$\frac{1}{4}$ " " " "	17
házas zsellér legelő illetékkal van	114
házas zsellér leg. illet. nélkül van	13
csupán szőlővel bíró gazda van	40

összesen van 222 bir-

tokos és 85 birtoktalan család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van . . .	195 db.
járomos ökör . . .	152 "
tehén . . .	263 "
gulya . . .	204 "
szamár . . .	15 "
birka . . .	3219 "
sértés . . .	150 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1040 db. egy házra esik 5 db.

liba	416	"	"	"	"	2	"
réce	832	"	"	"	"	4	"

Méhkas van circa 80 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	1.
bognár	1.
csizmadia	3.
kereskedő	3.

kőműves	2.
kovács	4.
kádár	1.
korcsmáros	2.
molnár	5.
mészáros	1.
szabó	4.
lelkész	2 (cath. hely).
tanító	2 (cath. jegyző-tanító és hely.)
gazdatiszt	3.

összesen: 38 család.

Van cath. és hely. parochiája, egyháza és elemiiskolája; Marics és Nedeczky birtokosok kastélya. A cath. egyház filiái: Inota, Réti, Gusztus és Merítő puszták. Politikailag hozzá tartozik: Gusztus és Merítő.

Fekszik a sármelléki járásban: Veszprém-Palotától $1\frac{1}{8}$, Székes-Fehérvártól $1\frac{5}{8}$, Móórtól $2\frac{1}{2}$, Lovasberénytől $3\frac{1}{2}$, Csákvártól $3\frac{1}{2}$, Bicskétől $5\frac{1}{2}$, Budapesttől 9 mérföldnyire.

Útjai jők; legközelebbi gőzkocsi-állomása: Székes-Fehérvár; utolsó postája: Székes-Fehérvár.

Egészségi viszonyai igen megnyugtatók.

Csösz falu.

Határa lapály, földjének fölülete meszeshomokkal kevert agyagos televény; fái között leg több az ákác, fűz, nyár, nyír. Gyümölcsfái között van circa 800 db. nemesített.

E községről a legrégebb adat tudtommal a XVI század első felébe esik, mely szerint Márkus Péter nevű ifjú Sümegről a Kunságba ment, hol katonává lett és kitűnő érdemeiért a kunok kapitányává választott. Rövid időre a fejedelem ellen lázadás ütött ki, melyben a fent említett Márkus Péter résztvenni nem akart, elhagyván a Kunságot Csikvárra ment, innen pedig rövid idő múlva Lángra. Ez időben vette meg a Soponya és Tác helységek között fekvő Csösz nevű pusztát Veres Csizsár nevű birtokostól örök áron s birta háborítlanul élethosszig.

Maradéki azonban a török uralom alatt a sok nyugtalanság miatt elszéledtek, de birtokjogaik fentartása végett a távolból is miveltették a földet egy ideig. Később Salanvárinak a királyi donatió megnyeréséért fele pusztát ígérték azon feltétellel, hogy ha Salanvári mag nélkül hal meg, az általa birt rész Márkus Péter maradékinak jut vissza. Salanvári a donatiót megnyerte, minek következtében a fele pusztát megkapta, utóbb az egész pusztát elfoglalta. Jöllehet Salanvári mag nélkül halt meg, de azért Kéri Kiss Sándor annak özvegyét nőül vevén, birta az egész csösz pusztát, még a török uralom után is.

Azonban a pusztát megvevő Márkus Péter Gergely fiának János unokája Csöszön tisztartó lett s mint ilyen a kellő okmányok birtokába jutott, s így a XVIII. század elején per útján Kiss maradékitól a pusztta felét családjának visszanyerte. Ezután a Márkus család több tagja jött a pusztába lakni, ezek a megosztott kisbirtokon megszorodván, a Kiss családot ismét pörbe fogták, s így az egész határ $\frac{5}{8}$ részének jutottak birtokába, $\frac{3}{8}$ részt pedig a Kéri Kiss család maig is bir mint legnagyobb közbirtokot.

A Márkus család tagjai helv. vallásnak s gyermekeik neveléséről gondoskodva 1759-ben a losonei iskolából tanítót hoztak. Utána több tanító működött itt, míg 1786-ban június 22-kén Bora Sámuel praecorans végre rendes lelkész lett, s ez időtől a csösz helvét egyház anyaeleklézsia.

Lakja 1096 lélek, kik 294 magyar családot képeznek és 196 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 183.

helv. 871.

ágost. 10.

zsidó 32.

Határterülete: 2439 $\frac{819}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 1514 $\frac{715}{1200}$

rét 589 $\frac{1123}{1200}$

legelő 188 $\frac{883}{1200}$

terméketlen 146 $\frac{498}{1200}$

összesen: 2439 $\frac{819}{1200}$ □ hold.

Az egész határ 230 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 860 □ hold, a legkisebb 40 □ öl. Van tehát 230 birtokos és 64 birtoktalan család.

Terményei a szántóföld területén átlag évenként:

búza	336 holdon, egy holdon 10 p.m. = 3360 p.m.
rozsa	224 " " " 10 " = 2240 "
árpa	150 " " " 10 " = 1500 "
zab	100 " " " 10 " = 1000 "
tengeri	155 " " " 15 " = 2325 "
burgonya	45 " " " 80 mázsa = 3600 mázs.

Marad $504\frac{15}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	. . . 227 db.
járomos ökör	94 "
tehén	. . . 83 "
gulya	. . . 40 "
birka	. . . 1200 " nagyobbára nemesített faj 30 mázsa gyapjuval.
sertés	. . . 120 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1960 db. egy házra esik 10 db
liba 980 " " " " 5 "

Méhkas van circa 60 db.

A fölmivelésen kívül foglalkozik:

asztalos 1.
bognár 1.
csizmadia 5.
kömüves 1.
kovács 2.
korcsmáros 2.
kereskedő 1.

takács 7.
lelkész 1 (helv.)
jegyző-tanító 1 (")

összesen: 22 család.

Van helv. egyháza, parochiája és elemi-iskolája. Csösz filiája a Nagy-Lángon levő cath parochiának.

Fekszik a sármelléki járásban: Sár-Keresztúrtól $1\frac{3}{8}$, Szabad-Batthyántól $1\frac{3}{8}$, Káloztól $1\frac{1}{2}$, Seregélyestől $1\frac{7}{8}$, Sárosdtól $2\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{4}$, Sár-Bogárdtól 3, Adonytól $4\frac{1}{2}$, Duna-Pentelétől 5, Buda-Pesttől 9 mért-földnyire.

Közlekedését jó utak és a csikvári gőzkocsi-állomás könnyíti. Utolsó póstója: Sár-Keresztúr.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Csurgó falu.

Határa hegyes-völgyes; földjének fölölete meszes-homokkal kevert agyagos televény, alatta agyag, mely mészköveken vagy murván nyugszik. Fái között terem: cser, tölgy, jávor, köris, som, akác; gyümölcsfái között van circa 7200 db. nemesített.

Hajdani földesura volta gróf Berényi család, melybe báró Perényi Inre házasodván, a birtok a Perényiekre szállott, kik közel 60 évig bírták, míg Keresztessel együtt 1835-ben vétel útján gróf Károlyi Györgyre jutott.

Lakosai 1700 körül nagyobbára reformált vallásnak s lelkipásztorral ellátva voltak, 1777-ben Csurgó Bodajk cath. egyházához filiáltatott. A reformáltak templomépítetési engedélyért a megyéhez folyamodtak, miután eddigi egyházuk a catholicusokra visszaesett, kisszerű oratorium építhetésére nyertek engedélyt.

A mai helv. egyház 1785-ben épült, mely idő óta folytonosan van lelkésze.

Nevezetes Csurgó határában a tatárhegy, tetején phantasticus alakú mészkőtömegek hevernek, melyeket a nép kövé vált tatárseregnek mond. — A vaskapu, melyet a törökök a gaja vize feifogására építettek, mi által a folyó vizét elzárták és halastavat alakítottak; maig is meglátszik (lásd: Iszka-Szent-György). A Szobieszki által Bécs alatt szétvert török tábor bomlott futásában egy része Párkány és Esztergom körül, más része pedig

Csurgón telepedett le, hol közöttük a hagymáz (typhus) kiütvén, sok száz vándorolt Mahomed ölébe, tetemeik az itteni reformált temetőbe ástott nagy árkokba takarítottak, mely árkok nyomai maig is észrevetők.

Nevezetessége Csurgónak még a gróf Károlyi magas izlésű kastélya, mely regényes fekvésénél, meglepő csinoságánál fogva a megye legszebbikének méltán tartatik; a kastély körüli gyönyörű angolkert, nyolc szótagot tisztán visszaadó echojával, a szépség elvont fogalmának gyakorlati megfejtése; a műkertészet mai bánulatig fejlődött magasságát mutatja itt be Róder Ignác főkertész úr, ki e kertet az első fűszáltól a leggyönyörűbb növénykirályig mondanám — teremtette. Róder Ignác urról egy szelleműs egyén némi joggal mondotta, hogy a természetet kényszeríteni tudja, miképp növényeinek oly színt és illatot adjon, milyent titkainak e folkentje kíván.

Lakja 1698 lélek, kik 387 magyar családot képeznek és 281 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 654.
helv. 812.
ágost. 203.
zsidó 39.

Határterülete: 6795 ¹¹⁹⁰/₁₂₀₀ □ hold; ebből:

szántóföld	2773	¹⁰⁶⁸	ebből urasági:	1196	³²
rét	1443	¹⁰³⁸	„	663	¹³²
szőlő	120	⁹⁴⁵	„	10	⁵⁰⁰
legelő	1085	¹³¹	„	648	²⁷⁹
erdő	935		„	935	
terméketlen	428	⁴⁶⁸	„	232	⁸¹⁷

összesen: 6795 ¹¹⁹⁰/₁₂₀₀ □ h.; ebből urasági: 3595 ⁵⁸⁰/₁₂₀₀
□ hold gróf Károlyi György birtoka.

Termeszterményei az összes szántóföld területén:

buza	918 holdon, egy holdon	10 p.m. = 9180 p.m.
árpa	310 " " " 10 " = 3100 "	
zab	207 " " " 9 " = 1863 "	
tengeri	210 " " " 15 " = 3150 "	
burgonya	52 " " " 80 mázsa = 4160 mázsa.	
c. répa	150 " " " 100 " = 15000 "	

Marad $924^{1068}/1200$ □ részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 2580 akó, jeles minőségű, gyakran mint móóri vagy csókai vétetik meg második kézből.

Említésre méltó tartós káposztája, mely csak nagyon mostoha kezelés mellett kezd rohadni; e messze vidéken mint jeles izü ismert káposzta mintegy 25 □ holdon természetik s évenként circa 120000 fejlet ad a piacra.

Birtokfelosztás:

egész (46 hold) telkes gazda van	2.
$\frac{3}{4}$ " " " "	14.
$\frac{1}{2}$ " " " "	34.
$\frac{1}{4}$ " " " "	7.
házas zsellér legelő illetékkal	72.
házas zsellér legelő illeték nélkül	11.
csupán szöllővel biró gazda	27.

összesen van: 167 birtokos család, s így 220 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 2. ác 2. bognár 3. csizmadia 8. kőműves 4. kovács 3. kereskedő 3. kádár 1. molnár 8. mészáros 1. sütő 1. szabó 3. takács 10. tanító 3 (cath. hely. ágost.) lelkész 1 (hely.) orvos 1. gazdatiszt 3. Összesen 58 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	. . . 232 db.
jármos ökör	250 " "
tehén	. . . 182 " "
gulya	. . . 78 " "
birka	. . . 1531 " nemesített faj, 38 m. gyapjuval évenként.
sertés	. . . 294 " "

Baromfitenyésztése: tyúk 10430 db.; egy házra esik 30 db.

liba	1405 " " " " 5 "
réce	2810 " " " " 10 "

Méhkas van circa 120 db.

Csburgó filiája a bodajki cath. egyháznak, van cath. ágost. és hely. temploma és iskolája, hely. parochiája.

Politikai tekintetben hozzá tartozik: a Gaja és Igar puszta.

Fekszik a sármelléki járásban: Bodajktól $\frac{1}{2}$, Móórtól $1\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{8}$, Csákvártól $2\frac{3}{8}$, Lovasberénytől $2\frac{7}{8}$, Vááltól $4\frac{1}{4}$, Bicskétől $4\frac{5}{8}$, Martonvásártól $5\frac{1}{4}$, Buda-Pesttől $8\frac{1}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak és a bodajki gőzkoesi-állomás könnyíti. Utolsó póstája: Székes-Fehérvár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Czecze falu.

Határa lapály, földjének fölülte 1—1½ lábnyira televény alatta sárga agyag; fái között terem tölgy, fűz, nyár-jegenye, nyír; gyümölcsfái között van circa 2000 db. nemesített fán alma, körte, eseresznye, meggy, szilva, barack.

Lakja 2288 lélek, ezek 942 magyar családot képeznek és 460 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 669.

helv. 1260.

ágost. 30.

zsidó 329.

Határterülete: 17519 ²¹⁹/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántó föld 5861 ⁷¹⁸

rét 1674 ⁷⁹³

szőlő 214 ⁴⁴³

legelő 7673 ⁴³²

erdő 327 ⁸⁰⁰

nádas 50

terméketlen 1717 ⁶³⁴

összesen: 17519 ²¹⁹/₁₂₀₀ □ hold.

Az egész határ 701 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 6500 □ hold, a legkisebb 32 □ öl. Van tehát 701 birtokos és 241 birtoktalan család.

Termeszterményei a szántó föld területén évenként átlagosan:

buza	1302 holdon, egy holdon	10 p.m. = 13020 p.m.
rozs	434 " " "	10 " = 4340 "
árpa	289 " " "	10 " = 2890 "
zab	493 " " "	10 " = 1930 "
tengeri	300 " " "	15 " = 4500 "
burgonya	86 " " "	80 mázsa = 6880 mázsa.

Marad 1953 ⁷¹⁸/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá.

Bora terem évenként átlagosan 3052 akó.

Állattenyésztés és marhatartás:

ló van . . . 400 db.

járomos ökör 200 "

tehén . . . 200 "

gulya . . . 250 "

birka . . . 10000 nemesített faj, 250 mázsa gyapjuval évenként.

sertés . . . 2000 "

Baromfitenyésztése: tyúk 23000 db. egy házra esik 50 db.

liba 4600 " " " " 10 "

réce 2300 " " " " 5 "

pulyka 920 " " " " 2 "

Méhkas van circa 160 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos 5.

bognár 2.

bádogos 1.

csizmadia 5.

esztergályos	4.
kovács	6.
kereskedő	14.
körműves	2.
kádár	1.
korcsmáros	6.
kötélgyártó	1.
lakatos	3.
molnár	3.
mészáros	1.
nyerges	1.
szabó	7.
sütő	1.
szücs	3.
takács	30.
lelkész	2 (1 helv. és 1 rabbi).
tanító	5 (1 cath. 2 helv. 2 zsidó).
közszégi hivat.	1 (jegyző).
orvos	1.
gyógyszerész	1.
gazdatiszt	3.
pósta hivatalnok	2.

összesen: 111 család.

Van helv. és zsidó imaháza, lelkésze; cath., helv. és zsidó iskolája. Czeceze filiája a vajtai cath. egyháznak. A helv. egyház filiái: Alsó-Alap, Sz.-Iván, Hard.

Politikailag Czecezehez tartozik: Menyőd, Hard.

Fekszik a sármelléki járásban: Simontornyától $\frac{7}{8}$, Sár-Bogárdtól $1\frac{5}{8}$, Kálóztól $2\frac{5}{8}$, Duna-Földvártól 3, Sárosdtól 4, Duna-Pentelétől $4\frac{3}{8}$, Seregélyestől 5, Adonytól $5\frac{3}{4}$, Székes-Fehérvártól $6\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $11\frac{1}{2}$ mért-földnyire.

Útjai jók, a legközelebbi gőzhajó-állomás Duna-Pentelén; utolsó póstója: Czeceze.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Doboz puszta.

Hajdani neve „Felső Tabajd,“ sok érdemeiért kapta a törökök kiűzetése után Dobozy nevű hadifőtiszt, ki azt maga nevére Doboznak nevezte. Később egyik felét Sajnovics Mátyás birta, ki a Dobozy család elsőszéki adományozási pörét vitte a Sándor és Dienes család ellenében; a pört megnyerván pro fidelibus servitiis e részt kapta; a másik fele pedig Dobozy, Csuthy és Csányi véségé volt. Sajnovics a maga részét Pázmándi Dienes Veszprémmegyében fekvő szilas-balhási birtokáért cserélte el; Pázmándi Dienestől a dobozi részt Duhinszky János, ettől pedig József főherceg és nádor vette meg. Mielőtt Dobozynek adományoztatott e birtok, a törökök kezében volt, azok kiveretése után pedig a szomszéd tabajdiak foglalták el a határ majdnem $\frac{2}{3}$ részét és saját határukhoz csatolták.

Határa hegyes-völgyes, földjének felülete meszes-homokkal kevert agyagos kovahomok, a völgyekben $1-1\frac{1}{2}$ lábnyi humusréteg van, mely agyagon vagy kovahomokon nyugszik.

Fái között terem: akác, cser, tölgy, nyár, som, fűz; gyümölcsfája csekély mennyiségben van, circa 1700 db.

A puszta a váli völgyben fekszik 110 házzal, mely 560 lélek által lakatik, kik 125 családot képeznek.

Vallásra nézve :

cath. 30.

helv. 518.

zsidó 12.

Nyelvre nézve mind magyar.

Határterülete : 2201 $\frac{745}{1200}$ □ hold, ebből :

szántóföld 1317 $\frac{125}{1200}$

rét 231 $\frac{595}{1200}$

szőlő 175 $\frac{255}{1200}$

legelő 304

terméketlen 173 $\frac{970}{1200}$

összesen : 2201 $\frac{745}{1200}$ □ hold.

Az egész határt 112 közbirtokos bírja; a legnagyobb közbirtok 30 □ hold, a legkisebb pedig 50 □ öl. Van tehát 13 birtoktalan család.

A szántóföld területén termeszt :

búzát	375 holdon, egy holdon	8 p.m. =	3000 p.m.
rozsot	284 " " "	8 " =	2272 "
árpát	120 " " "	7 " =	840 "
zabot	120 " " "	7 " =	840 "
tengerit	250 " " "	10 " =	2500 "
burgonyát	63 " " "	45 mázsát =	3060 mázsát

Marad 100 $\frac{125}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint kender, mesterséges takarmány, köles vagy hüvelyes növények alá.

Bora terem évenként átlag 2600 akó.

Marhatartását következő számok mutatják :

ló van . . . 52 db.

tehén . . . 20 "

sertés . . . 150 "

kecske . . . 12 "

Baromfitenyésztése virágzó : tyúk van 4400 db., tehát esik egy házra 40 db., liba 2200 db., s így 20 db. egy házra.

A földmivelésen kívül foglalkozik :

bognár 1.

kovács 1.

lakatos 1.

molnár 1.

szabó 1.

takács 5.

lelkész 1 (helv.)

tanító 1 (")

községi hivat. 1 (jegyző).

összesen : 13 család.

Doboz fekszik a bicskei járásban : Vááltól $\frac{1}{8}$, Bicskétől $1\frac{1}{8}$, Csákvártól $1\frac{1}{2}$, Lovasberénytől $1\frac{1}{2}$, Martonvásártól $2\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $3\frac{3}{4}$ és Buda-Pesttől $4\frac{1}{4}$ mértföldnyire. Utjai jó karban vannak, a legközelebbi gőzkocsi-állomás Martonvásáron, a legközelebbi gőzhajó-állomás pedig a $3\frac{3}{8}$ mértföldnyire fekvő Eresényben van. Utolsó postája : Martonvásár.

Egészségi állapota megnyugtató.

Doboz filiája a váali cath. egyháznak; van helv. egyháza, parochiája és elemi-tanodája; a dobozi helv. egyház 1835-ben lett anyaegyházzá, hajdan a tabajdi parochiának volt filiája.

Duna-Pentele mezőváros.

Határa dombos, földjének fölüllete meszeshomokkal kevert agyagos televény, alatta kavicsokon nyugvó agyag, helyről-helyre mészkő képezi az agyag alzatát. Fái között legtöbb az ákác, van azonban fűz, nyár, nyír is; gyümölcsfái között van circa 4000 db. nemesített. Halászata a Duna-vízében évenként 1500 mázsára megy átlag.

Határában volt régen Anamaria római város, melynek emlékét a számosan talált római pénzek, függők, téglák, épületalapok stb. fönntartják. Némelyek szerint a város egy részét a Duna hullámai nyelték volna el.

Lélekszáma 3235, ezek 954 családot képeznek és 571 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath.	2862.
gör. n. e.	195.
helv.	29.
ágost.	8.
zsidó	141.

Nyelv szerint:

magyar	3000.
német	40.
illyr	195.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete: 12016 $\frac{847}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	8768	$\frac{41}{100}$
rét	475	$\frac{799}{1000}$
szőlő	461	$\frac{194}{1000}$
legelő	2142	$\frac{707}{1000}$
terméketlen	169	$\frac{306}{1000}$

összesen: 12016 $\frac{847}{1200}$ □ hold.

Circa 7000 □ hold 11 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 1400 □ hold, a legkisebb 130 □ hold.

Egyébb birtokosok.

egész (48 hold) telkes gazda van	16.
$\frac{3}{4}$ " " " "	6.
$\frac{1}{2}$ " " " "	80.
$\frac{1}{4}$ " " " "	96.
házas zsellér legelő illetékkal van	201.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	120.
csupán szőlővel bíró gazda van	150.

összesen van: 669 és 11 közbirtokos, tehát 680 birtokos és 274 birtoktalan család.

Terményei a szántóföld területén átlag évenként:

búza	1948 holdon, egy holdon 10 p. m. = 19480 p. m.
rozsa	1299 " " " 10 " = 12990 "
árpa	866 " " " 10 " = 8660 "
zab	577 " " " 10 " = 5770 "
tengeri	1090 " " " 15 " = 16350 "
burgonya	66 " " " 70 mázsa = 4620 mázs.

Marad 2922 $\frac{41}{1200}$ □ hold részint ugar, részint más növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 8300 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	550 db.	
jármos ökör . . .	300 "	
tehén . . .	360 "	
gulya . . .	200 "	
birka . . .	6000 "	nemesített faj, 150 m. gyapjuval évenként.

sertés . . . 700 "

Baromfitenyésztése: tyúk	2284 db.	egy házra esik	4 db.
liba	1144 "	" " " "	2 "
réce	1142 "	" " " "	2 "

Méhkas van circa 60 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 5; ács 3; bábos 1; bognár 1; eszmadia 8; esztergályos 2; gépész 1; kereskedő 26; köműves 4; kovács 6; kádár 3; koresmáros 10; kalapos 2; kötélgyártó 1; kéménysöpő 1; lakatos 1; molnár 80; mészáros 2; órás 1; szabó 7; sütő 1; szücs 2; takács 14; lelkész 2 (cath. gör. n. e.); tanító 3 (cath. gör. n. e. és zsidó); orvos 2; gazdatiszt 3; gőzhajó-hivatalnok 1; községi hivatalnok 1 (jegyző); mérnök 1. Összesen 205 család.

Van cath. és gör. n. e. egyháza, parochiája; cath., gör. n. e. és zsidó elemi-iskolája.

Politikailag hozzá tartozik; Kis-Apostag.

Fekszik a Duna mellett, a csákvári járásban: Adonytól 2, Duna-Földvártól $2\frac{1}{2}$, Sárosdtól $2\frac{2}{3}$, Sár-Bogárdtól $2\frac{1}{2}$, Seregélyestől $3\frac{3}{8}$, Kalóztól 4, Szekes-Fehérvártól $5\frac{7}{8}$, Buda-Pesttől $7\frac{3}{4}$ mértföldnyire.

Útjai jók, közlekedését elősegítik a Duna s a helyben levő gőzhajó-állomás. Utolsó póstája: Duna-Pentele.

Egészségi viszonyait mutassa azon tapasztalás, hogy 100 lélekre esik itt átlag 5 ujszülött és 3 halott.

Fel-Egres falu.

Határa dombos, földjének fölüllete kovahomok, vagy kovahomokkal kevert agyagos televény, alatta agyag, mely kavicsokon nyugszik. Fái között terem az ákác, fűz, nyár; gyümölcsfái között van circa 2000 db. nemesített.

Saul érsek, a Hédervári család egyik ős tagja, 1198-ban a kalocsei érseki káptalan jövedelmének gyarapítására számos helység tizedei mellett: Egres, Zumur (Zámoly vagy Zámor?) és Thoboid (Tabajd) tizedeit is szenteli.

Lakja 982 lélek, ezek 158 magyar családot képeznek és 129 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 157.

helv. 761.

ágost. 46.

zsídó 16.

Határterülete: 11084 $\frac{198}{1200}$ □ hold; ebből:

szántóföld	5314	$\frac{570}{1200}$	ebből urasági:	4197	$\frac{250}{1200}$
rét	1953	$\frac{718}{1200}$	" "	1693	$\frac{1008}{1200}$
szőlő	196	$\frac{724}{1200}$	" "	103	
legelő	3096	$\frac{301}{1200}$	" "	2782	$\frac{701}{1200}$
nádas	2	$\frac{805}{1200}$	" "	
terméketlen	520	$\frac{650}{1200}$	" "	433	$\frac{326}{1200}$

összesen: 11084 $\frac{184}{1200}$ □ hold; így: 9210 $\frac{577}{1200}$

□ hold Zichy János gróf örököseié.

Termesztményei az összes szántóföld területén évenként átlag:

búza	1181 holdon, egy holdon 10 p. m. = 11810 p. m.
rozsa	787 " " " 10 " = 7870 "
árpa	525 " " " 10 " = 5250 "
zab	350 " " " 10 " = 3500 "
tengeri	640 " " " 15 " = 9600 "
burgonya	60 " " " 80 mázsa = 4800 mázsa.

Marad 1771⁵⁷⁰/₁₂₀₀ □ részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora terem évenként átlagosan 3400 akó.

Birtokfelosztás:

egész (48 hold) telkes gazda van	1.
$\frac{3}{4}$ " " " "	7.
$\frac{1}{2}$ " " " "	23.
$\frac{1}{4}$ " " " "	65.
házas zsellér legelő illetékkal van	15.
házas zsellér leg. illet. nélkül van	10.
csupán szőlővel biró gazda van	8.

összesen: 129 bir-

tokos és 29 birtoktalan család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	300 db.
jármes ökör . . .	270 "
tehén . . .	139 "
bival . . .	24 "
gulya . . .	120 "
birka . . .	8000 " nemesített faj 200 mázsa gyapjuval.
sertés . . .	600 "

Baromfityenyésztése: tyúk 1290 db. egy házra esik 10 db.
liba 645 " " " " 5 "

Méhkas van circa 40 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: csizmadia 2; kovács 4; kereskedő 1; korcsmáros 2; mészáros 1; molnár 2; lelkész 1 (helv.); tanító 2 (cath. helv.); községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdatiszt 3. Összesen 19 család.

Van helv. egyháza, melynek már 1670 ben volt itt lelkipásztora; cath. és helv. elemi iskolája. Egres filiája a vajtai cath. parochiának.

Politikailag hozzá tartozik: Fánecs, Baacs, Örs, Pusztá-Egres.

Fekszik a sármelleki járásban: Czeccétől $\frac{3}{8}$, Simon-tornyától $\frac{5}{8}$, Sár-Bogárdtól $1\frac{1}{2}$, Kálóztól $2\frac{3}{8}$, Duna-Földvartól $3\frac{1}{4}$, Sárosdtól $3\frac{7}{8}$, Duna-Pentelétől $4\frac{3}{8}$, Seregélyestől $4\frac{7}{8}$, Székes-Fehérvártól $6\frac{1}{4}$, Buda-Pesttől $11\frac{3}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók, legközelebbi gőzhajó-állomása Duna-Földváron s utolsó postája Czecczen van.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Ercsény mezőváros.

Közönségesen Ercsinek (németül Ertschin) mondatik. Fekszik a Duna mellett, határa dombos, kitünik három domblánc, melyek két éjszaknyugotról délkeletre vonuló völgyet képeznek. Ezekben a két lábnyi humusréteg eszközli a buja termést, az emelkedésekkel azonban e réteg erőssége csökken, annyira, hogy a dombokon helyről-helyre csak három hüvelknyi vagy éppen eltűnik és az alatta levő kovahomok, meszeshomok vagy murva lép napfényre. E réteg rendszerint $1\frac{1}{2}$ —3 öl vastag, lefelé agyagosabb, míg végre egy 2 ölnyi vastag, kavicsokon nyugvó tiszta sárga agyagréteg akad. Murváját utak építésére használják; — agyagját tégláégetésre.

Fái között legtöbb az ákác, csekély mennyiségben van még jegenye, nedves helyeken szil- és fűzfa. Gyümölcsfák a föld forrósága miatt nehezen tenyésznek.

Termeszt búzát, rozsot, árpát, kukoricát, zabot, repcét; takarmány: kevés réti széna, több a mesterséges takarmány, burgonya, répa, bükköny.

A hajdan Ercsényben volt kolostor a carthasianusok lakták, de a tatárok által kiűzetvén, sőt a kolostor is lerontatván, a hely pusztán maradt, míg 1241-ben Vancha István esztergomi érsek a lerombolt kolostor helyreállítatván, azt ujjlag megalapította és mint sz. Miklósról nevezett apátságot 1253-ban a cisterci rendnek átadta.

Később Baracscai Pálfi család birtoka volt, kikről Szapáryakra szállott ezektől b. Lilien vette meg, ki először kezdte a gazdaságot a gyáriparral összekötni s kinek Ercsény a még maig is legszebben virágzó gazdálkodási állapotát köszöni. B. Lilien leányával került b. Eötvös Ignác tárnokmester kezére, kiről mai birtokosára b. Sina családra ment.

Határterülete $33726^{100}/_{1200}$ □ hold, ebből az uraság (b. Sina Simon) részére esik $24397^{100}/_{1200}$ □ hold, a község részére pedig 9329 □ hold.

Az uraság terjedelmes birtokát így osztja fel:

beltelkek	291	¹¹⁰⁰
szántoföld	17026	⁹⁰⁰
rét	1791	³⁰⁰
legelő	2665	⁶⁰⁰
faültetmény	37	¹⁰⁰
utak, árkok	620	¹¹⁰⁰
haszontalan	216	³⁰⁰
nádas	599	¹⁰⁰
Duna-folyó	1050	¹¹⁰⁰
Duna-sziget	70	³⁰⁰
szőlő	27	

összesen: $24397^{100}/_{1200}$ □ hold.

Termesztményei öt évi átlag szerint évenként:

buzát szalmában 15 kévét 1 esomóra számítva	43390,	szemben	28787	p. m.
rozsot	"	"	16720,	" 15007 "
árpát	"	"	20489,	" 21833 "
zabot	"	"	19538,	" 20577 "
repcét	—	—	—	" 3506 "
zabbükkönyt	—	—	—	" 2118 "
tengerit	—	—	—	" 27898 "
répamagvakat	—	—	—	" 1162 font.
lucerna- és stejermagvakat	—	—	—	" 10076 "
burgonyát	—	—	—	" 16575 mázsát
répát	—	—	—	" 43051 "
réti szénát	—	—	—	" 7131 "
mesterséges takarmányt	—	—	—	" 45454 "
nádat	—	—	—	" 50286 kévét
bort	—	—	—	" 417 akó,

A gazdálkodás gépekkel vezetett rendszeres váltó-gazdászati; elegendő erő és szerű felhasználása, mi igen szerencsés körülmény, kielégítőn eredményez.

Marhatartása és állattenyésztése következő számokból tűnik ki:

ló van . . .	122 db.	
csikó . . .	66	"
jármos ökör	560	"
tehén . . .	503	" (csupán a cselédek tartanak teheneket.)
gulyamarha	47	"
urasági sertés	150	"
cselédsgéi "	1670	" } bakonyi és szerb faj.
csősz ló . . .	30	"
egyébb cseléd-ló	126	"
birka . . .	25000	" finom merino faj, évenként 650 mázsa gyapjuval.

A gazdasági gyárilap talán az egész ország, de bizonyosan Fehérmegye minden úrodalmi között itt legvirágzóbb. B. Lilien tevékenyen teremtő szelleme fenn-tartotta ezen úrodalomban; az általa kijelölt uton indult virágzásnak és virágzik maig. Hazánkban egy sok, de főleg gazdasági tekintetben szunyadó korban az ercsényi úrodalom volt előképe az ébredésnek, a fejlődő új élet zaja és eredmény fénye sok gazdát ijesztett méla tétlenségéből, és az akaratot serkentve ragadta észszerűbb gazdálkodási modorra.

Van tégláégetés 5 kályhával, ezek évenként 300000 db. faltéglát és 250000 db. fűdélcserepet égetnek, részint magánhasználatra, részint eladásra.

Két szeszgyára, melyek gőzzel dolgoznak és évenként 3500 akó 34% borszeszt adnak.

Egy sörfőzése, melynek komlószükségeit egy terjedelmes komlókert bőven fedezi, évenként főz 4600 akó jeles sört.

Egy olajgyár, mely gőzzel dolgozik és hydraulikus sajtókkal van ellátva, olajgyártása a repce- és takarmánytermeléstől függ.

Egy gépgyár, mely kitűnően dolgozik és az úrodalomban szükséges minden gazdasági gépeket elkészít.

Két gőzmalma, két száraz- és két dunamalma; a gőzmalom csak magánhasználatra, a száraz- és duna malom pedig bérért őrlik.

Ezen birtok 527 családot foglalkoztat.

Ercsény községét lakja 6256 lélek (1862-dik összeírás), kik 1326 családot képeznek, ezek közül az úraság szolgálatában van 527 család, marad a községre 799 család. A házak száma 509.

Vallás szerint:

cath. 5506.

helv. 462.

ágost. 91.

gör. n. e. i.

zsidó 196.

Nyelvre nézve:

magyar 2596.

illyr 2662.

német 804.

tót 194.

Nemzetiségre ez mind magyarnak vallja magát.

Földje: 9329 □ hold, ebből:

szántóföld	5276	⁴⁰⁰ / ₁₂₀₀
legelő	424	
rét	300	
szőlő	369	⁵⁰⁰
terméketlen	2959	*)

összesen: 9329 □ hold.

Ercsény lakosai között a birtokfelosztás következő:

egész (56 hold) telkes gazda van	29.
³ / ₄ " " "	11.
¹ / ₂ " " "	92.
¹ / ₄ " " "	46.
házas zsellér legelő illetékkal	254.
házas zsellér legelő illeték nélkül	22.
csupán szőlővel bíró gazda	13.

összesen van: 467 birtokos család, ezeket az 1326-ból kivonván lesz 859 birtoktalan család, kik részint szolgálatból mint napszámosok, részint iparból vagy hivatalokból élnek. Lakói sok kenyeret sütnak a pesti piacra.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

ács	8.
asztalos	10.
bábos	1.
bádogos	1.
bogúár	3.

*) A terméketlenbe itt a lakrészek területe (beltelkekkel), a templom- és temetőhelyek, az utak, árkok, dülők, csapások, murvagyökörök, vízmosások (partszakadások), Dunafolyó stb. betudódott.

borbély	2.
csizmadia	19.
esztergályos	1.
gépész	2.
kádár	4.
kéménysöprő	1.
kötélgyártó	2.
kovács	7.
kőműves	10.
koresháros	4.
kereskedő	16.
kalapos	2.
lakatos	2.
mészáros	2.
molnár	36.
órásh	1.
sörfőző	1.
szabó	13.
szitás	1.
szücs	1.
szijgyártó	2.
sütő	2.
takács	10.
lelkész	1 (ca'h)
tanító	1 (n)
orvos	3.
gazdatiszt	14.
gőzhajótiszt	2.
községi hiv.	1 (jegyző).
mérnök	1.

összesen 187 család.

ORSZÁGOS MAGYAR KIRÁLI
STATISZTIKAI HIVATAL

Zách Fehér-m. Statist.

ORSZÁGOS MAGYAR KIRÁLI M. E. D. 928

STATISZTIKAI HIVATAL

230014

A szántóföld területén természetesen évenként átlagosan :

búzát	1758 holdon, egy holdon	8 p.m. = 14064 p.m.
rozst	120 " " "	9 " = 1080 "
árpát	439 " " "	9 " = 3951 "
zabot	350 " " "	10 " = 3500 "
tengerit	527 " " "	12 " = 6324 "
kölest	352 " " "	15 " = 5280 "

A megmaradt 1730¹⁰⁰/₁₂₀₀ □ holdon természetesen kenderet, babot, borsot, lencsét és kevés burgonyát, részben pedig ugar.

Bora terem évenként 5700 akó meglehetősen minőségű és tartósságú.

Állattenyésztése nem igen virágzó, sőt igen hanyatlottnak mondható; marhatartása :

ló	473 db.
jármos ökör	117 "
tehén	265 "
sértés	250 "
birka	300 "

Baromfitenyésztése :

tyúk	6108 " (egy házra 12 db.)
liba	2545 " (" " 5 ")

Halászati jogát pesti halászok birják bérbe, a hetenként fogott halak circa 12 mázsára tehető, tehát évenként 624 mázsa.

Eresény fekszik a bieskei járásban : Adonytól 1 és Buda-Pesttől 4 mértföldnyire, Martonvásártól 1³/₈ mértföldnyire; a közlekedést elősegítik jó országutjai, a helyben levő gőzhajó-állomás és a martonvásári gőzkocsi-állomás. Van posta-állomás.

Egészségi állapotát fejtsse meg azon tapasztalás, hogy 5 év alatt született 841 és meghalt 829 egyén; 5 év alatt kétszer multa fölül a meghaltak száma a születettek.

Van cath. egyháza és parochiája; a félóránnyira fekvő szőlők között levő kis kápolna a Boldogságos Szűz tiszteletére emeltetett, kegyelemképét jámbor búcsúsok látogatják. A legenda szerint az Isten több beteg és nyomorult áhítatos imáit szívesen fogadta és testi-lelki bajaiból csodásan kigyógyította. Filiái az ercsényi egyháznak : Kis-Besnyő, Malonta, Krizsánvölgy, Téglaház.

Ercsény filiája a baracscai hely. egyháznak.

Politikai tekintetben tartoznak Eresényhez : Krizsánvölgy, Sándor-Szállás, Agg-Szent-Péter, Rác-Szent-Péter, Malonta, Rohoda, Alsó-, Felső-, Közép- és Kis-Besnyő, Göböljárás; összesen 11 pusztá.

Alsó- és Felső-Besnyő hajdan a Baracscai Pálfi Balázs család egyik utódaé Dezső Kovács Jánosé volt és Széplaknak nevezték. Az ősi Besnyőt elmosta a Duna és lakói Széplakot szállták meg; erre két falut építettek : Alsó- és Felső-Besnyőt. Dezső Kovács János a budai basánál panaszt tett az ellen, a basa a falvakat szét-hányatta, és a lakókat azon biztatással verette szét, hogy keressék Besnyőjüket a Dunában. Széplak neve elveszett és a pusztá maig is Alsó- és Felső-Besnyő.

Érd mezőváros.

Hajdan az Érdiek birtoka volt, kikről a Sárkány családra szállott. A mohácsi vész után a törökök foglalták el, az itt lakott Hanzsa nevű bég után Hanzsabég nevet viselt a XIX. század 4-dik tizedéig, mikor ismét ősi nevét vette fel. Nevezetességei közé tartozik a római időkben maradt és sok régiségeket rejtő földsáncok, egy imola a törökvilágból, hol ma az urasági kastély áll volt hajdan Hanzsa lakása, melynek terjedelmes pincéje ma is fennáll.

A törökök kiűzetése után Illésházyakra és ezekről herceg Batthyányra szállott, kitől b. Sina György vette meg.

Határa hullámalakú fölülettel bír, legfelsőbb rétege agyagos fekete homok 1—2 lábnyira, mely 2—3 ölnyi vastag muva- és kavicsrétegen, vagy sárga agyagos homokrétegen nyugszik, az alatt pedig kagylós mészkő van.

Kavicsai 2, mészkövei pedig 4 bányában aknáztatnak ki; egy ily bányát az álladalom bír b. Sina Simontól bérbe az utak javítására, a többi 3 bányából fejtett kövek pedig mint erős építési kövek ismeretesek, s részint kocsikon, részint a Dunán szállítatnak tova.

Fái között terem; akác-, köris-, topoly-, nyár-, szilfa, kevéssé fűzfa. Gyümölcsfák nem igen tenyésznek.

Egy 1744 holdból álló urasági erdő terem cser, tölgy, szil- és körisfákat. Az erdő két vágásra van osztva: az öreg- és fiatal-vágásra; vágatik évenként 30 hold, egy hold ad évenként 30 ölet, mely helyben is igen jó árért kel el.

Az egész határ. területe 26901 ¹⁰²⁶/₁₂₀₀ □ hold, ebből a községé 14334 ¹⁰⁹⁵/₁₂₀₀ □ hold, az uraság (b. Sina Simon) birtoka pedig 12566 ¹¹³³/₁₂₀₀ □ hold.

Az urasági birtok következő részletekre oszlik:

	beltelek	117	770
	szántóföld	4874	501
	rét	567	855
	legelő	3040	531 *)
	faiskola	6	800
	erdő	1744	
	Duna-sziget	167	619
szőlő	{majorságos	35	813
	{7-es 8-as dézmás	824	***)
	haszontalan	622	151 ***)
	közös legelő	537	330

Összesen: 12566 ¹¹³³/₁₂₀₀ □ hold.

Termesztményei öt évi átlag szerint évenként:

buza	szalmában 15 kövét 1 esomóra számítva	18742, szemben 11651 p. m.
rozs	" " " " " "	5127, " 4165 "
árpa	" " " " " "	4592, " 3974 "
zab	" " " " " "	5973, " 5948 "
repece	" " " " " "	" 2745 "
bükköny	" " " " " "	" 362 "
tengeri	" " " " " "	" 826 "
régi széna és sorju	" " " " " "	" 2730 mézes.
mesterséges takarmány	" " " " " "	" 15643 "
burgonya	" " " " " "	" 7237 "
répa	" " " " " "	" 14549 "
lucerna-magvak	" " " " " "	" 1233 font.
bora, majorságos	évenként átlag	" 525 akó.
" 7-es és 8-as dézmás	" "	" 1800 "

*) Mészegítésre e legelőn szedik a köveket.

**) A község 300 □ holdnyi szőlőt váltott meg 36000 p. frtért azon feltétellel, hogy 6 év alatt a kitett összeget lefizeti.

***) A haszontalanba itt az urodalomba eső Duna is betudódott, valamint az utak, árkok, dűlők, csapások atb.

STATISZTIKA
MAGYAR
KÖZTUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

Állattenyésztése és marhatartása következőkből
tűnik ki:

ménló . . .	1 db. *)	
kanca és igás	54	"
csikó . . .	4	"
jármos ökör	118	"
cseléd-tehén	60	"
„ sertés	473	" **)
birka . . .	9000	" ***) melyek évenként 225 mázsa gyapjut adnak.

A legelőn szedett köveket mészégetésre használják, égetnek pedig belőle 500 mérőt. Tégláégetése két kályhával részint magánhasználatra, részint eladásra évenként 250000 db. faltéglát és 250000 földécserepet. Az említett kö- és kavicsbányák szinte uraságiak.

A Dunán álló 24 malom fizet az uraságnak duna-jogbért.

Gépekkel vezetett rendszeres gazdászati, mely 145 családot foglalkoztat.

Tekintve a területet, az erőt és a gazdálkodás eredményét, mely természetmányaiban mutatkozik, nagyon kielégítő és szép számok tüntetik ki a vezérő tisztek gondos szorgalmát.

Urasági majorok: Érd, Benta, Erlakovec, Fülöp-Major, Berke, Anastasia.

*) Híres „Hunyadi“ származás, saját nevelés.

**) Az uraság sem tehenet, sem sertést nem tart, hanem a cselédek járandóságába számított marhatartási engedélyök van.

***) E nyáj 1843-ban a simongáti urodalomból hajtattott ide és 1853 óta a herceg Lichnowszky porosz-sziléziai Kuchelna urodalmából vett merino-negretti kosok által nemesbítették.

Érd mezővárosát lakja 3475 lélek, kik 860 családot képeznek; közülök az uraság szolgálatában van 145 család, tehát marad a községre 715.

Vallásra nézve:

cath.	3304.
hely.	83.
ágost.	14.
zsidó	74.

Nyelvre nézve:

magyar	275.
illyr	2542.
német	658.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.

A község 14334 ¹⁰⁹³/₁₂₀₀ □ holdnyi birtokát így osztja fel:

szántó föld	8593	606
rét	878	501
szőlő	696	733
legelő	3360	1125
terméketlen	805	225

Összesen: 14334 ¹⁰⁹³/₁₂₀₀ □ hold.

A szántó föld területén természet:

búzát	2292 holdon, egy holdon	8 p. m. = 18336 p. m.
rozstot	573 " " "	8 " = 4584 "
árpát	620 " " "	7 " = 4340 "
zabot	1096 " " "	7 " = 7672 "
tengerit	615 " " "	13 " = 7995 "
burgonyát	534 " " "	45 mázsát = 24030 mázsát

A 2863 ⁶⁰⁶/₁₂₀₀ □ hold ugarnak marad, de némelyek ezt is trágyázás mellett termővé teszik és vagy mesterseges takarmányt, kendert, kölest, vagy hüvelyes növényeket természetnek benne.

Bora terem évenként átlag 22840 akó.

A község birtoka polgárai között így van elosztva:

egész (120 hold) telkes gazda van	2.
$\frac{3}{4}$ " " " "	4.
$\frac{1}{2}$ " " " "	15.
$\frac{1}{4}$ " " " "	229.
$\frac{1}{8}$ " " " "	12.
házas zsellér legelő illetékkal	261.
házas zsellér legelő illeték nélkül	8.
csupán szőlővel bíró gazda	12.

összesen van: 543 birtokos

család, ezeket 860-ból kivonván marad 327 birtoktalan család.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

ács	5.
asztalos	3.
bognár	2.
borbély	1.
csizmadia	7.
esztergályos	1.
kalapos	1.
kádár	3.
kereskedő	6.
kovács	6.
kötélgyártó	1.
kőműves	6.
korcsmáros	5.
lakatos	1.
mészáros	1.
molnár	36.
sütő	2.

szabó	4.
szijgyártó	1.
takács	5.
gazdatiszt	5.
lelkész	1 (cath.)
tanító	1 (")
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen: 105 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	428 db.
járomos ökör	150 "
tehén	174 "
gulya	70 "
sertés	580 "
birka	1500 "

37 mázsá gyapjút ad átlag évenként.

Baromfiból esik tyúk 5 db. egy házra, tehát van 2150 db., liba pedig 8 db., s így 3440 db. van összesen.

A házak száma 430. Van szép cath. temploma, emeletes parochiája, cath elemi-tanodája.

A cath. egyházhoz tartozó filia: Batta.

Politikailag tartozik Érdhez: Berke, Benta, Diósd (Órás), Hidegsárda, Erlakovec, Kutyavár, Anastasia.

Fekszik a bicskei járásban.

Közlekedését elősegíti a Duna melletti fekvése, a Buda-Székes-Fehérvári országút és a $\frac{3}{4}$ mértföldnyire fekvő tárnoki vasutállomás, valamint az $1\frac{5}{8}$ mértföldnyire levő ercsényi gőzhajó-állomás. Utolsó póstája: Tétény.

Egészségi állapota megnyugtató, 1857-től bezárólag 1860-ig, tehát 4 év alatt a szülöttek száma 703 és a megholtaké 591; 1861-ben azonban született 163 és meghalt 287.

Ettyek falu.

1600-ban még teljesen magyar és nagybárá helvétiek által lakott falu volt. A jezsuiták kezére jutván 1686-ban, ezek egy-egy megürült telekre württembergi német családot hoztak; kik annyira elszaporodtak, hogy 1700 körül már a fennmaradt magyaroknak félniök kellett, miképp majd meg nem értik az igazságot, tehát szerződést kötöttek a német lakosokkal, melynél fogva a falu tanácsában mindig két elüljáró magyar legyen. — De 1798-ban már e szerződésnek dacára az elüljáróság mind német.

Az itteni ref. egyház egyike a legrégebbeknek, az első írott adat 1763-ból van és mutatja, hogy az egyház híveivel együtt ekkor már igen rossz lábon állt; az egyháznak sem ingó sem ingatlan vagyona már nem lévén, ugyanazon év május 24-én Sallay Márton nevű lelkésze is meghalt s így nem volt papjok 1798-ig.

1773-ban jutott e birtok a jezsuitákról a kamara kezére, ki azt négy évig bírta, s 1777-ben esett a székesfehérvári káptalanra.

A helvétiék egyházának 1801-ben január 20-án 15 holdnyi földet méretett ki a káptalan.

A mai helv. ecclesiát páter Cserkó nevű jezsuita prior építette, a fát Komáromban faragtatta, s a Dunán küldte le Budáig, honnan a helvétiék szállították Ettyekre 1798-ban. Ez szép példája a vallási türelmességnek!

Határa hullámalaku fölülettel bir, földje meszes-homokkal kevert agyag, ez alatt murva és finom szemcsés mészkő, mely két bányában aknáztatik ki, a mészkövet némely helyen tiszta agyag födi.

Fái: szil- és ákácfa; gyümölcs 1200 fán, sok dió.

Lélekszám 2242, ezek 499 családot képeznek, melyek közül 36 magyar család van, ezek reformátusok és egy szót sem tudnak németül.

Vallásra nézve:

cath. 1987.

helv. 209.

zsidó 46.

Nyelv szerint:

magyar 209.

német 2033.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.

Határterülete: $5990^{276}/_{1200}$ □ hold, ebből az uraság (a székes-fehérvári káptalan) részére esik $1608^{459}/_{1200}$ □ hold, községé tehát $4381^{1017}/_{1200}$ □ h., s így osztatik fel:

szántóföld 1817 ²²⁵

rét 664 ¹⁹

szőlő 320 ³²⁹

legelő 1181 ¹⁴

terméketlen 399 ⁴³⁹

összesen: $4381^{1017}/_{1200}$ □ hold.

A szántóföld területén természet:

buzát	650 holdon,	egy holdon	8 p. m. ==	5200 p. m.
árpát	140	" "	8 " ==	1120 "
zabot	100	" "	9 " ==	900 "
tengerit	225	" "	12 " ==	2700 "
burgonyát	97	" "	80 mázsát ==	7760 mázsát.

Marad $605^{225}/_{1200}$ □ hold, mely részint ugar, részint kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 4800 akó.

Állattenyésztése főleg lovakban virágzó; itt található a környék legszebb igáslovait, az állattenyésztés ezen ágát emeli a helyben tartatni szokott 4 db. cs. k. mén.

ló van . . . 564 db.

járomos ökör 117 "

tehén . . . 120 "

sértés . . . 1030 "

Baromfitenyésztés az alkalom hiánya miatt nineser, vagy ha van, ez oly csekély, hogy reá calculust csinálni alig lehet. Méhkas circa 40 db.

Birtokfelosztás Ettyek lakói között;

egész (42 hold) telkes gazda van	5
$\frac{3}{4}$ " " " "	32
$\frac{3}{8}$ " " " "	32
házas zsellér legelő illetékekkel van	175
házas zsellér leg. illet. nélkül van	82
csupán szőlővel biró gazda van	36

összesen van 362 bir-

tokos és 137 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	1.
bognár	1.
csizmadia	8.
kovács	3.
köműves	6.
kádár	2.

korcsmáros	1.
kereskedő	7.
szabó	3.
takács	8.
lelkész	2 (cath. helv.)
tanító	3 („ „ és zsidó).
orvos	1.

összesen: 51 család.

Van 353 háza, cath., helv. egyháza és parochiája; cath., helv. és zsidó elemi-tanodája.

Az ettyeki cath. parochiához tartoznak mint filiák: Bóth, Három-Rózsa, Új-Major és Richárd-Major. A helv. egyházhoz: Bóth majorjaival.

Ettyek fekszik a bicskei járásban: $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire a tárnoki gőzkoesi-állomástól, ugyanennyira van van Bicske, Váál és Zsámbég mezővárosokhoz. Buda-Pesthez van $2\frac{3}{4}$ mértföldnyire, melylyel az $\frac{5}{8}$ mértföldnyire fekvő Bián átvonuló jó karban levő buda-bicskei országuton közlekedik. Székes-Fehérvártól 5 mértföldnyire. Utolsó postája: Bicske.

Érdekes itt még a „Magyar kút,” mely a cath. paplak előtt áll; csupán ez egy bir iható vízzel, s ezt még 70 év előtt csupán a magyarok használták, ha német nappal ment reá vízért e helyett ütleget vihettek.

Felesuth falu.

Nevét a Csuthi családtól vehette. A régi faluhelyen épült részét „Szalánkának“ hívják; a törökvilágból fennmaradt imolának köveit alapjáig hordták el házépítésre a közbirtokosok. Határában sok római és török régiségeket találnak.

Hajdan Érdi család birta és ennek három tagja között oszlott el, t. i. a leány birta Szalánkát, az egyik fiú Felesuthot, a másik Alesuthot. A leány Szalánkát a paulinusoknak adta el, s a két fiu háborítlanul birta osztalékát, míg az egyikre felségsértési vizsgálat rendeltetett. Az inquisitio gyűléseit Alesuthon, a vád alá helyezett birtokán, tartatott; a vádlott ezen oly igen elkeseredvén, hogy az elnöklő paulinus priort az ablakon át lőtte agyon, mely tette miatt kivégeztetett s birtoka a paulinus szerzet kezére jutott. Fivére nem sokára meghalt, a birtok pedig leányára maradt, ki után a közbirtokosok származtak be.

Határa hegyes-völgyes, földjének föllete meszes-homokkal kevert agyagos kovahomok, a völgyekben 1—1½ lábnyi humus-réteg, mely alatt agyag vagy kovahomok van. Fái között terem akác, nyár, cser, tölgy, som. A gyümölcsnemesítés csak újabb időben kezd lábra kapni, van circa 1500 gyümölcsfája többnyire szilva, körte, alma.

A falu 190 házzal a viáli völgyben fekszik, van cath. egyháza és parochiája, helyét egyháza előkönyörgövel; cath., hely. és zsidó elemi-iskolája.

Lélekszáma 1031, kik 206 családot képeznek és a magyar nyelvet beszélik.

Vallásra nézve:

cath. 585.

hely. 304.

gör. n. e. 6.

ágost. 2.

zsidó 134.

Határterülete: 5298 $\frac{836}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 4112 $\frac{358}{1200}$

rét 804 $\frac{195}{1200}$

szőlő 35

legelő 73 $\frac{754}{1200}$

erdő 85 $\frac{125}{1200}$

terméketlen 188 $\frac{600}{1200}$

összesen: 5298 $\frac{836}{1200}$ □ hold.

Ezen terület 72 közbirtokos család között van elosztva, marad tehát 134 birtoktalan család, kik közül 99 család, 35 pedig következő foglalkozásu:

A földművelésen kívül foglalkozik:

ács 1.

asztalos 2.

bognár 2.

csizmadia 4.

kovács 3.

kőműves 1.

kalapos 1.

koresmáros 2.

kereskedő	6.
mészáros	2.
molnár	2.
szijgyártó	1.
takács	3.
lelkész	1 (cath.)
tanító	3 (cath. helv. zsidó).
mérnök	1.

összesen: 35 család.

A legnagyobb közbirtok 1200 □ hold, a legkisebb pedig 12 □ öl.

A szántóföld területén termeszt:

buzát	1021 holdon, egy holdon	9 p.m. = 9189 p.m.
rozsot	687 " " "	10 " = 6870 "
árpát	375 " " "	6 " = 2250 "
zabot	450 " " "	10 " = 4500 "
tengerit	460 " " "	15 " = 6900 "
burgonyát	91 " " "	70 mázsát = 6370 mázs.

Marad 1028³⁵⁸/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 650 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	60 db.
jármos ökör	120 "
tehén	60 "
sertés	250 "
kecske	28 "
birka	1500 "

„ részben nemesített faj,
évenként 38 m. gyapj.

Baromfitenyésztése: tyúk 2850 db. egy házra esik 15 db.
 liba 760 " " " " 4 "
 réce 760 " " " " 4 "
 póka 950 " " " " 5 "

Méhkas van circa 180 db.

Az itteni cath. plebániának filiái Alcsúth, Barok, Hatvan, Máriavölgy.

Felcsúth főkegyháza a bodméri helvét parochiának. Közlekedését jó utak segítik elő; fekvése a bicskei járásban: Bicskétől $\frac{3}{4}$, Csákvártól $1\frac{1}{2}$, Vááltól $1\frac{3}{4}$, Lovasberénytől $2\frac{1}{4}$, Martonvásártól $3\frac{1}{8}$, Székes-Fehérvártól $4\frac{1}{4}$, Buda-Pesttől $4\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Utolsó postája: Bicske.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Füle falu.

Határa dombos, földjének fölülte agyagos televény, alatta kavicsokon vagy mészköveken nyugvó sárga agyag. Fái között van: cser, tölgy, ákác, fűz, nyár, nyír, szil, som; gyümölcsfái között legjobban tenyész a cseresznye, meggy, barack, szilva, dió circa 3000 db. nemesített fán.

Lélekszáma 1209, kik 250 családot képeznek és 189 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 379.

helv. 814.

zsidó 16.

Határterülete: 6509 ⁹⁰⁰ / ₁₂₀₀ □ hold, ebből:	
szántó föld	3290 ¹¹³⁰
rét	177 ⁹⁸²
szőlő	685 ⁴⁰⁰
legelő	634 ⁷⁰⁹
erdő	1669
terméketlen	52 ¹³⁹
ebből urasági:	1727 ⁷⁹⁰
	91 ⁸²⁰

	220
	1669
	8

Összesen: 6509 ⁹⁰⁰/₁₂₀₀ " " 3716 ⁴¹⁰/₁₂₀₀
□ hold a veszprémi káptalané.

- Termesztményei átlag az összes szántóföld területén:

búza	738 holdon, egy holdon 10 p. m. ==	7380 p. m.
rozsa	491 " " " 10 " ==	4910 "
árpa	328 " " " 9 " ==	2952 "
zab	219 " " " 9 " ==	1971 "
tengeri	350 " " " 15 " ==	5250 "
burgonya	88 " " " 70 mázsa ==	6160 mázsa.

Marad 1076 ¹¹³⁰/₁₂₀₀ □ hold ugarnak vagy más növények alá.

Bora terem évenként átlag 12300 akó.

Birtokfelosztása:

$\frac{3}{4}$ (12 $\frac{1}{2}$ hold) telkes gazda van 3.

$\frac{1}{2}$ " " " 22.

$\frac{1}{4}$ " " " 91.

házas zsellér legelő illetékekkel 45.

házas zsellér legelő illeték nélkül 12.

esupán szőlővel bíró gazda 4.

Összesen van: 177 birtokos

és 73 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 2; bognár 1; eszmadia 2; kovács 3; korcsmáros 2; kereskedő 2; szabó 1; lelkész 2 (cath. hely.); tanító 2 (cath. hely.); községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdatiszt 2. — Összesen: 20 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . . 291 db.

járomos ökör 170 "

tehén . . . 143 "

gulya . . . 89 "

birka . . . 2000 "

kecske . . . 30 "

sertés . . . 922 "

nagyobbára nemesített, 50 mázsa gyapjával.

Baromfitenyésztése:

tyúk 3780 „ (egy házra 20 db.)
 liba 1890 „ („ „ 10 „)

Méhkas van circa 40 db.

Van cath. és helv. egyháza, parochiája és elemiiskolája; a cath. egyház filiái: Csajágh (Veszprém-megyében); Polgárdi. A fülei helv. egyház már 1749-ben mint virágzó egyház említettik.

Fekszik sármelléki járásban: Lepsénytől $\frac{7}{8}$, Sz.-Fehérvártól $2\frac{7}{8}$, Kálóztól $3\frac{1}{4}$, Seregélyestől $3\frac{1}{2}$, Sásosdtól $4\frac{1}{8}$, Adonytól $6\frac{1}{4}$, Duna-Pentelétől 7, Duna-Földvártól $7\frac{7}{8}$, Buda-Pesttől $10\frac{1}{4}$ mértföldnyire.

Útjai jók, legközelebbi gőzkocsi-állomása és utolsó póstája: Lepsényben.

Egészségi viszonyait mutatja azon tény, mikép 100 lélekre esik 3,7 születés és 3,1 halott.

Gánth falu.

A falu éjszak-nyugoti részén 1324-ben a szegény és elhagyott betegek ápolására a hospitalariusok kolostora állott; hajdan e falut tótok lakták, de a mult század végével németek telepítettek ide, a tótok ezekkel szorgalomban nem versenyezhetvén, lassankint mindenöket eladták és kivándoroltak.

Határa hegyes-völgyes erdő; földjének fölülte agyagos televény, alatta kovahomokkal kevert meszeshomok, agyag, murva, mészkő. Fái között terem: cser, tölgy, köris, szil, nyár; gyümölcsfői között terem nemesített szilva, körte, alma, cseresznye, meggy, barack, dió, mandula circa 8000 fán. Erdejében van vaddisznó, szarvas, öz, vadmacska, róka. Hegyeiben építési köveket rejt, melyekből évenként 600 köböl fejtetik; van két mészégetése, melyekben évenként 4000 mérő meszet égetnek.

Lélekszáma 955, ezek 158 német nyelvű, de nemzetiségre magát magyarnak valló családot képeznek és 70 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 889.
 helv. 4.
 ágost. 52.
 zsidó 10.

Határterülete 6845¹²⁶/₁₂₀₀ □ hold, ebből az uraság (gróf Lamberg Rudolf) részére esik 5877⁶⁵⁵/₁₂₀₀ □ hold, a község részére pedig 967⁶⁷¹/₁₂₀₀ □ hold.

Az urasági részben van:

szántó föld	107	798
rét	5	955
szőlő	1	335
legelő	90	58
erdő	5648	720
terméketlen	24	189

Összesen: 5877⁶⁵⁵/₁₂₀₀ □ hold.

A község része:

szántó föld	668	574
rét	84	65
szőlő	122	1172
legelő	13	629
terméketlen	78	631

Összesen: 967⁶⁷¹/₁₂₀₀ □ hold.

Birtokfelosztás:

$\frac{3}{4}$ (15 hold) telkes gazda van	1
$\frac{1}{2}$ " " "	8
$\frac{1}{4}$ " " "	41
házas zsellér legelő illetékkel van	38

Összesen van 88 birtokos és 70 birtoktalan család.

Termesztményei a 772¹⁷²/₁₂₀₀ □ holdnyi szántó föld területén átlagosan:

búza	258 holdon, egy holdon 10 p.m. =	2586 p.m.
rozs	172 " " " 9 " =	1548 "
árpa	56 " " " 7 " =	392 "
tengeri	180 " " " 18 " =	3240 "
burgonya	80 " " " 65 mázsá =	5200 mázs.

Marad 30¹⁷²/₁₂₀₀ □ hold, mely kender, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 2200 akó.

A földművelésen kívül foglalkozik:

ács	1.
bognár	1.
csizmadia	1.
kovács	1.
körműves	2.
kereskedő	1.
korosmáros	2.
takács	8.
lelkész	1 (cath.)
jegyző-tanító	1 (")

Összesen: 19 család.

Murthatartása és állattenyésztése:

ló van	82 db.
jármos ökör	24 "
tehén	130 "
sertés	200 "

Baromfitenyésztés: tyúk 700 db., egy házra esik 10 db liba 140 " " " " 2 "

Van cath. egyháza, plebániája és elemi-iskolája; a cath. egyház filiája: Kápolna.

Politikailag hozzá tartozik: Kápolna.

Fekszik a csákvári járásban: Csákvártól $\frac{3}{4}$, Mőórtól $1\frac{5}{8}$, Bodaiktól $1\frac{3}{4}$, Lovasberénytől 2, Bieskétől $2\frac{3}{4}$, Vááltól $2\frac{7}{8}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{7}{8}$, Buda-Pesttől $6\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utjai és a közellevő móóri, bodajki és székes-fehérvári gőzkocsi-állomások segítik elő. Utolsó póstája: Csákvár.

Egészségi állapotát mutassa azon körülmény, hogy 5 év alatt született 242 és meghalt 178 egyén.

Gárdony falu.

Határa hullámalakú, földjének fölülte 1 lábnyi fekete agyagos homok, keverve meszeshomokkal, alatta agyag. Fái között terem legtöbb ákác, van azonkívül: nyár, fűz, nyír; gyümölcsfája kevés, circa 1000 darab nemesített. Mintegy 150 év előtt a falu egyrésze circa 25 ölnyre feküdt éjszakra, de e részt a velencei tó elfoglalván, lakói a mai emelkedettebb helyre vonultak.

Lakja 1592 lélek, kik 264 magyar családot képeznek és 138 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 561.

helv. 968.

ágost. 15.

zsidó 48.

Határterülete: $11589\frac{406}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 6552⁴²⁶

rét 906¹¹³

legelő 2492³⁵

nádas 1436⁷⁰⁶

terméketlen 202³²⁶

összesen: $11589\frac{406}{1200}$ □ hold. *)

*) Csekély kiterjedésű szőlő és faültetmény betudva.

Van 22 közbirtokos család, a legnagyobb közbirtok 3700 □ hold, a legkisebb 150 □ hold.

Egyébb birtokosok:

Egész (36 hold) telkes	2
$\frac{3}{4}$ " "	4
$\frac{1}{2}$ " "	32
$\frac{1}{4}$ " "	16
házas zsellér leg. illetékkal	23
házas zsellér leg. illet. nélkül	15

Összesen: 92 és 22

közbirtokos, tehát 114 birtokos 150 birtoktalan család.

Termesztményei a szántóföld területén átlag:

búza	1638 holdon, egy holdon 10 p. m. = 16380 p. m.
rozs	1092 " " " 10 " = 10920 "
árpa	728 " " " 9 " = 6552 "
zab	485 " " " 9 " = 4365 "
tengerit	921 " " " 15 " = 13815 "
burgonya	50 " " " 70 mázsa = 3500 mázsa.

Marad $1638\frac{426}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alatt termő.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . . 350 db.

jármos ökör 170 "

tehén . . . 300 "

gulya . . . 150 "

birka . . . 15000 nagyobbára nemesített, 370 mázsa gyapjuval.

sertés . . . 700 "

Baromfitenyésztése: tyúk 2760 db., egy házra esik 20 db.

liba 1380 " " " " 10 "

réce 1380 " " " " 10 "

Méhkas van circa 60 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: ács 1; eszmadia 2; kovács 2; koresmáros 2; szabó 2; takács 7; lelkész 2 (cath. Agárdon, hely. Gárdonyban); tanító 3 (2 cath. 1 hely.); gazdatiszt 3; községi hivatalnok 1 (jegyző). Összesen 25 család.

Határa sok római régiségeket rejt, sőt már a velencei tóban is római épületek maradványai fedeztetek fel.

Politikailag hozzá tartozik: Agárd; Dinnyés (ez utóbbi a felső-örsi prépostnak jövedelmez).

Van hely. egyháza és iskolája; Gárdony filiája a velencei, Dinnyés a seregélyesi cath. egyháznak; Agárdon van cath. lelkész.

Fekszik a esákvári járásban: Dinnyéstől $\frac{3}{4}$, Nyéktől $\frac{3}{4}$, Seregélyestől $1\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{8}$, Martonvásártól $2\frac{1}{4}$, Sárosdtól $2\frac{3}{8}$, Adonytól $2\frac{3}{4}$, Ercsénytől $2\frac{7}{8}$ Duna-Pentelétől $4\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől 6 mértföldnyire.

Útjai jók; a legközelebbi gőzkocsi-állomások Dinnyésen és Nyéken, a legközelebbi gőzhajó-állomások pedig Adonyban és Ercsényben vannak. Utolsó póstája: Velence.

Vidéke nem igen egészségtelen.

Guth (Tamási) falu.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülte meszes-homokkal kevert agyagos kovahomok, alatta agyag és mészkő. Fái között terem eser, tölgy, som, éger, jávor, köris; gyümölcsfái között van circa 1000 db. nemesített. Említésre méltó jó asztali (kincsesi) bora és ásványos vízforrása.

Lakja 345 lélek, kik 55 cath. német nyelvű családot képeznek és 28 házban laknak.

Nemzetiségre nézve magyarnak vallják magukat.

Határterülete: $3743\frac{343}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	600	$\frac{1138}{1200}$	ebből	urasági:	414	$\frac{386}{1200}$
rét	192	$\frac{1090}{1200}$	"	"	166	$\frac{905}{1200}$
szőlő	160	$\frac{1053}{1200}$	"	"	1	$\frac{1100}{1200}$
legelő	555	$\frac{110}{1200}$	"	"	553	$\frac{1176}{1200}$
erdő	2200		"	"	2200	
terméketlen	33	$\frac{522}{1200}$	"	"	11	$\frac{739}{1200}$

összesen: $3743\frac{343}{1200}$ " " $3348\frac{706}{1200}$

□ hold Bajzáth György báróé.

Terményei az összes szántóföld területén átlag:

búza	160 holdon, egy holdon	10 p. m. = 1600 p. m.
rozs	53 " " "	10 " = 530 "
árpa	80 " " "	9 " = 720 "
zab	50 " " "	9 " = 450 "
tengeri	100 " " "	15 " = 1500 "
burgonya	37 " " "	70 mázsa = 2590 mázsa.

Marad $120^{1138}/_{1200}$ □ hold ugarnak, vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 2400 akó.

Birtokfelosztása:

$\frac{1}{4}$ (8 hold) telkes van	4.
$\frac{1}{8}$ " " "	35.
házas zsellér legelővel van	1.
csupán szőlővel bíró	7.

összesen van 47 birtokos

és 8 birtoktalan család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	60 db.
tehén . . .	60 "
birka . . .	700 " évenként 18 m. gyapjuval.
sértés . . .	300 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1100 db., egy házra esik 20 db.
liba 220 " " " " 4 "

Méhkas van 18 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: ács 1; csizmadia 1; kovács 1; korcsmáros 1; szabó 1; jegyző-tanító 1 (cath.) Összesen 6 család.

Guth filiája az isztiméri cath. parochiának.

Fekszik a sármelléki járásban: Isztimértől $\frac{1}{4}$, Bodajktól $\frac{3}{4}$, Palotától $1\frac{1}{4}$, Sz.-Fehérvártól $2\frac{1}{4}$, Usákvártól 3, Lovasberénytől $3\frac{3}{8}$, Vááltól $4\frac{5}{8}$, Buda-Pesttől $8\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak segítik elő. Utolsó póstája: Palota.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Gyuró falu.

Nevét talán agyagos földjétől vette, mely eső által ragadó péppé lesz és a benne járók valóságos „sárgyúrók.“ A monda ugyan egy hajdani tótot említi, ki a határt elfoglalta és Gyurkó nevű fiának adta, ettől maradt volna a „Gyuró“ név (lásd Kuldót.)

E birtokot Mária Theresia adományozta a jezsuitáknak, ezek után a kamara birta, melyről a székesfehérvári káptalanra szállott.

Határa dombos, földjének fölülete $\frac{1}{2}$ —1 lábnyi fekete agyagos homok, ez alatt egy igen vastag sárga agyagréteg, mely lefelé meszes-homokkal mindig kevertebb s helyről-helyre murvarétegek által van megszakasztva.

Kuldótól csak egy árok választja el.

Van 170 háza, mely 217 magyar családot képező 1295 lélek által lakatik.

Vallásra nézve:

cath.	424.
helv.	417.
ágost.	432.
zsidó	22.

Határterülete: $4165^{555}/_{1200}$ □ hold, ebből:

szántó föld	3362	⁹⁶
rét	717	
szőlő (9-es dézma)	128	¹⁹¹
legelő	389	¹⁵⁰
erdő	12	
haszontalan	157	¹¹⁸

összesen: $4165^{555}/_{1200}$ □ hold, ebből a székes-fehérvári káptalanra esik $1967^{287}/_{1200}$ hold, a községé pedig $2198^{265}/_{1200}$ □ hold.

Természtményei:

buza	1120 holdon, egy holdon	9 p.m. = 10080 p.m.
zab	318 " " "	9 " = 2862 "
árpa	220 " " "	7 " = 1540 "
rozsa	425 " " "	9 " = 3825 "
tengeri	350 " " "	12 " = 4200 "
burgonya	80 " " "	42 mázsa = 3360 mázs.

A szántó föld területéből marad $849^{96}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tétetik termővé.

Bora terem évenként átlag 2560 akó, a 9-es dézma, mely a székes-fehérvári káptalanra, Gyúró földesurára esik, átlagosan 256 akó.

A birtokfelosztás Gyúró lakosai között következő:

egész (50 hold) telkes gazda	1.
háromnegyed " "	3.
fél " "	30.
negyed " "	55.
házas zsellér legető illetékkal	61.
házas zsellér leg. illeték nélkül	8.
csupán szőlővel bíró gazda	3.

összesen van 161 birtokos család, ezeket az összes családszámból kivonván, marad 56 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozó családok:

ács	4.
csizmadia	4.
körműves	1.
korcsmáros	2.
szabó	1.
takács	34.
lelkész	3 (cath. helv. ágost.)
tanító	2 (" ")
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen: 52 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló	160 db.
jármos ökör	24 "
tehén	60 "
sertés	342 "

Baromfitenyésztése: tyúk 6800 db., egy házra esik 40 db.
liba 6800 " " " " 40 "

Van Gyúrónak cath., ágost. és helvét hitvallású egyháza és parochiája (az ágostiaknak csak 1861 óta), cath. és ágost. elemi-tanodája (a helv. atyafiaké a szomszéd Kuldón van).

Az itteni cath. egyház filiái: Tordas, Kuldó, puszták Kálóz. — A helvét egyháznak filiái pedig: Tordas és Puszták-Zámor.

A helvét egyház már 1628-ban virágzó volt, de 1754-től 1784-ig nem volt lelkészek.

Fekszik a bicskei járásban.

Közlekedése a $7/8$ mértföldnyire fekvő martonvásári gözkoesi-állomás, a Martonvásáron keresztülvonuló Buda-Pestről Székes-Fehérvárra vezető országút és a $2^{3/8}$ mért-

földnyire fekvő ercsényi gőzhajó-állomás által eszközöl-
tetik. Utolsó póstája; Martonvásár.

Gyúró fekszik Vááltól $\frac{1}{2}$, Székes-Fehérvártól 4
és Buda-Pesttől $3\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Egészségi állapotát fejtegesse azon tapasztalás, hogy
5 év alatt született 243 és meghalt 196 egyén.

Nagy-Hantos puszta.

Határa hullámalaku, földje kovahomokkal kevert
agyagos televény, alatta kavicsokon nyugvó agyag. Fái
között terem nyár, nyír, éger, akác; gyümölcsfái között
van circa 3000 db. nemesített. Gróf Zichy Károlyra vétel-
útján gróf Batthyány Kázmérről szállott.

Lakói csak tiszték és cselédek; van cath. plebánia;
iskolaház. Nevezetes a svéd magtár.

Lélekszáma 1090, kik 197 magyar családot ké-
peznek és 98 házban laknak (Nagy-Hantoson csak 700
lélek, 60 család és 36 ház; a többi a hozzá tartozó
pusztákon).

Vallás szerint:

cath. 1005.

helv. 61.

ágost. 19.

zsidó 5.

Határterülete: 27494 □ hold, ebből:

szántóföld 16892.

rét 2745.

legelő 6928.

nádas 12.

terméketlen 917.

összesen: 27494 *).

*) Faültetvények, szőlők, kertek stb. betudva,
Zich Fehér m. Stálist.

Termesztményei a szántóföld területén átlag:

buza	4223 holdon, egy holdon	10 p. m. = 42230 p. m.
rozs	238 " " "	10 " = 2380 "
repce	1368 " " "	12 " = 16416 "
árpa	2280 " " "	9 " = 20520 "
zab	1520 " " "	9 " = 13680 "
tengeri	2810 " " "	15 " = 42150 "
burgonya	230 " " "	70 mázsa = 16100 mázsa.

Marad 4223 □ hold részint ugar, részint más növények alatt termő.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	500 db.	
járomos ökör . . .	430 "	
tehén . . .	300 "	
gulya . . .	200 "	
birka . . .	20000 "	nemes faj, évenként 500 mázsa gyapjuval.
sértés . . .	650 "	

Baromfitenyésztése: tyúk 4900 db., egy házra esik 50 db.
 liba 980 " " " " 10 "
 réce 980 " " " " 10 "

Méhek van circa 40 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 1; bogsnár 1; kovács 2; koresmáros 1; lelkész 1 (cath.); tanító 4 (cath.); gazdatiszt 6. Összesen: 16 család.

Politikailag hozzá tartozik: Kis-Hantos, Nagy-Lóók, Kis-Lóók.

A cath. egyház filiái: Erdő-Major; Külső-Major; Kis-Hantos; Közép-Hantos; Nagy-Lóók; Kis-Lóók; Téglaház.

Fekszik a csákvári járásban: Sárosdtól $\frac{7}{8}$, Sár-Keresztúrtól $1\frac{2}{8}$, Sár-Bogárdtól $1\frac{3}{4}$, Kálóztól $1\frac{1}{8}$, Serégélyestől 2, Duna-Penteletől $2\frac{1}{8}$, Adonytól $2\frac{3}{8}$, Sz. Fehérvártól 4, Buda-Pesttől 8 mértföldnyire.

Legközelebbi gőzhajó-állomása Duna-Pentele; utolsó póstája: Sár-Keresztur.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Hercegfalva falu.

Neve mint pusztá Uj-Major volt, de 1811-ben József főherceg nádor tanácsára Dréta Antal zirci apát osztotta jobbágytelkekre s magyar és német lakosokkal telepítette meg. A főherceg emlékszobra a templom előtt van felállítva.

Határa dombos, földjének fölülete fekete agyagos homok, alatta agyag, kovahomok, kova. Fái között terem legtöbb ákác, ezenkívül eser, tölgy, jávör, köris, jegenye, nyír, fűz, hárs; gyümölcse nagybárra nemesített és természet circa 250000 fán eseresznyeét, meggyet, almát, körtét, szilvát, barackot, mandolát, diót.

Lakja 1965 *) lélek, kik 420 családot képeznek és 276 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 1908.

helv. 7.

ágost. 27.

zsidó 23.

*) A pusztákkal együtt 3298, vallásra nézve:

cath. 3117.

nyelvre nézve:

helv. 114.

magyar 2116.

ágost. 42.

német 1182.

zsidó 23.

Ezek összesen 815 családot képeznek, 420 esik Hercegfalvára, a pusztákra 395; a házak száma összesen 527, ebből Hercegfalvára esik 276, a pusztákra 251.

Nyelvre nézve:

magyar 783.

német 1182.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete $56451^{954/1200}$ □ hold, ebből az uraság
(a zirci apátság) bir $40918^{633/1200}$ □ holdat. Felosztása:

szántó föld	30450	⁵³⁷
rét	4985	⁹²⁹
szőlő	8163	²⁰
legelő	10831	⁵³⁶
erdő	344	
nádas	95	⁴⁴⁷
terméketlen	1581	⁸⁶⁵

összesen: $56451^{954/1200}$ □ hold; ebből az
urasági rész:

szántó föld	25495	³⁸⁰
rét	4150	⁵⁴⁹
szőlő	61	²
legelő	9876	¹⁰⁷
nádas	95	⁴¹⁷
terméketlen	1240	³⁴⁸

összesen: $40918^{633/1200}$ □ hold.

Termesztményei a $30450^{537/1200}$ □ holdnyi szántó-
föld területén:

búza	7430 holdon,	egy holdon	10 p. m. = 74300 p. m.
rozsa	3956	" "	10 " = 39560 "
árpa	3638	" "	9 " = 32742 "
zab	2425	" "	9 " = 21425 "
tengeri	4320	" "	15 " = 64800 "
burgonya	331	" "	75 mázsa = 24825 mázs.

Marad $8350^{537/1200}$ hold ugarnak.

Bora terem évenként átlag 147000 akó.

Birtokfelosztás:

egész (50 hold) telkes gazda	1.
fél " "	118.
házas zsellér legelő illetékkal	19.
házas zsellér leg. illeték nélkül	20.
csupán szőlővel bíró gazda	241.

összesen van 399 birtokos

család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van . . .	850 db.
jármos ökör	244 "
tehén . . .	420 "
gulya . . .	350 "
birka . . .	13000 " nemesített faj, 335 m. gyapjuval évenként.
sertés . . .	2740 "

Baromfitenyésztés Hercegfalván és pusztáin:

tyúk	21080,	egy házra esik	40 db.
liba	23715,	" " "	45 "
réce	1054,	" " "	2 "

Méhkas van circa 400 db.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	2.
ács	2.
bognár	4.
csizmadia	4.
kovács	11.
kereskedő	4.
kőműves	2.
kádár	3.

korcsmáros	8.
molnár	3.
mészáros	2.
szabó	2.
takács	5.
lelkész	2 (cath. plebános Hercegfalván és Előszálláson.)
tanító	2 (" " ")
mérnök	1.
községi hiv.	1 (jegyző).
gazdatiszt	8.

összesen 63 család.

Van két cath. plebániája és elemi-iskolája, az egyik Hercegfalván, a másik Előszálláson; a hercegfalvi parochia filiái: Kis-Venyim, Nagy-Venyim, Mélykút, Bernátkút, Kokasd, Alsó-Sismánd, Felső-Sismánd, Baracs; — az előszállási parochia filiái: Alsó-Baracs, Felső-Baracs, Karácsonszállás, Kelemen-Halom, Kis-Karácson, György-Szállás, Ménes-Major, Pázmánd, Kis-Apostag, Róbertvölgy.

Fekvése a csákvári járásban: Duna-Pentelétől $1\frac{3}{8}$, Sárbogárdtól $1\frac{5}{8}$, Sárosdtól 2, Sárkeresztúrtól $2\frac{3}{8}$, Kálóztól $2\frac{3}{8}$, Adonytól $2\frac{3}{4}$, Seregélyestől $3\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $5\frac{1}{4}$, Buda-Pesttől $8\frac{3}{8}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak és a Duna-Pentelén levő gőzhajó-állomás könnyítik. Utolsó póstája: Duna-Pentele.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Igar falu.

Hajdan római colonia volt, mire a határban számosan talált római pénzek, téglák, edények stb. mutatnak. Határa hullámalaku, földjének fölülete agyagos televény keverve kovakomokkal, alatta agyag. Fái között legtöbb az ákác, van még nyár, nyír, fűz is. Gyömölcsfái között van circa 2500 db. nemesített.

1853-ban Dád és Vám pusztákkal Veszprém-megyébe kebeleztetett, de 1860-ban ismét Fehér-megyéhez csatoltatott.

Lakja 1230 lélek, kik 249 magyar családot képeznek és 127 házban laknak.

Vallás szerint:

Igaron:	Vámon:	Uj-Dádon:	Kis-Dádon:	Összesen:
cath. 102	237	141	16	= 496.
helv. 597	73	26	11	= 707.
ágost. 5	1	8	—	= 14.
zsidó 9	4	—	—	= 13.

Határterülete: $12573\frac{694}{1200}$ □ hold, ebből:

Igaron és Kis-Dádon:	Vámon:	Uj-Dádon:	Összesen:
szántóföld 4129 ⁵⁹⁷	2086 ⁴³²	988	= 7503 ¹⁰²⁹
rét 625 ⁹⁷⁰	347 ¹¹⁸⁰	353	= 1326 ⁹⁵⁰
szőlő 217 ¹⁰³³	9 ²⁶	36	= 262 ¹⁰⁵⁹
legelő 1350 ⁷⁶²	700 ¹¹⁴⁶	1126 ⁷⁸⁸	= 3178 ²⁹⁶
nádas 62	= 62
terméketlen 124 ¹⁰⁵⁰	73 ¹⁵⁰	42	= 240 ⁵⁰

összesen: $6810\frac{812}{1200}$ 3217 ⁵⁶⁴ 2545 ⁷⁸⁸ = $12573\frac{964}{1200}$
□ hold.

Igaron és Kis-Dádon a Vörös Hiemer örökösök bírnak 986 holdat; Vám Zichy Ede grófé; Új-Dád pedig Meszlenyi Lajos és Ferencé.

Az összes szántó föld területén természet évenként átlag;

búzát	1667 holdon, egy holdon	10 p. m. = 16670 p. m.
rozst	590 " " "	10 " = 5900 "
árpát	915 " " "	9 " = 8235 "
zabot	601 " " "	9 " = 5409 "
tengerit	1150 " " "	15 " = 17250 "
burgonyát	79 " " "	70 mázsát = 5530 mázsát

Marad $2501^{1029}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alatt termő.

Bora terem évenként átlag 5400 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	192 db.	
jármos ökör	196 "	
tehén . . .	180 "	
birka . . .	8000 "	nemesített faj, 200 mázsa gyapjuval.

sertés . . . 400 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1270 db., egy házra esik 10 db.

liba	254 "	"	"	"	2 "
réce	254 "	"	"	"	2 "

Méhkas van 80 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: csizmadia 1; kovács 4; kőműves 1; kereskedő 1; korcsmáros 3; takács 5; lelkész 1 (helv.); tanító-jegyző 1 (helv.); gazdatiszt 3. Összesen 20 család.

Van helv. egyháza, elemi-iskolája; a helvétek 1750-ben szállották meg Igar, 1752-ben oratoriumot építettek. — A mai egyház 1832-ben épült. Fióliája a simontornyai cath. egyháznak.

Politikailag hozzá tartozik: Vám, Kis-Dád, Új-Dád. Fekszik a sármelléki járásban; Simontornyától $\frac{3}{8}$, Czeceztől $1\frac{1}{2}$, Sár-Bogárdtól $2\frac{1}{8}$, Kálóztól $2\frac{3}{8}$, Duna-Földvártól 4, Sárosdtól 4, Seregélyestől $4\frac{3}{4}$, Duna-Penteletől 5, Sz. Fehérvártól $6\frac{1}{8}$, Buda-Pesttől $11\frac{1}{2}$ mértföldnyire.

Útjai jók, legközelebbi gőzhajó állomása Duna-Földváron. Utolsó postája: Czece.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Inota falu.

Határa éjszakra hegyes, délre köves, de termékeny sík, fölülte köves agyag-homok, alatta murva. Hegyei 2—3 lábnyi televény alatt nagy kötömeget rejtenek, mely 1 bányában aknáztatik ki, murváját útjavításra használják. Fái között terem ákác, cser, tölgy, köris; gyümölcsfa circa 3000 db. tenyész. A „Baglyas“ nevű szőlőhegy bora vetélkedik a somlyaival.

A falu 138 házzal 901 lélek által lakott, ezek 142 magyar családot képeznek.

Vallás szerint:

cath. 244.

helv. 558.

ágost. 66.

zsidó 33.

Határterülete: 7622⁶⁹³/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántóföld 1575⁴³

rét 855⁶⁸²

szőlő 432¹¹⁰²

legelő 2603³²⁹

erdő 1739¹⁰⁷⁰

nádas 15⁷⁵

terméketlen 400⁹⁹²

összesen: 7622⁶⁹³/₁₂₀₀ □ hold.

Terményei az összes szántóföld területén átlag:

búza	369 holdon, egy holdon	10 p. m. = 3690 p. m.
rozsa	271 " " "	10 " = 2710 "
árpa	180 " " "	9 " = 1620 "
zab	100 " " "	9 " = 900 "
tengeri	220 " " "	15 " = 3300 "
burgonya	42 " " "	70 mázsa = 2940 mázsa.

Marad 393⁴³/₁₂₀₀ □ hold ugarnak, vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 10000 akó.

Birtokfelosztása:

egész (48 hold) telkes gazda van 3.

$\frac{3}{4}$ " " " 1.

$\frac{1}{2}$ " " " 17.

$\frac{1}{4}$ " " " 49.

házas zsellér legelő illetékkal 48.

házas zsellér legelő illeték nélkül 6.

csupán szőlővel bíró gazda 4.

összesen van: 128 birtokos

és 14 birtoktalan család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . . 55 db.

jármos ökör 70 "

tehén . . . 60 "

gulya . . . 40 "

szamár . . . 44 "

sertés . . . 170 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1104 db. egy házra esik 8 db.

liba 828 " " " " 6 "

réce 278 " " " " 2 "

póka 278 " " " " 2 "

Méhkas van circa 40 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: ács 1; csizmadia 2; kovács 1; korcsmáros 1; kereskedő 1; molnár 9; lelkész 1 (hely.); tanító 2 (cath. hely.) — Összesen: 18 család.

Van igen csinos cath. temploma és iskolaháza hely. egyháza, parochiája és elemi-iskolája.

Inota filiája a csóóri cath. parochiának.

Politikailag hozzá tartozik: a Réti-Pusztta és Kis-Inota.

Fekszik a sármelléki járásban: Palotától $\frac{1}{4}$, Iszti-mértől 1, Bodajktól $1\frac{3}{4}$, Sz.-Fehérvártól $2\frac{1}{4}$, Móórtól $2\frac{1}{2}$, Csákvártól $3\frac{3}{4}$, Lovasberénytől 4, Vááltól $5\frac{3}{8}$, Bicskétől 6, Buda-Pesttől $9\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók; utolsó póstája: Palota.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Iszka-Szent-György falu.

Szent-György a török világ előtt mai helyétől fél mértföldnyire feküdt éjszakra a Gaja-völgyben, a Gaja vize mellett; a törökök felfogták a folyót, úgy, hogy a felső vidék teljesen eltelt vízzel (lásd Csurgó), végre eleresztették s a rohanó ár az egész falut helyéről vitte: így települtek a megmaradt lakók a mai Szent-György helyére. A törökök által épített zúgó falai maig is fennállnak, holott az újabb parti építményeket a Gaja 3—4 év alatt rendesen elmossa.

Sz. György nevééről a monda így nyilatkozik: Fehér nevű földes-úrnak volt három fia, az egyik Izsák, a másik György, a harmadik nevééről nem emlékszik. Izsák templárius volt, s hagyatékára e szerzetnek kolostort (b. Bajzáth kastélyától nyugotra mutatják helyét) építtetett; György a mai falurészt terjedelmes határával bírta; a templáriusok sorába lépven, vagyona a szerzet java lett s a nép különben is szent életeért a falut utána Szent-Györgynek nevezte. Hol a kolostor állt (ma szőlőhegy), az egész hegységet „Iszkának“*), az ősi falu helyét pedig „Atyá“-nak nevezi a nép**) s beszéli, hogy a

*) Iszkának mondják a szőlőhegyet, talán mert a gazdák „iszogatni“ „iszkálni“ járnak ki a pincékbe? —

**) Az „Atya-pusztán“ maig is feltalálhatók romjai az ősi falunak.

legifjabbik fiu itt élt atyjával, de atya halála után Erdélybe ment s egy hires családnak (gróf Fehér?) lett törzsatyja.

Határa délre és nyugotra hegyes, éjszakra és keletre sík, itt-ott csekély emelkedéssel. Hegyei építésre alkalmas köveket adnak, síkja agyagos televény, keverve meszes-homokkal, alatta agyag, murva vagy mészkő. Tégláégetése az uraság magánhasználatára évenként circa 25000 db. faltéglát és 15000 db. fűdéleserepet éget; mészégetése évenként mintegy 1000 mérőt bocsát vásárra, köfajtése évenként 800 köb ölre terjed. Fái: cser, tölgy, nyár, akác, fűz; gyümölcsfái között van circa 6000 db. nemesített.

Érdekes a „Duzzogó“ nevű forrása, mely az islandi „Geysir“-ekhez hasonlóan löveli fel vizét.

Számlál 156 házat, van cath. és helv. egyháza, parochiája és elemi-iskolája; regényes fekvésű urasági kastélya. — Lakja 1416 lélek, kik 333 magyar családot képeznek.

Vallás szerint:

cath.	899.
helv.	491.
ágost.	11.
zsidó	15.

Határterülete: 7119 $\frac{802}{1200}$ □ hold, ebből:

szántó föld	2311	$\frac{316}{1200}$
rét	678	$\frac{797}{1200}$
szőlő	562	$\frac{651}{1200}$
legelő	3041	$\frac{685}{1200}$
erdő	164	$\frac{235}{1200}$
nádas	5	$\frac{1072}{1200}$
terméketlen	355	$\frac{616}{1200}$

összesen: 7119 $\frac{802}{1200}$ □ hold; ebből b. Bajzáth György részére esik 2622 □ hold.

Birtokfelosztás:

Egész (32 hold) telkes gazda van	3.
$\frac{1}{2}$ " " "	44.
$\frac{1}{4}$ " " "	24.
házas zsellér leg. illetékkal	72.
csupán szöllővel bíró gazda	178.

Van tehát: 321 bir-

tokos és 12 birtoktalan család.

Termesztenyéi a szántó föld területén évenként átlag:

buza	510 holdon, egy holdon 10 p.m. = 5100 p.m.
rozs	343 " " " 10 " = 3430 "
árpa	232 " " " 10 " = 2320 "
zab	155 " " " 10 " = 1550 "
tengeri	230 " " " 15 " = 3450 "
burgonya	81 " " " 80 mázsa = 6480 mázs.

Marad $770\frac{516}{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora 14050 akó átlag évenként.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	107 db.	
járomos ökör . . .	150 "	
tehén . . .	142 "	
birka . . .	4500 "	nagyobbára nemesített, 112 mázsa gyapjuval.
sertés . . .	420 "	

Baromfitenyésztése: tyúk 780 db., egy házra esik 5 db.
liba 468 " " " " 3 "

Méhkas van circa 100 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: ács 2; csizmadia 2; kömüves 3; kovács 1; korcsmáros 2; lakatos 1; szabó 1; takács 6; lelkész 2 (cath. hely.); tanító 2

(cath. hely.); községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdatiszt 3.
Összesen: 26 család.

A cath. egyház filiái: Moha, Atya-puszta és Hosszuhegy.

Politikailag hozzá tartozik: Hosszuhegy és Atya-Puszta.

Fekszik a sármelléki járásban: Mohától $\frac{1}{2}$, Bodajktól $1\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $1\frac{3}{8}$, Palotától $1\frac{5}{8}$, Móórtól $2\frac{1}{8}$, Lovasberénytől $2\frac{3}{4}$, Csákvártól $2\frac{3}{4}$, Vááltól $4\frac{1}{8}$, Bicskétől $4\frac{7}{8}$, Buda-Pesttől $8\frac{1}{4}$ mértföldnyire.

Közlekedését jó utak és a mohai gőzkocsi-állomás könnyítik. Utolsó postája: Székes-Fehérvár.

Vidéke igen egészséges.

Isztimér mezőváros.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülete agyaggal és meszhomokkal kevert televény, alatta agyag, mely murván, mészkövön nyugszik. Fái között terem cser, tölgy, jávor, kőris, som, ákác; gyümölcsfái között van circa 12000 db. nagy gonddal nevelt nemes fa.

Számlál 142 házat, 1643 lelket, kik 214 német nyelvű családot képeznek.

Vallásra nézve:

cath. 1621.

zsidó 22.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.

Határterülete: 11041^{931/1200} □ hold, ebből:

szántóföld	2705	331	ebből urasági:	239	190
rét	253	986	" "	25	840
szőlő	124	932	" "	
legelő	1443	200	" "	161	400
erdő	5984	1110	" "	4948	1057
terméketlen	529	912	" "	176	946

összesen: 11041^{931/1200} " " 5551^{1063/1200}

□ hold gróf Zichy Istvánné, szül. gr. Stahrenberg Franciskáé.

Termeszterményei a szántóföld területén évenként átlag:

búza	1601 holdon, egy holdon 10 p. m. = 16010 p. m.
rozs	1067 " " " 10 " = 10670 "
árpa	712 " " " 9 " = 6408 "
zab	474 " " " 9 " = 4266 "
tengeri	900 " " " 15 " = 13500 "
burgonya	50 " " " 75 mázsa = 3750 mázsa.

Marad 2401³³¹/₁₂₀₀ □ hold ugarnak, vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 2200 akó.

Birtokfelosztása:

egész (36 hold) telkes gazda van	21
1/2 " " " "	80
házas zsellér legelő illetékkal van	55
házas zsellér leg. illet. nélkül van	8
csupán szőlővel bíró gazda van	12

Van tehát 176 birtokos és 38 birtoktalan család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló	200 db.	
jármos ökör	180 "	
tchén	140 "	
gulya	30 "	
birka	1500 "	nemesített, 37 mázsa gyapjuval.
sertés	400 "	

Baromitenyésztése: tyúk 1420 db., egy házra csik 10 db.

liba	710	"	"	"	5	"
réce	710	"	"	"	5	"

Méhkas van 40 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 5; ács 3; bognár 7; bábos 1; eszmadia 4; kovács 6; kádár 3; kereskedő 5; korcsmáros 3; lakatos 1; mészáros 1; molnár 1; sütő 1; szabó 1; takács 7; lelkész 1 (cath.); tanító 1 (cath.); községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdaszt 4; orvos 1. Összesen 57 család.

Van cath. egyháza, parochiája és elemi-iskolája; a cath. egyház filiái: Gúth (Tamási), Dült-Fás, Eszén, Kis-Isztimér, Kis-Jón, Meccsér, Sikátor (Veszprém-m.)

Politikailag a községhez tartozik: Dült-Fás, Kis-Isztimér; Mellár.

Fekszik a sármelléki járásban: Bodajktól $\frac{3}{4}$, Palotától $1\frac{1}{8}$, Móórtól $1\frac{3}{8}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{1}{2}$, Csákvártól $3\frac{1}{8}$, Lovasberénytől $3\frac{5}{8}$, Vááltól $4\frac{7}{8}$, Bicskétől $5\frac{1}{4}$, Buda-Pesttől $9\frac{1}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jök, a legközelebbi gőzkocsi-állomása: Bodajk; utolsó póstája: Palota.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató; évenként csik 100 lélekre 5 szülött és 3 halott.

Alsó-Szent-Iván falu.

Határa hullám-alaku, földjének fölülte agyagos kovahomok, alatta kavicsokon nyugvó agyag. Fái között terem jegenye, tölgy, szil, som, fűz, ákác; nemesített gyümölcsfa csak circa 1000 db.

Határában a „Kanca“ hegy alatt van egy barlang, melybe, a rege szerint, tatárjáráskor a környék lakói menekültek. A tatároknak sikerült némelyeket áldozatnak kieselni, mire a bennlevők kebelében a gyanu és félelem oly nagyra fejlődött, hogy a tatárok elvonulta után, Béla királyi szavára sem akartak kijönni, míg az saját palástját be nem küldé. — Kijövén, a nevezett hegyen oltárt emeltek Istennek, hogy hálát adjanak megmentésökért; a hálaünnepély után táncolt a nép s innen a hegy eredeti neve „Tanca.“ Tetején épülettromok láthatók.

Nem messze a Kancahegytől van hét halom, s mellettök négy behorpadt dombocska, melyek a tatár és török estákban a környéken elesettek sírhalmainak tartatnak. E dombok szomszédságában mintegy két évtized előtt márványkoporsót találtak, melyben a rajt volt jelek után Aurelius római császár leánya nyugodott.

Van 56 háza; lakja 413 lélek, kik 128 magyar családot képeznek.

Vallás szerint:

cath.	316.
helv.	48.
ágost.	7.
zsidó	42.

Határterülete: $9357\frac{61}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	4912	⁷⁵⁵
rét	760	⁶⁵
szőlő	7	³⁰⁰
legelő	3428	⁷⁷⁵
erdő	47	
terméketlen	201	⁵⁶⁶

összesen: $9357\frac{61}{1200}$ □ hold.

Az egész határ 22 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 3684 □ hold, a legkisebb pedig 30 □ hold.

Termesztményei a szántóföld területén átlag:

buza	1228 holdon, egy holdon 10 p.m. = 12280 p.m.
rozs	818 " " " 10 " = 8180 "
árpa	546 " " " 10 " = 5460 "
zab	364 " " " 10 " = 3640 "
tengeri	650 " " " 15 " = 9750 "
burgonya	78 " " " 80 mázsa = 6240 mázs.

Marad $1228\frac{755}{1200}$ □ hold ugarnak, vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 120 akó.

A földmivelésen kívül foglalkozik: kovács 3; kereskedő 1; korcsmáros 7; molnár 1; tanító 1 (cath.); községi hivatalnok 1 (jegyző-bíró); gazdatiszt 4. Összesen: 18 család; lesz tehát 22 birtokos család, 88 cseléd-család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	152 db.	
jármos ökör .	300 „	
tehén . . .	150 „	
gulya . . .	250 „	
birka . . .	5000 „	nagyobbára nemesített, 130 mázsa gyapjuval.
sértés . . .	450 „	

Baromfitenyésztése: tyúk	3380 db.	egy házra esik	60 db.
liba	2800 „	„	50 „
póka	1120 „	„	20 „
réce	560 „	„	10 „

Méhkas van 25 db.

Van cath. elemi-iskolája; filiája a vajtai cath. egyháznak.

Fekszik a sármelléki járásban: Czeceztől 1; Sár-Bogárdtól $1\frac{5}{8}$, Duna-Földvártól 2, Kálóztól 3, Duna-Pentelétől $3\frac{1}{2}$, Sárosdtól 4, Seregélyestől 5, Székes-Fehérvártól 7, Buda-Pesttől $11\frac{1}{4}$ mértföldnyire.

Útjai meglehetősek, legközelebbi gőzhajó-állomása: Duna-Földvár; utolsó postája: Czece.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Ivánca puszta.

Határa hullám-alaku, földjének fölülte agyagos televény, alatta agyag, mely kavicsokon nyugszik. Fái között terem nyár, fűz, nyír; gyümölcsfája circa 800 db. nemesített.

A község 151 házzal a Duna mellett dombon fekszik, gyönyörű kilátással. Lakja 823 lélek, kik 194 magyar családot képeznek.

Vallás szerint:

cath. 274.

helv. 534.

zsidó 15.

Határterülete: 4559 $\frac{466}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 3173 $\frac{611}{1200}$

rét 1243 $\frac{801}{1200}$

szőlő 3 $\frac{40}{1200}$

terméketlen 139 $\frac{214}{1200}$

összesen: 4559 $\frac{664}{1200}$ □ hold.

Az egész határ 133 közbirtokos család között van elosztva; a legnagyobb közbirtok 746 □ hold, a legkisebb 236 □ öl. Van tehát 133 birtokos és 61 birtoktalan család.

A szántóföld területén természetik évenként átlag:

búza	793 holdon, egy holdon 10 p. m. = 7930 p. m.
rozs	529 " " " 10 " = 5290 "
árpa	352 " " " 10 " = 3520 "
zab	235 " " " 10 " = 2350 "
tengeri	400 " " " 15 " = 6000 "
burgonya	71 " " " 80 mázsa = 5680 mázs.

Marad ugarnak vagy más növények alá 783⁶¹¹/₁₂₀₀ hold

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	217 db.
jármos ökör	195 "
tehén	51 "
birka	2200 " . nagyobbára nemesített, 55 mázsa gyapjuval.
sértés	300 "

Baromfitenyésztése: tyúk 7550 db., egy házra esik 50 db.
liba 3775 " " " " 25 "
réce 1510 " " " " 10 "

Méhkas van 56 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: eszismadia 2; kovács 2; kereskedő 3; molnár 6; takács 2; tanító 2 (cath. helv.); községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdatiszt 2. Összesen: 20 család.

Van helv. iskolája, egyháza, mely Baracsának leányegyháza s elökönyörgő-tanító működik benne; cath. elemi-iskolája. Ivánca filiája az adonyi cath. parochiának.

Fekszik a bieskei járásban: Adonytól $\frac{1}{2}$, Eresénytől $1\frac{1}{8}$, Nyéktől 2, Sárosdtól $2\frac{1}{4}$, Seregélyestől $2\frac{3}{8}$, Kálóztól $4\frac{3}{8}$, Sz.-Fehérvártól $4\frac{3}{8}$, Buda-Pesttől $5\frac{3}{8}$ mért-földnyire.

Útjai jók; legközelebbi gőzhajó-állomása: Adony, legközelebbi gőzkocsi-állomása: Nyék; utolsó postája: Adony.

Vidéke igen egészséges.

Kajászó-Szent-Péter falu.

Határa dombos, földjének fölülete fekete agyagos homok, alatta kovahomokkal kevert agyag.

Fái között terem: ákác, szil, nyár, som, fűz; gyümölcsfája kevés nemesített, — csak újabb időben kezdik nemesíteni a cseresznyét, meggyet, szilvát, barackot, almát, körtét. Gyümölcsfája circa 1500 darab.

A hunnok a Tárnokvölgyben Macrinus pannoniai parancsnoka által vezérelt római sereggel csatát vívtak, melynek eredménye 115000 *) hun vitéz halála s a csatától visszavonulás mindkét részről, volt. E csatában esett el Keve vezér más kapitányokkal, kiket más napon nagy ünnepélylyel az út mellett eltemettek **). A vezér sírja fölé jeles emlékszobrot emeltek s vidékét Kevelházának nevezték. Chronicáinkban Cuweazoa, Kewezoa, Kewehaza, Keveozon-nak iratik, ebből lett Keazo (később Kéjászó, Kajászó). Némi 1415-ben kelt oklevélben már Kajazo Zentpeter-nek iratik e falu ***). Tehát az alább következő két névmagyarázó monda nem felel meg a történelmi igazságnak.

*) Lásd: Kézai Simon Chron. L. I. Cap. II.

***) Lásd: Thuróczi Chron. P. I. Cap. XI.

****) Lásd: Jerney János „Magyar nyelv-kincsek“ I. pag. 72.

Kajászó-Szent-Péter hajdan valamely szerzet birtoka volt, a „puszta templom“ romjai a zárda és egyház helyét mutatják, mely hihetőleg a törökök által pusztított el. 1666-ban ezen gazdátlan uradalmat I-ső Lipót király adományozta Szentpétery István és Ferenc testvéreknek több rendbeli hűséges szolgálatiért. A falut ma közbirtokosság birja részben, 1730-ban Kutas, ki Szentpétery Istváni András Zsuzsa nevű leányának 2-dik férje volt osztotta el a családból származó ágak között a birtokot és telepített reá jobbágyokat.

A falu 218 házzal a vááli völgyben fekszik, mely részét Kéjász-völgynek nevezik. „Kéjász“ nevet így magyarázzák, hogy a törökvilágban Váálon lakott török aga kéjhelye volt, s itt elégítette ki magyar szüzeken állati vad ösztönét. — Mások a Kajászó-Szent-Péter nevet így fejtegetik, hogy sz. Péternek, kinek a régi egyház hiveivel együtt ajánlva volt „gályázó“ melléknevet adták, s így lett „gájázó“, „Kajászó.“

Lakja 1435 lélek, kik 294 családot képeznek, nyelvre nézve mind magyar.

Vallásra nézve:

cath. 234.

helv. 905.

ágost. 32.

zsidó 264.

Határterülete: $5499^{829}/1200$ □ hold, ebből:

szántó föld 3989 ²⁰⁵

rét 820 ¹⁰³⁷

szőlő 141 ⁵⁷⁶

legelő 333 ⁴⁵⁰

terméketlen 214 ⁸⁷¹

összesen: $5499^{829}/1200$ □ hold.

A községi polgárok birnak 30 egész telket 32 holdat egy egész telekre számítva, a többi 88 közbirtokos család között van elosztva, kik közül a legnagyobb birtokos 1152, a legkisebb pedig 1 holdat bir.

Egész (32 hold) telkes gazda van	2.
$\frac{3}{4}$ " " "	3.
$\frac{1}{2}$ " " "	26.
$\frac{3}{8}$ " " "	1.
$\frac{1}{4}$ " " "	49.
$\frac{1}{8}$ " " "	1.
házas zsellér legelő illeték nélkül	26.

összesen: 108 és 88

közbirtokos, tehát van 196 birtokos család, ezeket a 294-ből kivonván, ad 98 birtoktalan családot.

Termesztményei a szántó föld területén:

búza	1000 holdon, egy holdon	8 p. m. = 8000 p. m.
rozsa	650 " " "	8 " = 5200 "
árpa	470 " " "	7 " = 3290 "
zab	230 " " "	8 " = 1840 "
tengeri	550 " " "	10 " = 5500 "
burgonya	92 " " "	45 mázsa = 4140 mázsa.

A szántó föld nagyobb része termő, mivel a közbirtokosság egy része váltógazdaszatot üz, ugarnak, mesterséges takarmánynak, kendernek és hüvelyes növényeknek csak $997^{205}/1200$ □ hold marad.

Bora terem évenként átlag 2100 akó.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	2.
ács	1.
bognár	2.
csizmadia	3.
kovács	2.

korcsmáros	2.
kereskedő	11.
mészáros	1.
molnár	1.
szabó	2.
takács	7.
lelkész	2 (helv. és zsidó rabbi.)
tanító	3 (1 „ 2 „)
községi hiv.	1 (jegyző.)

összesen : 41 család.

Állattenyésztése :

ló van	317 db.	
járomos ökör	170 „	
tehén	205 „	
birka	2500 „	magyar faj, 62 mázsa gyapjuval évenként.
kecske	37 „	
sertés	870 „	
tyúk	6540 „	egy házra esik átlag 30 db.; másnemű baromfi nem igen tenyésztetik.

Kajászó-Szent-Péter filiája a vááli cath. egyháznak.

Van ref. egyháza és iskolája, a zsidóknak synagógája és iskolája. A ref. egyháznak már 1630-ban volt predikátora, a régi egyház a maitól keletre feküdt egy dombon, hol elpusztulván, köveit a mai egyház építésére hordták 1811-ben.

Kajászó-Szent-Péter fekszik a bicskei járásban: Martonvásártól $\frac{5}{8}$, Vááltól $\frac{7}{8}$, Nyéktől $1\frac{1}{8}$, Lovasberénytől $1\frac{5}{8}$, Eresénytől 2, Székes-Fehérvártól $3\frac{1}{2}$ és Buda-Pesttől 4 mértföldnyire. — Közlekedését elősegíti a nyéki és martonvásári gőzköcsi-állomások, az eresényi gőzhajó-állomás, valamint a Martonvásáron átvonuló Buda-Pestről Székes-Fehérvárra vezető országút. Utolsó póstája: Martonvásár.

Káloz mezőváros.

Határa nagyobbbrészt lapály, földjének fölülete fekete agyagos homok, alatta agyag, helyről-helyre turfa. Fái között terem tölgy, szil, som, fűz, nyár, nyír, legtöbb ákác; gyümölcsfái között van circa 8000 db. nemesített. Van szép urasági kastély, gyönyörű angolkert; díszes cath. és helv. egyház, parochia és iskola, esinos városháza.

Számlál 319 házat, lakja 3564 lélek, kik 723 magyar családot képeznek.

Vallás szerint :

cath. 2108.

helv. 1327.

ágost. 11.

zsidó 118.

Határterülete : 22969 □ hold, ebből :

szántó föld 15832

rét 1975

szőlő 334

legelő 3896

terméketlen 932

összesen : 22969 □ hold. — Ebből mintegy 20000 □ holdat gr. Zieby Ödön örökösei birnak.

Termeszterményei a szántóföld területén átlag :

buza	5861 holdon, egy holdon	10 p. m. = 58610 p. m.
árpa	1561 " " "	10 " = 15610 "
zab	1041 " " "	10 " = 10410 "
tengeri burgonya	1825 " " "	15 " = 27375 "
	257 " " "	70 mázsa = 18990 mázsa.

Marad 5277 □ hold ugarnak, vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 5000 akó.

Birtokfelosztása :

egész (48 hold) telkes gazda van	11.
$\frac{3}{4}$ " " "	7.
$\frac{1}{2}$ " " "	36.
$\frac{1}{4}$ " " "	29.
házas zsellér legelő illetékkel	120.
házas zsellér legelő illeték nélkül	84.
csupán szöllővel bíró gazda	5.

összesen van: 292 birtokos

és 431 birtoktalan család.

Állattenyésztése és marhatartása :

ló van . . .	412 db.
járomos ökör . . .	490 "
tehén . . .	435 "
gulya . . .	260 "
birka . . .	13000 " nemesített faj, 325 m. gyapjuval évenként.
sértés . . .	580 "

Baromfitenyésztése : tyúk 3190 db, egy házra esik 10 db.

liba	638	"	"	"	2	"
réce	638	"	"	"	2	"

Méhkas van circa 150 db.

A földművelésen kívül foglalkozik : ács 5; asztalos 2; bognár 2; csizmadia 4; gépész 1; kereskedő 3; közműves 1; kovács 5; kádár 1; korcsmáros 2; kötélgyártó 1; kéménysöprő 1; lakatos 1; molnár 1; mészáros 2; sütő 1; szítás 1; takács 6; lelkész 2 (cath. hely.); tanító 2 (cath. hely.); orvos 2; községi hivatalnok 1 (jegyző); gazdatiszt 6. Összesen: 53 család.

A cath. egyház filiái: Hatvan, Nagy-Höresök; Kis-Höresök; Jenő-Falva (Kinja); Ödön-Major; Kül-Major; Bel Major.

Politikailag hozzá tartoznak az im elszámoltak.

Fekszik a sármelléki járásban: Sár-Keresztúrtól $\frac{7}{8}$, Sár-Bogárdtól $1\frac{1}{2}$, Sárosdtól 2, Seregélyestől $2\frac{3}{8}$, Falu-Batthyántól (Csikvár) $2\frac{7}{8}$, Sz.-Fehérvártól $3\frac{3}{4}$, Duna-Pentelétől $4\frac{1}{8}$, Adonytól $4\frac{1}{4}$, Duna-Földvártól $4\frac{3}{8}$, Budapesttől $9\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók, legközelebbi gőzhajó-állomása: Adony; legközelebbi gőzkocsi-állomása: Falu-Batthyán (Csikvár); utolsó postája: Sár-Keresztur.

Vidéke igen egészséges; 100 lélekre esik átlag 5 szülött és 3 halott.

Keresztes falu.

Hajdan a keresztes-lovagok birtoka lehetett, kiknek Székes-Fehérvárott kolostoruk s Martyr esztergomi érsek 1160 körül elkezdett és Eufrosina, II. Geyza király neje által kiépített templomuk is volt. A monda említi Iszka-Szent-Györgyről, hogy itt is volt kolostoruk, mely hihetőleg praeceptoratusa volt a székes-fehérvári szék-kolostornak. Keresztes Iszka-Szent Györgytől $\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekszik, Székes-Fehérvárral pedig éppen határos. — Iszka-Sz.-Györggyel is lehetett hajdan határos, sőt egy határ is, de akkor a közbeeső hosszu keskeny határú Moha még nem létezhetett mint külön határ, bár lakói emlékezetében van a tatárjárás szomorú kora, s a helység akkori létéről, szenvedéséről regél. Nagyon hihető, hogy a keresztes-lovagok vitéz rendje birta s nevét is ettől vette.

A XIV. században a gróf Berényi család volt földesura; e családba házasodván báró Perényi Imre, a birtok 1750 körül Perényiekre szállott, kiktől 1835-ben Károlyi György gróf vette meg s maig is bírja.

Határa részben sík, részben dombos; földjének fölüllete kovahomokkal kevert agyagos televény, alatta kovakavicsokon nyugvó agyag. Fái között legtöbb az akác, van azonban cser, tölgy, nyár, szil is; gyümölcs-fája circa 2000 db. nemesített.

Lakja: 1130 lélek, kik 218 magyar családot képeznek és 174 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 122.

helv. 1002.

ágost. 2.

zsidó 4.

Határterülete: $5385\frac{33}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	3028	$\frac{285}{1200}$	□ hold,	ebből:	
rét	407	$\frac{224}{1200}$		ebből urasági:	1438
szőlő	109	$\frac{311}{1200}$	" "		166
legelő	1061	$\frac{926}{1200}$	" "		...
erdő	543	$\frac{554}{1200}$	" "		560
terméketlen	235	$\frac{133}{1200}$	" "		543
			" "		22

összesen: $5385\frac{33}{1200}$ " "

□ hold Károlyi György grófé. 2730 $\frac{626}{1200}$

Birtokfelosztás:

egész (62 hold) telkes gazda van	1.
$\frac{3}{4}$ " " " "	1.
$\frac{1}{2}$ " " " "	32.
$\frac{1}{4}$ " " " "	61.
házas zsellér legelő illetékkal	73.
házas zsellér leg. illeték nélkül	2.
esupán szőlővel bíró gazda	5.

összesen van 175 birtokos

és 43 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 2; bognár 3; eszmadia 3; kovács 4; koresmáros 2; kereskedő 1; molnár 3; szabó 1; takács 15; lelkész 1 (helv.); tanító 1 (helv.); gazdatiszt 2; községi hivat. 1 (jegyző).
Összesen: 39 család.

Termeszterményei a szántóföld területén átlag:

búza	757 holdon, egy holdon	9 p.m. = 6813 p.m.
rozs	215 " " "	9 " = 1935 "
árpa	430 " " "	10 " = 4300 "
zab	289 " " "	10 " = 2890 "
tengeri	500 " " "	15 " = 7500 "
burgonya	80 " " "	80 mázsa = 6400 mázsa.

Marad $757^{287}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint mesterséges takarmány vagy más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 2180 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van	. . .	183 db.	
járomos ökör	. . .	108 "	
tehén	. . .	157 "	
gulya	. . .	115 "	
birka	. . .	2010 "	nagyobbára nemes faj, 50 másza gyapjuval.

sértés . . . 704 "

Baromfitenyésztés: tyúk 1740 db., egy házra csik 10 db.

liba	522	"	"	"	3	"
réce	522	"	"	"	3	"

Méhkas van 30 db.

Van hely. egyháza és parochiája, mely már 1671 óta áll fenn; hely. elemi-iskolája. Keresztes filiája a magyar-almási cath. parochiának.

Politikailag hozzá tartozik: Borbála Puszta.

Fekszik a sármelléki járásban: Mohától $\frac{1}{8}$, Székes-Fehérvártól $\frac{3}{8}$, Bodajktól $1\frac{1}{2}$, Móórtól $2\frac{1}{4}$, Csákvártól $2\frac{1}{4}$, Lovasberénytől $2\frac{1}{4}$, Vááltól $3\frac{1}{2}$, Bicskétől $4\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől 8 mértföldnyire.

Útjai jók; gőzkocsi-állomása Mohán; utolsó postája: Székes-Fehérvár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Rác-Keresztur falu.

Határa hullámalaku, földjének fölülete agyagos televény, alatta agyag, agyagos kovahomok, kovahomok, mely kavicsokon s mészkörétegen nyugszik. Fái között legtöbb az akác, van azonban fűz, nyír, köris, nyár is; gyümölcsfái között van circa 1000 nemesített.

Nevéről sem írott, sem szóbeli hagyomány nem létez tudtommal, de megjegyzendő, hogy a „Kereszt, Keresztes, Keresztény, Keresztur stb.“ nevű helyeket nagyobbára egyházi férfiak vagy egyházi testületek, szerzetesek birták*), ez tehető fel itt is, annál inkább, mint-hogy a vele határos Ercsényben 1241 előtt carthausianus

*) a) Magyar-Keresztes (Groszdorf), Vas-mben, a pornói urodalomban. 1235-ben cisterci-rendnek volt itt monostora és apátsága; 1643-ban a sopronyi jezsuitáknak adományoztatott. Ezekután birtokosai voltak a kamara, hg. Lichtenstein; a kamara, Esztei Ferdinánd főhg. Ugyan így a szomszédos Német-Keresztes. — b) Mező-Keresztes, Bihar-mben; bírja a váradi cath. latin egyház püspöke. — c) Keresztszeg, Bihar-mben az „Ordo-Predicatorum“-nak nevezett szerzetnek volt kolostora. — d) Nagy- és Kis-Keresztyene, Bars-mben a pesti papnövelde és nyitrai káptalan bírja másokkal. — e) Keresztúr, Soprony-mben bírja a esornai prépost másokkal. — f) Keresztúr Zala-mben bírja a helybeli apátság, egy részét a kamara. — g) Dráva-Keresztúr bírja a pécsi káptalan. — Hazánkban levő sok Keresztes és Keresztúr helységek között bizonyára van több, mely hajdan egyházi birtok volt, de adatok hiánya miatt csak ezeket említem a fent mondott bizonyítására.

kolostor, 1253 után pedig a cisterci-rendnek apátsága volt (lásd: „Ercsény“ 124. lapon), melynek talán e Keresztur jövedelmezett; a hozzá tartozó Szent-László és Szent-Mihály puszták nevei is úgy látszik támogatják azon véleményt, hogy „Keresztur“ papi jószág volt. — Később rácok szállták meg, s így lett „Rác-Keresztur.“

Lakja 967 lélek 128 házban; a családok száma 190; nyelvre nézve mind magyar.

Vallás szerint:

cath. 840.

helv. 110.

ágost. 6.

zsidó 11.

Határterülete: $1825^{136}/_{1200}$ □ hold, ebből:

szántó föld 6029 ¹⁹³

rét 731 ⁹³⁸

szőlő 57 ¹¹¹

legelő 1152 ⁶⁷⁸

terméketlen 154 ⁹¹⁶

összesen: $8125^{136}/_{1200}$ □ hold; — ebből mintegy 7000 □ holdat 8 közbirtokos család bír; a legnagyobb közbirtok 2200 □ hold, a legkisebb 150 □ hold.

Egyébb birtokosok:

egész (42 hold) telkes gazda van 1.

$\frac{1}{2}$ " " " 48.

$\frac{1}{4}$ " " " 5.

házas zsellér legelő illetékkal 40.

csupán szőlővel bíró gazda 7.

összesen van: 101 és 8

közbirtokos, van tehát 109 birtokos család és 81 birtoktalan család.

Termesztményei a szántóföld területén átlag:

buza	1507 holdon,	egy holdon	10 p. m. = 15070 p. m.
rozs	1000 " " "	10 " = 10000 "	
árpa	671 " " "	10 " = 6710 "	
zab	448 " " "	9 " = 3932 "	
tengeri	650 " " "	15 " = 9750 "	
burgonya	246 " " "	70 mázsa = 17220 mázsa.	

Marad $1507^{193}/_{1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá termő.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 1; bogsnár 1; kovács 2; koresmáros 1; kereskedő 2; mézszáros 1; molnár 1; szabó 1; takács 2; lelkész 1 (cath.); tanító 1 (cath.); községi hivatalnok 1 (jegyző); orvos 1; gazdatiszt 2. Összesen: 18 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . . 120 db.

jármos ökör . 184 "

tehén . . . 156 "

gulya . . . 60 "

birka . . . 2480 " nagyobbára nemesített, 60 mázsa gyapjuval.

sertés . . . 250 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1280 db., egy házra esik 10 db.

liba 384 " " " " 3 "

réce 384 " " " " 3 "

Van cath. egyháza, parochiája és elemi-tanodája; a cath. parochia filiái: Felső-, Közép-Besnyő, Göböljárás; Alsó-, Felső-, Közép-Rác-Szent-Miklós; Szent-László; Agg- és Rác-Szent-Péter; Rohoda; Sándor-Szállás.

Politikailag a községhez tartozik: Rác-Szent-Miklós, Szent-László.

Fekszik a bicskei járásban: Ercsénytől $\frac{3}{4}$, Martonvásártól $\frac{3}{4}$, Adonytól $2\frac{1}{8}$, Vááltól $2\frac{1}{8}$, Lovasberénytől $2\frac{7}{8}$, Seregélyestől $3\frac{3}{8}$, Sárosdtól $3\frac{3}{8}$, Bicskétől $3\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől 4, Csákvártól $4\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $4\frac{3}{8}$ mértföldnyire.

Utjai jók; közlekedését elősegíti a martonvásári gözkocsi- és az ercsényi gőzhajó-állomás. Utolsó postája: Martonvásár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Sár-Keresztur falu.

Határa lapály-sík, földjének fölülete $1-1\frac{1}{2}$ lábnyi agyagos turfa vagy agyagos televényes kovahomok, keverve meszhomokkal, alatta agyag, agyagos kova, kovahomok. Fái között legtöbb az ákác, van azonban nyár, nyír, fűz is; gyümölcsfű között van circa 3000 db. nemesített.

Sár-Keresztur a jános-lovagok birtoka volt, ezekről a Kereszturi családra szállott. 1486-ban Domonkos székes-fehérvári prépost s a magyarországi végvárok kormányzója 300 arany frtért vette meg s a Sz.-Fehérváron épült sz. Anna kápolnának ajándékozta *). Később ismét a Kereszturi család birta. E családból maradt utolsó örökös s birtokost, Kereszturi Istvánt, 1580 körül a törökök fogságba hurcolván, utána donatio címe alatt kapta Nagy János, Draskovics György kir. helytartó titkára e birtokot; a beiktatásnál a pécsi káptalan küldöttje jelent meg, követelvén a Kereszturi István által a káptalantól e birtokra kölcsön felvett 200 arany forintot. Nagy János e követelést ki nem elégíthetvén, a birtok egy része (5000 □ hold) a pécsi káptalanra esett, de 1777-ben a fehérvári püspöknek adományoztatott s az óta ennek mint

*) Mátyás kir. egy 1486-ban kelt okmánya.

legnagyobb közbirtok jövedelmez. A többi 6 közbirtokos vétel vagy Nagy János utáni örökösödés útján bir. A törökök által a falu feldulatott; a környéken tartózkodott seregnek a mai cath. temetőben őrdombjuk volt, nyomai maig is láthatók; sok török pénzt találnak.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ része (1841-ben) pusztá címzetes nemesek, $\frac{2}{3}$ része pedig adózók voltak, kik a közbirtokosok földjén laktak.

Lakja: 2404 lélek, kik 768 magyar családot képeznek s 415 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 618.

helv. 1645.

ágost. 3.

zsidó 138.

Határterülete: 10846 $\frac{265}{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld 6211 $\frac{723}{11}$

rét 1618 11

szőlő 68 800

legelő 2062 399

terméketlen 885 732

összesen: 10846 $\frac{265}{1200}$ □ hold.

Mintegy 7000 □ holdat bir 7 közbirtokos család; a legnagyobb közbirtok 5000 □ hold; a legkisebb 40 □ hold.

Egyébb birtokosok:

egész (54 hold) telkes gazda van 6

$\frac{1}{2}$ " " " 45

$\frac{1}{4}$ " " " 107

házas zsellér legelő illetékkal van 89

házas zsellér leg. illet. nélkül van 162

csupán szőlővel biró gazda van 14

Összesen van 423 és 7 közbirtokos, tehát 430 birtokos és 338 birtoktalan család.

Termesztményei a szántóföld területén átlag:

buza	1553 holdon, egy holdon 10 p.m. = 15530 p.m.
árpa	1035 " " " 10 " = 10350 "
zab	345 " " " 8 " = 2760 "
tengeri burgonya	805 " " " 15 " = 12075 "
b. répa	621 " " " 100 mázsa = 62100 mázs.

Marad 1852⁷²³/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 1200 akó.

A földművelésen kívül foglalkozik: asztalos 2; bográn 1; esizmadia 3; kereskedő 7; köműves 2; kovács 5; korcsmáros 4; lakatos 1; molnár 4 (száraz malom); mészáros 1; szabó 3; takács 11; lelkesz 2 (cath. helv.); tanító 5 (cath. 2; helv. 2; zsidó 1); orvos 1; községi hivatalnok 1 (jegyző); póstai hivatalnok 1; gazdatiszt 3. Összesen 57 család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van . . . 350 db.

jármos ökör 300 "

tehén . . . 800 "

birka . . . 10000 " nemesített faj, 250 m. gyapjuval évenként.

sertés . . . 600 "

Baromfitenyésztése: tyúk 16600 db. egy házra esik 40 db.

liba 4510 " " " " 10 "

réce 4510 " " " " 10 "

póka 4890 " " " " 6 "

Méhkas van circa 100 db.

Épületei között említést érdemel az 1737-ben épült emeletes faluháza.

Van cath. és helv. egyháza, parochiája; cath., helv. és zsidó elemi-iskolája. A cath. egyház filiái: Felső-Körtvélyes, Szent-Ágotha, Felső-Töbörzsök, Bodi-Major, Botlik-Major, Garda-Major, Imre-Major, Közép-Major, László-Major, Márton-Major, Sárkány-Major, Szilfa-Major, Zsiga-Major. — A helv. egyháznak 1680-ban volt itt első lelkésze, 1709-ben első rectora.

Politikailag hozzá tartozik: Belső-Major, Fiers-Major, Nagy-Major, Pete-Major, Zichy-Major, László-Major, Imre-Major, Fekete-Major.

Fekszik a sármelléki járásban: Kálóztól 1; Sárosdtól $1\frac{1}{8}$; Seregélyestől $1\frac{5}{8}$; Sz.-Fehérvártól $3\frac{1}{8}$, Adonytól $3\frac{1}{2}$, Duna-Pentelétől $3\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől $8\frac{5}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók; legközelebbi gőzkocsi-állomása Székes-Fehérváron, gőzhajó-állomása Adonyban, posta-állomása helyben van.

Egészségi tekintetben megyugtató, 100 lélekre esik átlag 4 születés és 3 halott.

Kis-Keszi falu.

Valentin kanonok Kis-Keszi (Kyskezu) jószágát, mint személyes tulajdonát 1272-ben az esztergomi székes-egyházban alapított szent Margit oltárnak azon célból hagyta, hogy a tanítással foglalkozó két egyházi férfiú naponkint a megholtakért azon oltárnál sz.-misét mondjon, s jövedelmét az érintett jószágból huzza.

1629-ben Kis-Keszi Veszprém-megyében feküdt s birtokosa Hatossi István és Bozsa Ferenc volt; kik e birtokot holtiglan birták.

Egy 1690-ben kelt oklevél így hangzik: „Mi Ferdinánd Isten kegyelméből magyar király stb. Midőn mi nemes Ladányi Ferenc néhai Kristóf fiának hű szolgálatát lovas-seregünk vezérlését, különösen Csehországban tett érdemeit tekintjük, a Kis-Keszi birtok Czigler (ma Csillér-Major) nevű majossal a Sárréte mellett Veszprém-megyében, mely hajdan nemes Bozsa Ferenc birtoka volt, minden haszonvételeikkel Ladányi Ferencnek s Pető Judith de Gerse feleségének, ezek mindkét ntódjainak átadjuk — ajándékozzuk.“ 1697-ben birta Keszit Ladányi Ányos Péter, Nemes Ladányi Judith férje.

E század elején a Nádasdy grófi családra szállott a birtok, kik maig is birják.

A helv. istentisztelet első ideje a 17-ik századba esik. 1633-ban épült sövényből kis oratorium, melyet 1702-ben kőből épített egyház váltott fel; a mai helv. templom 1825-ben épült.

Határa lapály itt-ott csekély dombocskákkal; földje agyagos televény, keverve kovahomokkal, alatta agyag. Fái között van ákác, jegenye, nyír, fűz; gyümölcsfái nemesítése csak újabb időben kapott lábra, van circa 5600 db. nemesített fán cseresznye, meggy, alma, körte, szilva.

Számlál 515 lelket, kik 115 magyar családot képeznek és 87 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 39.

helv. 472.

zsidó 4.

Határterülete: $3380^{379}/_{1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	1501	$\frac{426}{100}$	ebből urasági:	645	$\frac{632}{100}$
rét	819	$\frac{166}{100}$	" "	484	$\frac{603}{100}$
szőlő	158	$\frac{241}{100}$	" "	1	$\frac{1030}{100}$
legelő	806	$\frac{878}{100}$	" "	749	$\frac{300}{100}$
terméketlen	94	$\frac{1068}{100}$	" "	21	$\frac{1016}{100}$

összesen: $3380^{379}/_{1200}$ " " 1903 $\frac{183}{1200}$

□ hold gróf Nádasdy Lipóté.

Birtokfelosztása:

Egész (46 hold) telkes gazda van	1.
$\frac{1}{2}$ " " "	23.
$\frac{1}{4}$ " " "	37.
házas zsellér legelő illetékel	15.
házas zsellér legelő illeték nélkül	8.
csupán szőlővel bíró gazda	3.

összesen: 87 birtokos

és 28 birtoktalan család.

Termesztményei az $1501^{426}/_{1200}$ □ holdnyi szántó-föld területén átlag:

búza	330	holdon,	egy holdon	10 p. m. =	3300 p. m.
árpa	150	"	"	10 "	= 1500 "
zab	174	"	"	10 "	= 1740 "
tengeri	300	"	"	15 "	= 4500 "
burgonya	47	"	"	70 mázsa =	3290 mázsa.

Marad $500^{426}/_{1200}$ □ hold ugarnak, de részben termő is.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló 80 db.

járomos ökör 90 "

tehén 70 "

sértés 120 "

Baromfitenyésztése: tyúk 870 db., egy házra esik 10 db

liba 870 " " " " 10 "

réce 870 " " " " 10 "

Méhkas 40 db. körülbelül.

A földművelésen kívül foglalkozik: eszmadia 1; kovács 2; takács 4; lelkész 1 (helv.); jegyző-tanító 1 (helv.). Összesen 9 család.

Van helv. egyháza, parochiája és elemi-iskolája; filiája a sárpentelei cath. egyháznak.

Politikailag hozzá tartozik: Pusztá-Kis-Keszi.

Fekszik a sármelléki járásban: Csikvártól (Szabad-Batthyán) $1\frac{1}{8}$, Székes-Fehérvártól $1\frac{3}{8}$, Palotától $1\frac{3}{8}$, Seregélyestől $3\frac{1}{8}$, Sár-Keresztúrtól $3\frac{3}{4}$, Sárosdtól $4\frac{1}{8}$, Kálóztól $4\frac{1}{8}$, Adonytól $5\frac{7}{8}$, Duna-Pentelétől 7, Budapesttől 9 mértföldnyire.

Útjai jók; közlekedését a csikvári és sz.-fehérvári gőzkocsi-állomások könnyítik. Utolsó postája: Székes-Fehérvár.

Egészségi tekintetben megnyugtató.

Kozma falu.

Hegyes-völgyes és sűrű erdőkkel benőtt vidékére az Eszterházy család 1740 körül telepítette Württembergből származó atyáit a most itt lakó szorgalmas németeknek, kik a majdnem áthatlan sűrűségű erdő irtásával szereztek meg csekély kenyértermő földjeiket. Ma a 6362³⁴⁹/₁₂₀₀ □ holdnyi határnak még 5388⁵⁰⁰/₁₂₀₀ □ holdnyi erdeje van, s így a szántóföld, rét, legelő és terméketlen 973¹⁰⁴⁹/₁₂₀₀ □ holdat tesz, mely a rajta élő 72 családot szegényesen látja el kenyérrel, főleg ha tekintjük, hogy ezen 973¹⁰⁴⁹/₁₂₀₀ □ holdból az urasági szántóföld-, rét- és legelőre esik 243⁵⁰⁰/₁₂₀₀ □ hold és 254¹⁹⁰/₁₂₀₀ □ hold az összes terméketlenre és lakrészekre esik, így a 72 család csak a megmaradt 476³⁵⁹/₁₂₀₀ □ hold termékeiből kénytelen magát és marháit fenntartani, nem csodálhatjuk a kénytelenül fejlődő szorgalmat. Erdejében terem: cser, tölgy, juhar, jávor, köris, szil, gyertyán, som, ákác. Gyümölcsfái leginkább vadak, nemesített gyümölcsfa van circa 250 db. alma, körte, mandula, dió, szilva. Erdejében van vaddisznó, szarvas, őz, róka, vadmacska, néha farkasok is barangolnak benne.

Földjének fölülete 1 lábnyira televény, keverve kova- és meszeshomokkal, alatta agyag, murva, mészkő; mészégetése 3 kályhában évenként 2000 mérőre terjed; erdejében évenként 30000 mérő szenet égetnek.

Lélekszáma 422, ezek 72 német nyelvű családot képeznek és 59 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 420.

ágost. 2.

Határterülete: 6362³⁴⁹/₁₂₀₀ □ hold, ebből az uraság (gróf Eszterházy Mór) részére esik 5689⁵⁴⁶/₁₂₀₀ □ hold, s így a községnek marad 672¹⁰⁰³/₁₂₀₀ □ hold.

Az urasági részben van:

szántóföld	194	83
rét	3	812
legelő	45	805
erdő	5388	500
terméketlen	57	746

összesen: 5689⁵⁴⁶/₁₂₀₀ □ hold.

A község része:

szántóföld	383	668
rét	89	571
legelő	3	320
terméketlen	196	644

összesen: 672¹⁰⁰³/₁₂₀₀ □ hold.

Birtokfelosztás:

1/2 (20 hold) telkes gazda van	2.
1/4 " " "	31.
1/8 " " "	8.
házas zsellér legelő illetékkal van	7.
házas zsellér legelő illeték nélkül	1.

összesen: 49 bir-

tokos és 23 birtoktalan család.

Termesztményei átlagosan az $577^{51}/_{1200}$ □ holdnyi szántó föld területén:

búza	144 holdon, egy holdon	10 p. m. = 1440 p. m.
rozs	120 " " "	9 " = 1080 "
árpa	80 " " "	7 " = 560 "
zab	46 " " "	7 " = 322 "
tengeri	110 " " "	18 " = 1980 "
burgonya	50 " " "	65 mázsa = 3250 mázsa.

Marad $27^{51}/_{1200}$ □ hold különféle konyhai veteményekre stb.

A földművelésen kívül foglalkozik:

bognár	2.
kovács	1.
korcsmáros	1.
kereskedő	1.
takács	5.
lelkész	1 (cath.)
jegyző-tanító	1 (")

összesen: 12 család.

Marhatartása és állattenyésztése:

ló van	63 db.
jármos ökör	54 "
tehén	70 "
birka	200 " közönséges faj, évenként 5 mázsa gyapjuval.
sertés	250 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1180 db., egy házra esik 20 db.

liba 590 " " " " 10 "

Méhek van circa 40 db.

Van cath. egyháza, plebániája és elemi iskolája.

Politikailag hozzá tartozik: Kőhányás-pusztá.

Fekszik a csákvári járásban: Csákvártól 1, Bicskétől 2, Lovasberénytől $2^{3}/_{8}$, Móórtól $2^{1}/_{2}$, Vááltól $2^{5}/_{8}$, Bodaiktól $2^{3}/_{4}$, Székes-Fehérvártól $3^{7}/_{8}$, Buda-Pesttől $5^{3}/_{4}$ mértföldnyire.

Útjai meglehetősen jó állapotban vannak; gőzkoesi-állomások Móóron, Bodaikon és Sz.-Fehérváron. Utolsó póstája: Csákvár.

Egészségi állapota nagyon megnyugtató, mit azon tapasztalás bizonyít, hogy öt év alatt született 84 és meghalt 57 egyén.

Kuldó falu.

Kuldó nevérol a monda így nyilatkozik: Hajdan, mikor e környék még pusza és nem lakott volt, jött egy tót ember két fiával és elfoglalta a terjedelmes, ma Gyurót és Kuldót magában foglaló határt. Az egyik fiának, Gyurónak adta a határ egyik részét és ez róla mondatott „Gyuró“-nak, a másik fiát az elfoglalt határ másik részére „küldő“ és ez „Küldő“-nek „Kuldó“-nak neveztetett*). Egy másik monda beszéli, hogy Kuldó mint nemes föld az országgyűlésre követet küldött és e miatt mondatott legyen „Küldő“-nek, „Kuldó“-nak.

Kuldó falut egy árok választja el Gyurótól, fekszik $\frac{7}{8}$ mértföldnyire Martonvásártól, $\frac{1}{2}$ mértföldnyire Vááltól, 4 mértföldnyire Székes-Fehérvártól, $3\frac{5}{8}$ mértföldnyire Buda-Pesttől.

Határa hullámalaku, föllete 1 lábnyi televény, ez alatt kovahomokkal kevert sárga agyag igen hatalmas rétegben.

Lakja 277 lélek, kik 48 magyar családot képeznek és 41 házban laknak.

*) E mondának eleje ott van, hogy Gyurót régente tótok lakták, valamint a kuldói jobbágyság szinte nagyobbára tót volt, de ma már mind megmagyarosodott, csupán a családnevek emlékeztetnek tót származásra még.

Vallásra nézve :

cath. 11.

helv. 256.

ágost. 7.

zsidó 3.

Határterülete $1321\frac{919}{1200}$ □ hold, ebből 8 közbirtokosé $754\frac{460}{1200}$ □ hold, a községé pedig $567\frac{459}{1200}$ □ hold.

A közbirtokosság földje következő részletekre esik:

szántóföld	475 ⁹⁹⁸
rét	63 ⁵³³
erdő	107
szőlő (7-es dézma)	108 ¹²⁹

összesen : $754\frac{640}{1200}$ □ hold.

A községi rész :

szántóföld	199 ⁷⁵¹
rét	72 ³¹⁷
legelő	254 ⁴⁷⁴
haszontalan	41 ⁶⁷

összesen : $567\frac{459}{1200}$ □ hold.

A község birtok felosztása :

fél (16 hold) telkes gazda	2.
negyed „ „	6.
nyolcad „ „	25.
házas zsellér legelő illetékkal	5.

összesen : 38 birtokos család, ehez adatik a 8 közbirtokos, lesz 46 birtokos család s így marad 2 birtoktalan.

Termesztményei a szántóföld területén:

búza	112 holdon, egy holdon	8 p.m. =	896 p.m.
zab	170 " " "	8 " =	1360 "
árpa	55 " " "	6 " =	330 "
tengeri	125 " " "	10 " =	1250 "
burgonya	45 " " "	54 mázsa =	2430 mázs.

Bora terem $108^{129}/_{1200}$ □ holdon 1750 akó, melyből a 7-es dézma a közbirtokosok részére esik. A dézma bor évenként átlag 250 akó.

A szántóföld területén bevetett évenként 507 □ hold, a $168^{549}/_{1200}$ □ holdnyi maradék részint ugar, részint pedig kender, merséges takarmány vagy hüvelyes növények termesztésére használtatik.

A földművelésen kívül foglalkozik:

ács	1.
koresháros	1.
szabó	1.
jegyző-tanító	1 (helv.)

összesen: 4 család.

Állattenyésztése következőkből tűnik ki:

ló van	70 db.
jármos ökör	24 "
tehén	70 "
sertés	150 "
birka	650 " (magyar faj) 1950 font gyapjuval évenként.

Baromfitenyésztése csak tyúk- és libafélékben. Az elsőkből esik egy házra átlag 40 db., tehát van összesen 1640 db.; az utóbbiakból pedig 12 db. számítható egy házra, s így van 492 db.

Kuldó filiája a gyúrói cath. és helv. egyháznak, hol is ezeknek templomaik vannak. A cath. tanoda Gyúróon van, a helv. pedig Kuldón.

Közlekedését könnyíti a $7/8$ mértföldnyire fekvő martonvásári gőzkocsi-állomás, a Martonvásáron keresztül-nyúló Buda-Pestről Székes-Fehérvárra vezető országút és a $2^{3/8}$ mértföldnyire fekvő ercsényi gőzhajó-állomás. Utolsó postája: Martonvásár.

Egészségi állapota megnyugtató.

Kuti falu.

Határa hegyes-völgyes; földjének föllete meszes-homokkal kevert agyagos televény, alatta agyag, murva, mészkő. Fái között terem cser, tölgy, som, kőris, jávor, ákác; gyümölcsfái között csak circa 500 db. nemesített. Lakói 1710 körül telepítettek ide Németország különféle részeiből.

Lakja: 580 lélek, kik 117 családot képeznek és 55 házban laknak.

Vallás szerint:

cath. 576.

helv. 4.

Nyelv szerint:

magyar 25.

német 555.

Nemzetiségre nézve mind magyarnak vallja magát.

Határterülete: $3067^{864/1200}$ □ hold, ebből:

szántóföld	892 ⁷⁴⁵	ebből urasági:	312 ⁴⁵³
rét	19 ¹⁰⁷⁶	" "	... ¹⁹⁵⁶
szőlő	39 ⁸³⁴	" "	...
legelő	877 ⁴²⁴	" "	867 ¹¹⁵⁴
erdő	806 ⁹⁰	" "	806 ⁹⁰
terméketlen	432 ⁹²	" "	370 ³²⁷

összesen: $3067^{864/1200}$ igy: 2375 ^{666/1200}

□ hold gróf Zichy Miklósé, kitől e részt a község most akarja örökáron megváltani.

Termesztményei az összes szántóföld területén átlag:

búza	223 holdon, egy holdon 10 p.m. = 2230 p.m.
rozs	148 " " " 10 " = 1480 "
árpa	99 " " " 9 " = 810 "
zab	69 " " " 9 " = 621 "
tengeri	100 " " " 15 " = 1500 "
burgonya	39 " " " 70 mázsa = 2730 mázsa.

Marad $223^{748/1200}$ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá termő.

Bora terem évenként átlag 700 akó.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . . 96 db.

járomos ökör 6 "

télihen . . . 83 "

gulya . . . 54 "

birka . . . 625 " közönséges faj, 15 m. gyapjuval.

sertés . . . 113 "

Baromfitenyésztés: tyúk 2750 db., egy házra esik 50 db.

liba 110 " " " " 2 "

réce 110 " " " " 2 "

Méhkas van 12 db.

A földművelésen kívül foglalkozik: csizmadia 1; kovács 1; takács 4; lelkész 1 (cath.); jegyző-tanító 1 (cath.). Összesen 8 család.

Birtokfelosztás:

egész (36 hold) telkes gazda van 1.

³/₄ " " " " 1.

¹/₂ " " " " 7.

¹/₄ " " " " 39.

házas zsellér leg. illeték nélkül 36.

csupán szőlővel bíró gazda 2.

összesen van 86 birtokos

és 31 birtoktalan család.

Van cath. egyháza, plebániája és elemi-iskolája.

Fekszik a sármelléki járásban : Isztiméértől $\frac{3}{8}$, Palotától $\frac{7}{8}$, Bodajktól $1\frac{1}{8}$, Móórtól $1\frac{7}{8}$, Székes-Fehérvártól $2\frac{3}{8}$, Csákvártól $3\frac{3}{8}$, Lovasberénytől $3\frac{3}{4}$, Vááltól 5, Bieskétől $5\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $9\frac{1}{8}$ mértföldnyire.

Útjai jók; a legközelebbi gőzkocsi-állomása Bodajkon, utolsó póstája Palotán van.

Vidéke igen egészséges.

ORSZÁGOS MAGYAR KIRÁLYI
STATISZTIKAI HIVATAL

Nádasd-Ladány falu.

Határa sik, földjének fülölete 2 lábnyira televény, alatta turfás, agyagos, helyről-helyre kovás. Fái között terem eser, tölgy, szil, nyár, nyír, fűz; gyümölcsfái között van circa 4000 db. nemesített. 1860-ig — Sár-Ladánynak nevezték.

1548-ban Sár-Ladány helységet birta Ladányi Kristóf, kitől is ugyanazon évben, míg a törökök Fehérvárt ostromolták, némely erőszakoskodók (neveik nincsenek feljegyezve) elfoglalták, de Ferdinánd parancsára országgyűlési végzésileg — mint minden ily zavarban elfoglalt birtokok — visszatadni rendeltetett.

1550-ben Ladányi László, Ferenc stb. és maradékainak — kik a mult években, ama válságos időkben, midőn a törökök Fehérvárt ostromolták, vérével és testvéreik életével mutatták ki hűségüket a hon és Ferdinánd iránt — az az előtt Benche János (másik oklevélben Beuthe) által birt, de magvaszakadtával a magyar koronára szállott Jenőnek nevezett birtokot, mely egészen elhagyott és lakosaitól kipusztult, minden haszonvételeivel ajándokozza. Bécs 1550 jan. 20. Ferdinánd. — Oláh Miklós esztergomi érsek.

1560-ban ugyan Ferdinánd alatt Ladányi László, Kristóf, Sebestyén, Mátyás hű szolgálataikért Ladánynak

nevezett egész birodalmat Zerje-Bakonya (ma Ér-Bakony) nevű majorról Fehérmegyében, hol őseik s nagyapáik birtak — melyről elegendő okirataik is vannak — minden földdel, réttel, erdőkkel, halászzattal stb. átveszik donatio címe alatt. — 1560. mart. 29. — Oláh Miklós esztergomi érsek.

1589-ben nemes Ladányi Sebestyén és Ferenc Huszár Péter pápai kapitány és Hatossi Gábor nevű képviselői által — miképp ők protestálván: észrevették, hogy előbbi időkben Csemetsety István, Basó Ferenc és Literatus Demeter de Derecske, a Ladányi és Jenői birtokokat és Zerje-Bakonya s Csigliér (ma Csillér) majorokat Fehérmegyében, ft. Fehérvári István nyitrai püspök Magyarország helytartójától megnyerték a protestálók nagy kárával és hátramaradásával — letiltatik a pozsonyi káptalan a nevezett követelőknek bármilyen oklevelet kiadni.

1629-ben máj. 23. a ft. győri káptalan Leopold király és palatinus Esztraz Pál de Galantha királyi helytartó parancsára Laskai Judit elsőben Ladányi Adám, utóbb Rumi Farkas, most pedig Komáromi Farkas nejének folyamodására az őt illető okiratokat kiadta.

1690-ben kelt okirat így hangzik: Ferdinánd Isten kegyelméből magyar király stb. „Mión Mi nemes Ladányi Ferenc néhai Kristóf fiának hű szolgálatát lovas seregünk vezérlését, különösen Csehországban tett érdemeit tekintjük a Kis-Keszi egész birtokot Czigler (ma Csillér) nevű majorról a Sárreite mellett Veszprémmegyében, mely hajdan Bozsa Ferenc birtoka volt minden haszonvételeikkel Ladányi Ferencnek s Pető Judith de Gerse feleségének, ezek mind két utódjainak átadjuk — ajándékozunk.“

1697-ben birta Kis-Keszi Ladánynyal Ányos Péter, nemes Ladányi Judith férje.

1711-ben Esztraz Pál palatinus elmondván Ányos Sigmond érdemeit I. Leopold és József alatt, azért is első nejétől Ladányi Magdolnától nyert fiai részére Ladányt, mely Ladányi Adám magvaszakadtával a koronára szállott, 32 sessioval Ányos Sigmond fi- és nőgóni maradékinak átadja.

1715-ben Ányos Sigmond és Ladányi Magdolnától született gyermekei 1490 forintért eladják Ladányt Horvát Ferencnek és nejének Ányos Kristinának és maradékaiknak, az evictiot magukra vállalván.

1761-ben kelt okirat: Mária Theresia a veszprémi káptalannak üdvöt stb. „Miótan liber báró Smideg Ferenc (testvérei Tamás és László) mindenkor hűséges volt hozzánk és leszen is, de még azért, mivel kincstárunkba 500 körmőci aranyat, mely 2100 rh. forintot teszen — lefizetett, minden királyi jogunkat Ladányi birtok és Erdőbakony, Csillér, Jenő fejmegyeci majorokra nézve, melyeket Mária Baronissa de Zelvics, György, Fülöp, és Ferdinánd Zinzendorf de Pottendorf özvegye 13000 forintokért az említett bárónak örökáron eladott, ha lennének is jogaink azokról lemondván, a nevezett birtokot átadjuk.“

Smideg halála után 1840-ben a ladányi birtok Szluha nemzetségnek haszonbérbe kiadatott s birta 10 évig, azután gróf Nádasdy Lipót vette meg örökáron, Kis-Keszi urodalmához csatolta. Eladván Zala-megyében feküdt Lendva urodalmát, Ladányt majorátussá emelte 1851-ben.

Lakja: 965 lélek, ezek 163 magyar családot képeznek és 130 házban laknak.

Vallás szerint:
cath. 425.
helv. 530.
zsidó 10.

Határterülete: 6576 ⁶¹³ / ₁₂₀₀ □ hold, ebből:		ebből urasági:	
szántóföld	2044	1723	688
rét	1287 ¹²	1167	722
szőlő	418 ³⁰⁸	8	200
legelő	831 ⁷⁰⁰	527	106
erdő	1800 [*])	1597	401
nádas	38 ³⁰⁰	38	300
terméketlen	257 ⁴⁹³	125	88
összesen: 6676 ⁶¹³ / ₁₂₀₀ □ hold		5187	105 ¹⁰⁵ / ₁₂₀₀

□ hold gróf Nádasdy Lipóté.

Terményei az összes szántóföld területén átlag:

búza	511 holdon, egy holdon 10 p. m. =	5110 p. m.
árpa	340 " " " 10 " =	3400 "
zab	227 " " " 10 " =	2270 "
tengeri	200 " " " 15 " =	3000 "
repce	150 " " " 15 " =	3250 "
burgonya	85 " " " 80 mázsa =	6800 mázsa.

Marad 531⁷²³/₁₂₀₀ □ hold részint ugarnak, részint más növények alá.

Bora terem évenként átlag 7500 akó.

Birtokfelosztása:

$\frac{1}{2}$ (24 hold) telkes gazda van	10
$\frac{1}{4}$ " " " "	18
$\frac{1}{8}$ " " " "	20
házas zsellér legelő illetékkal van	50
házas zsellér leg. illet. nélkül van	8
csupán szöllővel bíró gazda van	3

összesen: 109 bir-

tokos és 54 birtoktalan család.

*) A község a reá eső 202⁷⁹⁹/₁₂₀₀ □ holdnyi erdőt telje se kipusztította 5 év alatt, s így a maradt erdő csak urasági.

A földművelésen kívül foglalkozik: ács 1; asztalos 1; bognár 2; csizmadia 2; gépész 1; kovács 3; köműves 1; kádár 1; kereskedő 2; koresmáros 2; lakatos 1; mészáros 1; molnár 1; takács 5; lelkész 1 (helv.); tanító 2 (cath. és helv., ez utóbbi jegyző is); gazdatiszt 2. Összesen: 29 család.

Állattenyésztése és marhatartása:

ló van . . .	350 db.	
jármos ökör .	100 "	
tehén . . .	250 "	
gulya . . .	50 "	
birka . . .	8000 "	nemes faj, 200 mázsa gyapjuval.

sértés . . . 300 "

Baromfitenyésztése: tyúk 1300 db., egy házra esik 10 db.
liba 650 " " " " 5 "
réce 390 " " " " 3 "

Méhkas van circa 50 db.

Van helv. egyháza, parochiája, cath. és helv. elemi-iskolája; filiája az ösii cath. parochiának.

Politikailag hozzá tartozik: Jenő és Csillér puszták.

Fekszik a sármelléki járásban: Palotától 1 $\frac{1}{2}$, Sz.-Fehérvártól 1 $\frac{3}{4}$, Seregélyestől 3 $\frac{3}{8}$, Lovasberénytől 4, Csákvártól 4 $\frac{1}{4}$, Kálóztól 4 $\frac{1}{4}$, Sárosdtól 4 $\frac{1}{2}$, Vááltól 5 $\frac{3}{8}$, Adonytól 6 $\frac{1}{2}$, Duna-Pentelétől 7 $\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől 9 $\frac{3}{8}$, mértföldnyire.

Útjai jők, a legközelebbi gőzkocsi-állomások Sz.-Fehérváron, utolsó postája Palotán van.

Egészségi viszonyai megnyugtatók.

Lovasberény mezőváros.

Hajdan, mint a nép regéli, Perényi birtoka volt, ki itt igen nagy ménest tartott, innen vette volna Lovas-Perény, Lovas-Berény nevét. Mátyás király alatt Buslay László birta, ki e megye főispánja volt, mint azt egy a cath. plebániában tartott okmány másolatából, melynek eredetie Rómában találtatott, láthatni; de ebben „Lonsatereny“-nek van írva. Buslay László nagy érdemeiért a király engedelmével a Székes-Fehérváron sz. István által épített basilicába temettetett el*). Jelenleg gróf Czirákyak birják, kik Heiszter tábornoktól vették meg mintegy 100 év előtt.

Határában van a Mihályvár (Czenki Mihálytól) és Szöszvár (Szűzvár, Kéri Jucitól így nevezve) romjai. — A nép így regél rólok: A két vár urai folytonos gyűlölködésben éltek, a gyűlölség örökségképpen szállott örökösről-örökösre, úgy, hogy a későbbi ivadék már okát sem tudta haragjának. A Kériek fiága kihalt és a vár Juci (Judith) egyetlen lányukra maradt; ugyanazon időtájban lett árva a szomszéd vár birtokos utolsó ivadéka Czenki Mihály. Ez egykor vadászni ment és talál-

*) Lásd: „Csapó Kálmán, Székes-Fehérvár története“ 67. oldalon. Kiadatott Székes-Fehérvárott Ráder Antal által 1861. ára 1 frt. 20 kr. osztr. ért.

kozik Kéri Jucival, kit egy vadkan vett üzőbè, Czenki a szép lányt, a nélkül hogy ismerné, üldözésétől megmentí; Jucival megismerkedik, azt megszereti és fogadják egymásnak, hogy az ősi gyűlölséget határtalan szerelemmel törekszenek kiengesztelni. Azonban mielőtt e fogadásukat az egyház áldása megtörhetlenné tehetné volna, a tatár kezdte pusztítani az országot, s így Czenki az ország védelmére sietvén, Juciját a velencei tónál lakó remetére bizta.

A tatárok előnyomultak s elfoglalták a két vár közeli környékét is. Juci látta az erődök tarthatlanságát, azokat felgyújtatta és a remetével a szt. mártonyi zárdába menekült.

A tatárjárás után Czenki visszatért, a várakat pusztán találta és Juciját holtnak gondolván, a keresztes barátok sorába lépett, hol örökös nőtlenséget fogadott a szent evangéliumra.

Történt, hogy egy szertartás alkalmával Székes-Fehérváron az egyházban Czenki meglátta a holtnak vélt Juciját; a szertartás végével utána sietett, és lábaihoz borult. A viszontlátás örömei oly rombolón hatottak idegeikre, hogy mind a kettő forrolázba esett. — A szerzet ezek után folyamodott a pápához, hogy mentené fel a hős és érdemdús Czenkit hamarkodva tett nőtlenségi esküjétől; a pápa fel is mentette, de mire levele megérkezett Czenki Mihály és Kéri Juci már meghalt.

Hajdan a két várat víz választotta el, és ha az éjjeli órákban a köd sűrűen száll le a régen vízzel fedett laposba, még maig is látja ott a nép Czenki Mihály és Kéri Juci szellemeit lebegni, mintha hirdetnék, hogy a hü szerelem még a siron túl is él.

Határában van még az úgynevezett „Likaskő“ barlang, a monda a sötét világ szellemeit, az ördögöket és boszorkányokat táncoltatja benne.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülte fekete agyagos homok, keverve meszes-homokkal, alatta van agyag, murva, mészkő; a délkeleti részen gránit. Fái között terem: cser, tölgy, jávor, szil, köris, nyár, nyír, fűz, ákác; gyümölcsfái között van 7300 db. cseresznye, meggy, szilfa, alma, körte, barack, dió, mandula. Erdéjében van vaddisznó, őz, szarvas, vadmacska, róka. — Hegyeiben építésre és kövezésre alkalmas köveket fejt, 600 köb öl mészkövet és circa 300 köb öl gránitot.

Lakja: 3838 lélek, kik 794 családot képeznek és 586 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 1509.

helv. 1650.

ágost. 2.

zsidó 677.

Nyelvre nézve:

magyar 2707.

német 1131.

Nemzetiségre nézve mind magyar.

Határterülete: $13812^{566}/1200$ □ hold, ebből:

szántóföld	6962	⁸⁹⁹
rét	691	¹¹⁸³
szőlő	558	⁵⁴
legelő	2022	²⁸
erdő	2989	¹¹⁴⁵
terméketlen	587	⁸⁵⁷

Összesen: $13812^{566}/1200$ □ hold, — ebből gróf Cziráky János bir $8000^{36}/1200$ holdat; felosztása:

szántóföld	3303	⁵³⁵
rét	340	⁶⁰⁸
szőlő	16	²⁰⁶
legelő	1160	¹⁰⁰¹
erdő	2989	¹¹⁴⁵
terméketlen	189	¹⁶¹

Összesen: $8000^{56}/1200$ □ hold.

Az uraság természetét öt évi átlag szerint évenként:

buzát	17 kéve 1 csomó, szalmában 7228 csomót, szemben 6365 p. m.
rozst	" " " " " 4282 " " 3806 "
árpát	" " " " " 2480 " " 4573 "
zabot	" " " " " 3659 " " 6118 "
zabbükkönyt	" " " " " 340 " " 460 "
tengerit	— — — — — — — " 2509 "
répát	— — — — — — — " 12750 mázsát
bort	— — — — — — — " 208 akót.

Marhatartása:

ló 36 db.

járomos ökör . 140 "

tehén 48 " sveiczi faj.

birka 5200 " nemesített faj, 130 m. gyapjuval évenként.

sertés 325 "

Van az uraságnak tégláégetése 1 kályhával, éget évenként 150000 db. faltéglát és 150000 db. földécserepet.

Két vízi malma.

Összesen 133 családot foglalkoztat az uraság e birtokán.

A község a $3659^{364}/1200$ □ holdnyi szántóföld területén természet:

buzát	915 holdon, egy holdon	9 p. m. = 8235 p. m.
rozst	607 " " "	8 " = 4856 "
árpát	415 " " "	7 " = 2905 "
zabot	262 " " "	8 " = 1796 "
tengerit	425 " " "	15 " = 6375 "
burgonyát	120 " " "	60 mázsát = 7200 mázsát.

Zsch Fehér-m. Statist.

Marad $915^{364}/_{1200}$ hold, mely részint ugarnak, részint kender, köles, mesterséges takarmány vagy hüvelyes növények alá tartatik.

Bora terem évenként átlag 6933 akó.

Birtokfelosztása:

Egész (45 hold) telkes gazda van	6.
$\frac{3}{4}$ " " "	19.
$\frac{1}{2}$ " " "	102.
$\frac{1}{4}$ " " "	109.
házas zsellér legelő illetékkal	237.
házas zsellér legelő illeték nélkül	29.
csupán szőlővel bíró gazda	55.

összesen: 557 bir-

tokos és 237 birtoktalan család.

A földmivelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	3.
bádogos	1.
bognár	5.
csizmadia	10.
kovács	6.
kötélgyártó	2.
kádár	3.
korcsmáros	2.
kéménysöprő	1.
kereskedő	15.
kőműves	3.
lakatos	3.
molnár	2.
mészáros	2.
süítő	1.

szabó	5.
szijgyártó	1.
szitakötő	1.
szücs	1.
takács	3.
lelkész	3 (cath. helv. zsidó).
tanító	3 (" " ")
községi hiv.	1 (jegyző.)
gazdatiszt	5.

összesen: 86 család.

Marhatartás és állattenyésztés a községben:

ló van	500 db.
járomos ökör	24 "
tehén	400 "
sertés	900 "

Baromfitenyésztése: tyúk 5860 db., egy házra esik 10 db.

liba 2930 " " " " 5 "

Méhkaś van circa 200 db.

Van igen szép kéttornyú cath. temploma, parochiája és iskolája, azonfölül helv. egyház, parochia és iskola, synagógája rabbija és zsidó iskolája. A cath. egyháznak filiája: Máriavlögy és Szöszvár.

A helvét hitvallásuak 1637 körül telepedtek itt le; első oratoriumok és lelkészek 1652-ben volt s azóta háborítlanul gyakorolják istentiszteletüket.

Gróf Cziráky János gyönyörű kastélyja és angol-kertje díszíti e községet; az angolkertben góth stylusban épített s fenyvesekkel sűrűn körülültetett vár alakú rondella igen érdekes látvány. A mária-völgy nevű szép s regényes mulatóhely az erdő közepén gróf Cziráky Antal terve szerint készített.

Politikailag hozzá tartozik : Mária-völgy, Szössvár.

Fekszik a csákvári járásban : Velencétől $1\frac{1}{4}$, Vááltól $1\frac{1}{4}$, Csákvártól $1\frac{1}{2}$, Nyéktől $1\frac{5}{8}$, Kereszttestől $2\frac{1}{4}$, Sz.-Fehérvártól $2\frac{1}{4}$, Martonvásártól $2\frac{1}{4}$, Bicskétől $2\frac{5}{8}$, Bodaiktól $3\frac{1}{4}$, Móórtól $3\frac{1}{2}$, Buda-Pesttől $6\frac{3}{8}$ mért-földnyire.

Közlekedését a jó utak és a nyéki, keresztesi, székes-fehérvári, martonvásári gőzkocsi-állomások segítik elő. Utolsó póstája : Velence.

Egészségi tekintetben igen megnyugtató.

Mány falu.

Hajdani neve „Mánya,” Mátyás király idejében Bicskéhez tartozott és a Bicskey család birtoka volt, mindaddig, míg Bicskét Mátyás király a nevezett családtól el nem cserélte. Mánynak határa akkoriban a királyi mérték szerint 13000 holdból állott, melynek legnagyobb része szarvasok, özek, vaddisznók, rókák és farkasok által járt erdőség volt. Lakott része, a tulajdonképpen Mánya 45 jobbágy családot számlált.

A későbbi időkben az egész környék a török kezére került és általa elpusztított Mánya és Eörs falu erősséggel, jelenleg puszta; ma Örs puszta Mány határába van kebelelve. Fülöp esztergomi érsek Sebrid gróftól Eörst és Vérthet (lásd : 26. lap) 1262-ben az esztergomi egyház számára 100 tiszta ezüst márkáért vette meg, mely helységeket a gr. kitünő érdemeiért IV. Béla királytól nyert.

Határa hegyes-völgyes, földjének fölülete 1 lábnyi agyagos fekete homok, alatta agyag keverve meszes- vagy kovahomokkal, kovahomok, murva, mészkő; mészkövei egy bányában, murvája pedig két gödörben aknáztatik ki. Évenkint fejt mintegy 350 köböl építésre alkalmas köveket; van szinte mészégetése két kályhával, mely évenkint 600 mérő meszet éget.

Fái között terem: cser-, tölgy-, kőris-, szil-, nyár-, nyír-, akác- és fűzfa. — Gyümölcsfája nemesített alma, körte, szilva, cseresznye, meggy, barack, maudula, dió — circa 10000 db. fán.

Lélekszáma 2307, ezek 518 családot képeznek és 367 házban laknak.

Vallásra nézve:

cath. 729.
helv. 1556.
ágost. 3.
zsidó 19.

Nyelvre nézve:

magyar 2022.
német 285.

A német lakók csak újabb időben telepedtek ide, s azon részét a falunak, melyben laknak „Mány-kára” néven nevezik.

Határterülete: $14595 \frac{1196}{1200}$ □ hold, ebből az uraság (gr. Batthyány Kázmér) részére esik: $5417 \frac{478}{1200}$ □ hold, tehát a községé: $9178 \frac{718}{1200}$ □ hold.

Az uraság földje a művelési ágak szerint feloszlik:

szántóföld	1268	⁵¹⁶
rét	312	⁵⁶⁷
szőlő	9	⁷⁴⁵
legelő	70	⁹⁰⁰
erdő	3753	
terméketlen	3	¹⁵⁰

összesen: $5417 \frac{478}{1200}$ □ hold.

A község földje feloszlik:

szántóföld	4988	⁶⁷⁹
rét	656	⁸¹¹
szőlő	835	⁸⁸⁸
legelő	909	¹¹¹¹
erdő	946	⁷⁸³
terméketlen	841	⁴⁶

összesen: $9178 \frac{718}{1200}$ □ hold.

Az összes $6256 \frac{1195}{1200}$ □ holdnyi szántóföld területén termeszt:

búzát	1550 holdon, egy holdon	8 p. m. = 12400 p. m.
rozst	900 " " "	8 " = 7200 "
árpát	673 " " "	7 " = 4711 "
zabot	545 " " "	7 " = 3815 "
kölest	320 " " "	15 " = 4800 "
tengerit	950 " " "	13 " = 12350 "
burgonyát	536 " " "	50 mázsát = 26300 mázsát

A megmaradt $782 \frac{1195}{1200}$ □ hold nagyobbára ugar, de termővé is tétetik részben kender, vagy hüvelyes növények alá.

Bora terem évenként átlag 15210 akó.

Az összes $4699 \frac{783}{1200}$ □ holdnyi erdejéből vág évenként átlag 2400 öl fát.

Birtokfelosztás a község lakói között következő:

fél (36 hold) telkes gazda	5.
negyed " "	98.
nyolcad " "	128.
házas zsellér legelő illetékkal	215.
csupán szőlővel bíró gazda	35.

összesen: 481 birtokos család, marad tehát 37 birtoktalan család.

A földművelésen kívül foglalkozik:

asztalos	4.
ács	15.
bognár	3.
csizmadia	7.
kovács	7.
kádár	2.
kömvés	46.
kereskedő	4.
korcsmáros	3.
lakatos	1.
mészáros	1.
szabó	2.
szücs	1.
takács	38.
lelkész	2 (cath. helv.)
tanító	2 („ „)
községi hiv.	1 (jegyző.)
gazdatiszt	1.

összesen: 140 család. — Az iparüzők közül csak a csizmadiak, kovácsok és lakatosok magyarok, a többi leginkább német.

Állattartása és tenyésztése:

ló van	250 db.
jármos ökör	160 „
tehén	400 „
birka	8900 „ nemesített faj, 225 m. gyapjuval évenként.
sertés	750 „

Baromfitenyésztése: tyúk van 11010 db., egy házra esik 30 db.; liba 5505 db., egy házra 15 db.; réce 184 db., két házra esik 3 db.

Méhek van circa 80 db.

Van catholicus és helvét egyház és elemi-tanoda; a cath. parochia filiái: Örs, Vasztély, Kis-Mány, Fehér Szarvas. — A helvét egyház hiveinek már 1656 ban volt lelkipásztora.

Politikailag hozzá tartozó: puszta Örs, hajdan falu erősséggel.

Egészségi tekintetben Mány vidéke igen megnyugtató.

Közlekedését jó utjai segítik elő; fekszik Bicskétől $\frac{1}{2}$, Zsámbégtól $\frac{5}{8}$, Tatától $\frac{3}{4}$, Csákvártól $2\frac{3}{4}$, Buda-Pesttől $3\frac{5}{8}$, Esztergomtól $4\frac{1}{4}$, Székes-Fehérvártól $5\frac{3}{8}$, Komáromtól 6 mértföldnyire.

A legközelebbi gőzkocsi- és gőzhajó-állomások Esztergomban és Buda-Pesten vannak. Utolsó póstója: Bicske.

Martonvásár mezővásár.

Határa szép sík, igen csekély emelkedésekkel, felülete 1—2 láb mélységű televényes agyag-homok, mely könnyüése és magas fekvésénél fogva igen száraz; alatta éjszak és kelet felé kevert homok, homokkő, agyag, meszesföld; — a déli és nyugati részen a televény alatt lösz.

Fadolgában terem száraz helyen leginkább ákác és szilfa; a mélyebb, nedvesebb helyeken nyár-, fűz- és égerfa nem jelentékeny mennyiségben. Gyümölcsfája nem jól tenyész, igen nagy gonddal ápolt nemesített cseresznye, meggy, alma, körte, szilva, barack csak circa 800 fán terem.

Főterménye a búza, zab, kukorica, mely utóbbi, mióta a vaspálya által Trieszttel kötötett össze, mint kereskedelmi cikk új lendületet nyert — de csak a syrmiái — mert polentának viszik mint legkedveltebb fajt; takarmány kevés réti széna mellett zabbükköny, lucerna, répa.

Van gyönyörű angolkertje, mely a keresztülvonuló és terjedelmes tavat képező patak által igen díszítettik, pompás kastélyja a gr. Brunswick családnak, a kastély mellett álló ékes templom az im nevezett grófi család kegyességéből épült.

Martonvásár, Sz.-László, Sz.-Iván puszták 1557 körül a Dobozy családnak adományoztattak, de a törökök miatt nem jöven a birtokba, 1701 és 1703 között a Sándor és Dienes család elsőségi adományozást nyert a fönnevezett birtokra. Pör keletkezett, melyet a Dobozy

család részéről Sajnovics Mátvás districtualis elnök vitt és a Sándor és Dienes család ellenében meg is nyert, érte pro fidelibus servitiis fele birtokot kapta. A Dobozy család elszegényedvén, gyakran ügyvédjéhez fordult pénzért, és így vette ez meg részfizetéssel a birtok másik felét is. Sajnovics halála után örökösei között oszlott szét a birtok, s ezek egyikétől vette meg Martonvásárt részeivel a Brunswick grófi család.

Az egész határ $7210^{000}/_{1200}$ □ hold, ebből az uraság (gr. Brunswick Mária és Geyza) $5784^{891}/_{1200}$ □ holdat bir, a községé pedig $1426^9/_{1200}$ □ hold.

Az uraság birtoka következő részletekre esik:

majorhely	106	51		
faültetmény	173	1031		
dőlk, csapások,				
utak és haszontalan	172	1109		
szántóföld	4564	1088		
rét	141	688		
szőlő	{	majorságos	11	388
		8-dos dézmás	132	908
		legelő	481	455

Összesen: $5784^{891}/_{1200}$ □ hold.

Ezen természet (5 évi átlag szerint) szépen rendezett váltógazdasággal évenként:

búzat	szalmában 18 kévét 1 esomóra számítva	13527,	szemben	11700 p. m.
rozsol	" " " " " "	2452,	"	2476 "
árpát	" " " " " "	1751,	"	2177 "
zabot	" " " " " "	2520,	"	3536 "
zabbükkönyt	" " " " " "	928,	"	987 "
kukoricát	— — — — —	—	"	1162 "
kőlest	— — — — —	—	"	456 "
régi és mesterséges szénát	— — — — —	—	—	15945 mész
répát	— — — — —	—	—	23182 "
bar	{	majorságos	—	307 akó.
		8-dos dézmás	—	254 "

A gazdálkodás gépek segélyével vitetik nagyobbára, mi erőt és időt kimél, de eredményében is nagyon ki-elégítő.

Az urasági ménesben nemes lovak tenyésztetnek, létszámuk folytonosan változik, s így nehezen állapítható meg a lovak pozitív mennyisége, de 60 dbra mindig biztosan tehető. — Birkászata főleg jeles, az uraság 5600 finom merino juhajt tart, melyek évenként átlag 110 mázsa gyapjút adnak. — Sertést nem tenyészt, csupán valami 30 db. kopasz angolt tart. — Tehén 24 db. tartatik mind kitünő svajci faj. — Jármos ökör van 140 db.

Ezen urodalom 103 eseléd családot és 4 gazdasíztet foglalkoztat, kiknek járandóságuk fejében az uraság legelőjén 120 db. tehene és 300 db sertése van.

Téglát 1 kályhában éget évenként 120000 db. fal-téglát és 25000 db. födéleserepet az uraság magán-használatára.

Van továbbá 2 malma, az egyik magánhasználatra, a másik pedig bérértörő.

Martonvásár községében a lelkek létszáma 1665 (1862. összeírás), ezek 415 családot képeznek, ezekből 103 van az uraság szolgálatában, marad tehát 312 a községre.

Vallásra nézve az 1665 lélekből van:

cath. 1520.
helv. 92.
ágost. 32.
zsidó 21.

Nyelvre nézve van:

magyar 878.
német 654.
sláv (tót) 133.

Az összes lakosság büszkén vallja magát magyarnak nemzetiségre nézve.

A házak száma éppen 200, ebből gróf Brunswiké 38, a község mint birtokos bir 6, a községi birtokosok pedig 156. Van 1 cath egyháza és díszesen épült elemi-tanodája.

Földje a községnek 1426⁹/₁₂₀₀ □ hold, ebből:

szántó föld 1090 ⁸⁴¹
rét 162 ⁹⁷³
legelő 25 ⁵⁸⁶
terméketlen 147 ⁹

összesen: 1426 ⁹/₁₂₀₀ □ hold. *)

A szántó föld területén termeszt:

búzát	533 holdon, egy holdon	8 p. m. =	4264 p. m.
zabot	147 " " "	10 " =	1470 "
árpát	213 " " "	9 " =	1917 "
tengerit	120 " " "	10 " =	1200 "
burgonyát	60 " " "	50 mázsát =	3000 mázs.
kendert	} 27 "		
babot			
borsot			
lencsét			

*) A 132⁹⁰⁸/₁₂₀₀ hold szőlő az urasági területbe van betudva, mert a község csak 8-dos dézmában bírja. A terméketlen vagy haszontalan alatt értendő a lakrészek, egyház-, temetőhelyek, utak, árkok, dűlők, csapások stb.

Ugar nincs, hanem jó trágyázás mellett a föld mindig művelés alatt van.

Szüllejében jó bor 2376 akó terem évenként.

A birtokok felosztása következő számokban tünik ki:

fél (22 hold és legelő) telkes gazda	46.
negyed (11 „ „ „) „ „	8.
házas zsellér legelő illetékkal	96.
házas zsellér leg. illeték nélkül	10.
csupán szőlővel biró gazda	38.

Összesen van tehát: 198 birtokos család, ezeket a 312-ből levonván, marad 217 birtoktalan család, kik napszámból, vagy kézműiparból élnek.

A földművelésen kívül még következő iparágak és hivatalok gyakoroltatnak:

asztalos	3.
ács	4.
bádogos	1.
bognár	3.
csizmadia	5.
kádár	1.
kereskedő	2.
kovács	4.
kőműves	6.
kötélgyártó	1.
koresmáros	2.
lakatos	1.
mészáros	1.
mézesbábos	1.
molnár	2.
posztós	2.

sütő	1.
szabó	3.
szijgyártó	2.
takács	5.
lelkész	1 (cath.)
tanító	1 („)
közigazg. hivatalnok	3 (főbíró, esküdt, jegyző).
gazdatiszt	4.
vaspálya hivatalnok	2.
póstahivatalnok	2.
orvos	1.
gyógyszerész	1.

Összesen: 65 család.

Az állattenyésztés a legelő hiánya és a csekély mennyiségben termő takarmány miatt igen hanyatló; csupán a baromfitenyésztés díszlik legjobban, mert egyrészt kevés gondot igényel, másrészt előmozdítja ezt a közel fekvő és sok pecsenyét megemésztő Buda-Pest. Nagyja-apraja összevéve lesz:

Ló	156 db.
tehén	70 „
sertés	280 „
tyúk	6240 „ (156 ház, egyre átlag 40 db.)
liba	936 „ („ „ „ „ 6 „)

Méhkas van circa 60 db.

Martonvásár 4 mértföldnyire fekszik Buda-Pesttől, s ugyanannyira Székesfehérvártól. A közlekedést elősegíti a keresztülvonuló legjobb állapotban levő fehérvári országút, a gőzkocsi-állomás és a 1½ órányira levő eresényi (Eresi) gőzhajó-állomás. Van póstahivatala, mely naponta kétszer expedál.

Egészségi tekintetben igen kielégítő, 5 év alatt született 621 és meghalt csak 458 egyén, mi nagyon megnyugtató arány.

Egyházi tekintetben hozzá tartozó cath. leány-egyházak: Baracska falu és puszta Szent-Iván. — Martonvásár pedig filiája a baracscai reform. egyháznak.

Politikai tekintetben ide tartozó puszták: Erdöhát, Kis Marton, Spanyol- és Ujmajor.

402280